

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΥΠΡΟΥ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΤΜΗΜΑ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Ιωάννα Ραμπ

Το αποδιδόμενο στον Ιπποκράτη έργο Περί ἀρχαίης ιητρικῆς:

Γλωσσική μελέτη

Διπλωματική Εργασία

Επιβλέπουσα: Καθηγήτρια Άννα Παναγιώτου-Τριανταφυλλοπούλου

Λευκωσία, Μάιος 2022

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος	4-5
Κεφάλαιο 1	
1.1 Η πραγματεία και η αποδοχή της	6-7
1.2 Το είδος του παραδοθέντος κειμένου	7-11
1.3 Η δομή της πραγματείας	11-13
1.4 Η κατάταξη του <i>Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς</i> στην ιπποκρατική συλλογή	13-14
1.5 Η ταυτότητα του συγγραφέως	14-22
1.6 Χρονολόγηση	22-25
Κεφάλαιο 2	
2.1 Εισαγωγικά σχόλια για τα χειρόγραφα της πραγματείας	26-27
2.2 Το αρχαίο ελληνικό κείμενο	27-41
2.3 Περίληψη του έργου	41-43
Κεφάλαιο 3	
3.1 Η σχέση του έργου με την ιατρική και τη φιλοσοφία	44-45
3.2 Με ποιους ιατρούς διαφωνεί ο συγγραφέας του <i>Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς</i> ;	46-50
3.3 Η επιρροή του Δημοκρίτου	50-52
3.4 Η τέχνη του συγγραφέως	52-54
3.5 Το φαινόμενο της ἐναντιώσεως	54-55
3.6 Η έννοια της δυνάμιος και της φύσιος	55-57
3.7 Το <i>Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς</i> , ο εμπειρισμός και ο ορθολογισμός	57-60

Κεφάλαιο 4

4.1 Γλωσσική μελέτη – Φωνητική και φωνολογία	61-64
4.2 Γλωσσική μελέτη – Μορφολογία	64-66
4.3 Γλωσσική μελέτη – Σύνταξη	66-68
4.4 Γλωσσική μελέτη – Λεξιλόγιο	68-71

Κεφάλαιο 5

5.1 Συμπεράσματα	71-74
------------------	--------------

Βιβλιογραφία	75-79
---------------------	--------------

Ευρετήριο λέξεων	80-85
-------------------------	--------------

Ευρετήριο γλωσσικών φαινομένων	87-88
---------------------------------------	--------------

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα εργασία αποτελεί μία απόπειρα παρουσίασης και σχολιασμού του έργου της ιπποκρατικής συλλογής *Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς*. Στόχος της είναι να συνδιαλλαγεί με τον αναγνώστη σχετικά με σημαντικά ζητήματα που απασχολούν μέχρι και σήμερα τους μελετητές —με τις διάφορες απόψεις για μερικά από αυτά να δίστανται—: το θέμα απόδοσής της στον Ιπποκράτη, τη χρονολόγηση, το κειμενικό είδος στο οποίο μπορεί να ενταχθεί, καθώς και διάφορα θέματα που τίγονται, τα οποία είναι πρωταρχικής σημασίας για να κατανοήσει κανείς το πρίσμα υπό το οποίο γράφει ο συντάκτης της πραγματείας. Βασικά ζητούμενα της όλης μελέτης απετέλεσαν ερωτήματα που αφορούν στην πατρότητα και τη χρονολόγηση της πραγματείας και τα οποία βασίζονται στη γλώσσα του συγγραφέως και στο περιεχόμενο της πραγματείας.

Το κείμενο που προτάθηκε ως βάση της έρευνάς μου από την επόπτρια Καθηγήτρια Άννα Παναγιώτου είναι του J. Jouanna, *Hippocrate*. Tome II, 1re partie. *L'ancienne médecine*. Όπως σημείωσε ο S. Byl¹, η έκδοση του Jouanna «*L'ancienne médecine*» είναι εξαιρετική ως προς την επιμέλεια του αρχαίου κειμένου, που φτάνει σχεδόν στην τελειότητα. Επωφελήθηκα επίσης από την εισαγωγή και τον υποδειγματικό σχολιασμό του κειμένου στην ίδια έκδοση.

Θα ήθελα να σημειώσω ότι αφορμή αυτής της εργασίας αποτελεί το μάθημα της κυρίας Παναγιώτου ΑΓΛ 610: «Η ιωνική της ιπποκρατικής συλλογής», το οποίο βρήκα εξαιρετικά ενδιαφέρον, αφού μέσω των διαφόρων ιατρικών κειμένων της ιπποκρατικής συλλογής σχολιάστηκε και αναλύθηκε ο ιωνικός επιστημονικός λόγος και ταυτόχρονα αναλύθηκε ο ιωνικός ανθρωπισμός, προβλήθηκαν δε τα φιλοσοφικά, ιδεολογικά και ηθικά ρεύματα της κλασικής περιόδου, στα οποία αναπτύχθηκε το έργο που αποδίδεται στον Ιπποκράτη. Αυτήν την αναζήτηση προσπάθησα να κάνω με τη σειρά μου στην παρούσα μελέτη, μελετώντας την πραγματεία σαν ένα κείμενο το οποίο, ανεξαρτήτως της προσωπικότητας που το έγραψε, μπορεί να αποτελέσει πηγή κατανόησης των διαφόρων ρευμάτων της εποχής, των ανησυχιών και των πεποιθήσεων των ειδικών στην ιατρική τέχνη· από την άλλη, χάρη στο κείμενο αυτό είναι δυνατόν να προσεγγίσει κανείς τις διάφορες απόψεις περί υγιεινής και τις μορφές της ιατρικής πράξης. Το πιο

¹ Byl (1991) 349.

σημαντικό όμως στοιχείο αυτού του έργου είναι —στα μάτια μου τουλάχιστον— η ενάργεια της γλώσσας, η πλαστικότητα της ιωνικής διαλέκτου, η οποία απετέλεσε τον καμβά πάνω στον οποίο συνετέθη το *Περὶ ἀρχαίας ἰητρικῆς* αλλά και άλλες ιατρικές πραγματείες.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω από τα βάθη της καρδιάς μου την καθηγήτριά μου κα Άννα Παναγιώτου, η οποία με τις πανεπιστημιακές της παραδόσεις και τις πολύτιμες της συμβουλές στάθηκε αρωγός σε αυτή την προσπάθεια κατανόησης μιας σημαντικής πτυχής του αρχαίου ελληνικού κόσμου και του επιστημονικού του λόγου.

ΣΩΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

1.1 Η πραγματεία και η αποδοχή της

Το *Περὶ ἀρχαίας ἰητρικῆς* αποτελεί μία πραγματεία που εκτιμήθηκε ιδιαίτερος από τους σύγχρονους μελετητές. Ωστόσο, αρχαίοι μελετητές του Ιπποκράτους, ο Ερωτιανός², ο Γαληνός³ και ο ανώνυμος ιατρός της Περγάμου⁴ δεν επέδειξαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για το *Περὶ ἀρχαίας ἰητρικῆς*. Ο Ερωτιανός στο έργο του με τίτλο *Τῶν παρ' Ἰπποκράτει λέξεων συναγωγή* αρκέστηκε να κατατάξει την πραγματεία στα αυθεντικά έργα του Ιπποκράτους και πιο συγκεκριμένα στην κατηγορία των μελετών του ιατρού που σχετίζονται ως προς το περιεχόμενο με το έργο *Περὶ Τέχνης*.

[...] Ὁρκος, Νόμος, Περὶ τέχνης, Περὶ ἀρχαίας ἰατρικῆς. [...] ὥστ' ἐπεὶ ταύτας τινὰς βεβαίως Ἰπποκράτους λέγομεν εἶναι, διδασκαλίας εὐσήμου ἔνεκεν ἀρκτέον οὖν ἂν εἴη ἀπὸ τῶν σημειωτικῶν, ἐπειδὴ πάσης αἰτιολογίας καὶ θεραπείας προηγῆσθαι ὀφείλει σημειώσις⁵. 36, 20-26

Στην Ελληνιστική εποχή η πραγματεία φαίνεται να εκτιμήθηκε ιδιαίτερα από τους Εμπειριστές, αφού, όπως θα αναλυθεί στη συνέχεια, ο συγγραφέας του έργου διαφωνεί με τις *ὑποθέσεις* που θέτουν ορισμένοι ιατροί ως βάση της έρευνάς τους. Ταυτόχρονα, δίνει διαφορετική ανάλυση για την προέλευση της ιατρικής. Στην Αυτοκρατορική περίοδο ο Γαληνός, αν και γνώριζε την πραγματεία, δεν έκρινε σκόπιμο να τη σχολιάσει. Κατά τον Μεσαίωνα το έργο δεν απετέλεσε μέρος των σημαντικότερων πραγματειών της συλλογής και δεν μεταφράστηκε στα λατινικά ή στα αραβικά. Κατά τη διάρκεια του 14ου αιώνα άρχισε να ελκύει το ενδιαφέρον των μελετητών. Με τη συμβολή του É. Littré, ο οποίος διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στη διάδοση όλης της ιπποκρατικής συλλογής, οι νεότεροι μελετητές απέκτησαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για

² Υπό το όνομα του Ερωτιανού σώζεται το έργο *Ἰπποκρατικὸν Λεξικόν*. Για τη ζωή του δεν γνωρίζουμε καμία πληροφορία. Το μόνο που μπορούμε να αντλήσουμε από την εισαγωγή του λεξικού του είναι η εποχή που έζησε, αφού αφιερώνει το λεξικό του στον Ανδρόμαχο, αρχίατρο του Νέρωνος, το δεύτερο μισό του 1^{ου} μ.Χ. αιώνας (*BNP* 4 [2004] λ. Erotianus [Nachmanson]).

³ Ο Γαληνός είναι ο ιατρός της Αρχαιότητας ο οποίος παρέπεμπε συχνότερα απ' όλους στον Ιπποκράτη. Προέβαλε τις θέσεις του Ιπποκράτους σε σειρά σχολίων (*BNP* 5 [2004] λ. Galen of Pergamum [Kühn]).

⁴ Ο ιατρός από την Πέργαμο είχε ως στόχο να προβάλει την εικόνα ενός Ιπποκράτη «ιατρού των φτωχών», για να καταγγείλει τη «βουλμία» ορισμένων συναδέλφων του (Jouanna [1998] 153).

⁵ <http://stephanus.tlg.uci.edu/Iris/inst/browser.jsp#doc=tlg&aid=0716&wid=001&st=9649&pp=start&td=greek&l=20&links=tlg>

την πραγματεία, με τους σύγχρονους ειδικούς να θεωρούν το *Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς* ως ἔργο πρωταρχικῆς σημασίας για την ιστορία των ιδεῶν στην κλασικὴ Ελλάδα⁶.

1.2 Το εἶδος του παραδοθέντος κειμένου

Ἡ ἰατρικὴ βιβλιογραφία τῆς Κλασικῆς ἐποχῆς δὲν ἀπετελεῖτο μόνον ἀπὸ γραπτές πραγματείες ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἔργα που προορίζονταν νὰ ἐκφωνηθοῦν ἐνώπιον κοινού, εἴτε διαλέξεις, εἴτε ομιλίες. Ὁ Jouanna⁷ προσπάθησε νὰ ἀναδείξει τὴν ἐπιρροή τῆς ρητορικῆς στὴν ἰατρικὴ, ἀφοῦ, ὅπως σημειώνει, ἡ γνώση ὀρισμένων ἔργων τῆς ἱποκρατικῆς συλλογῆς εἶναι ἀπαραίτητη γιὰ τὴν ἱστορία τῆς ρητορικῆς κατὰ τὴν ἀρχικὴ τῆς ἀνάπτυξη τὸν 5^ο αἰῶνα π.Χ. Ὁ συντάκτης τοῦ *Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς* βεβαιώνει σαφῶς ὅτι ὑπάρχουν στὴν ἰατρικὴ βιβλιογραφία, παράλληλα με γραπτές πραγματείες, ὀρισμένα κείμενα που διαβάστηκαν ἐνώπιον ἀκροατηρίου: *Ξεκινᾷ με τις λέξεις λέγειν καὶ γράφειν⁸, Ὅκοσοι μὲν ἐπεχείρησαν περὶ ἰητρικῆς λέγειν ἢ γράφειν* (κεφάλαιο 1.1). Αὐτὸ δημιουργεῖ ἐρωτηματικὰ σε σχέση με τὴν κατηγορία στὴν ὁποία μπορεῖ νὰ ἐνταχθεῖ ἡ ἐν λόγῳ πραγματεία καὶ ταυτόχρονα ἐπιβεβαιώνει ὅτι οἱ ἰατροὶ κατὰ τὴν Κλασικὴ περίοδο δὲν ἦταν μόνον συγγραφεῖς ἀλλὰ καὶ ρήτορες⁹. Ὁ Jouanna¹⁰ υποθέτει τὸ κείμενο ἀνήκει στὴν κατηγορία τῶν ἐπιδεικτικῶν λόγων που ἀρχικὰ προοριζόταν νὰ ἐκφωνηθεῖ ἐνώπιον κοινού, παρ' ὅλο που δὲν παρουσιάζει ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ομιλίας, ἀφοῦ τελειώνει με μίαν σύντομη καταληκτικὴ πρόταση, βλ. κεφάλαιο 24:

Οὕτως εἴ τις δύναίτο ζητέων ἔξωθεν ἐπιτυχάνειν, καὶ δύναίτ' ἂν πάντων ἐκλέγεσθαι αἰεὶ τὸ βέλτιστον· βέλτιστον δὲ ἐστὶν αἰεὶ τὸ προσωτάτω τοῦ ἀνεπιτηδείου ἀπέχον.

Τὰ στοιχεῖα που ὡδήγησαν τὸν Jouanna¹¹ πρὸς αὐτὸ τὸ συμπέρασμα εἶναι ἡ χρῆση τοῦ λέγω, βλ. κεφάλαιο 2.2: *ἐγὼ πειρήσομαι ἐπιδειῖζαι λέγων*, κεφάλαιο 5.3: *περὶ ὧν μοι ὁ πρότερος λόγος εἴρηται*, κεφάλαιο 12.2: *περὶ ὧν εἰρήσεται* κτλ. Ἀν καὶ τὸ λεξιλόγιό τῶν ομιλιῶν μπορεῖ κάλλιστα νὰ χρησιμοποιηθεῖ καὶ στὸν γραπτὸ λόγο, ὁ Jouanna¹²,

⁶ Jouanna (1990) 8.

⁷ Jouanna (2012) 39.

⁸ Θυμίζει τὸ περίφημο λέγειν τε καὶ πράττειν τῆς ρητορικῆς.

⁹ Jouanna (1998) 102.

¹⁰ Jouanna (1990) 10-13.

¹¹ Jouanna (1990) 10-14.

¹² Jouanna (1990) 9.

καταλήγει στο συμπέρασμα ότι το έργο ήταν αρχικά μια ομιλία που προοριζόταν να εκφωνηθεί ενώπιον κοινού. Η πραγματεία παρουσιάζει χαρακτηριστικά ρητορικής άσκησης, αφού ο συγγραφέας επιβεβαιώνει την παρουσία του με τη χρήση του α' ενικού προσώπου: Τα ρήματα δήλωσης, γνώμης ή και θέλησης σε πρώτο πρόσωπο υπογραμμίζουν, σε όλο το έργο, τη γνώμη του συγγραφέα, βλ. κεφάλαιο 3.3: *Ἐπι δὲ ἄνωθεν ἔγωγε ἀξιῶ*, κεφάλαιο 11.3: *Φημί δὲ καὶ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους ἅπαντας οἵτινες ἂν ὑγιαίνοντες ἄσιτοι δύο ἡμέρας ἢ τρεῖς γένωνται ταῦτα πείσεσθαι οἷά ἐπὶ τῶν ἀναρίστων γινομένων εἴρηκα*, κεφάλαιο 13.1: *Ἐπὶ δὲ τὸν τῶν καινὸν τρόπον τὴν τέχνην ζητεῦντων ἐξ ὑποθέσιος λόγον ἐπανελθεῖν βούλομαι* κτλ. Επιπρόσθετα, γίνεται χρήση της μορφής *ἔγωγε* οκτώ φορές, ενώ η λέξη συναντάται μόνο εννέα φορές στα λοιπά έργα της ιπποκρατικής συλλογής¹³. Ακόμη, αν και στο έργο δεν γίνεται καμία άμεση αναφορά σε κοινό, ο συγγραφέας του *Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς* φαίνεται να ελκύει την προσοχή του κοινού με διάφορους τρόπους που συναντώνται συχνά στις ομιλίες. Κάνοντας χρήση του α' πληθυντικού προσώπου αναφέρεται όχι μόνο στη δική του εμπειρία αλλά και στο κοινό του, βλ. κεφάλαιο 15.2: *Ἄλλ' οἷμαι ἔγωγε ταῦτὰ βρώματα καὶ πόματα αὐτοῖσιν ὑπάρχειν οἷσι πάντες χρεώμεθα*, κεφάλαιο 18.1: *πρῶτον μὲν ἐπὶ τὰ φανερώτατα ὧν πάντες ἔμπειροι πολλάκις ἐσμέν τε καὶ ἐσόμεθα*. Ταυτόχρονα τους προτρέπει να συμμετάσχουν σε έρευνα ή απλώς να σκεφθούν προσεκτικά, βλ. κεφάλαιο 5.1: *Σκεψόμεθα δὲ καὶ τὴν ὁμολογουμένως ἰητρικὴν τὴν ἀμφὶ τοὺς κάμνοντας εὐρημένην* και μέσω ερωτήσεων τους προβληματίζει, βλ. κεφάλαιο 13.2: *Πότερον αὐτῶ ἀπὸ ψυχροῦ κακοπαθέοντι θερμὰ ταῦτα προσενέγκαντες ὠφέλησαν ἢ τάναντία;* και κεφάλαιο 3.6: *τί ἂν τις ὄνομα δικαιότερον ἢ προσῆκον μᾶλλον θείῃ ἢ ἰητρικῆν* κτλ. Για να αποπλίσσει τους αντιπάλους του, διατυπώνει πλασματικές ενστάσεις¹⁴, βλ. κεφάλαιο 17.1:

εἶποι ἂν τις· ἀλλ' οἱ πυρεταίνοντες τοῖσι καύσοισί τε καὶ περιπλευμονίησι καὶ ἄλλοισιν ἰσχυροῖσι νοσήμασιν οὐ ταχέως ἐκ τῆς θέρμης ἀπαλλάσσονται, οὐδὲ πάρεστιν ἐνταῦθα ἐπὶ τὸ θερμὸν τὸ ψυχρόν

τις οποίες στη συνέχεια αντικρούει, φέρνοντάς τους σε δύσκολη θέση με τις πιεστικές του ερωτήσεις, βλ. κεφάλαιο 13.2: *τί δὴ χρὴ βοήθημα παρεσκευάσθαι ὧδ' ἔχοντι; θερμὸν ἢ ψυχρὸν ἢ ξηρὸν ἢ ὑγρὸν;* Ἡ περιγράφει μια σύντομη κωμική σκηνή στην οποία

¹³ Jouanna (1990) 11 υπ. 1: Υπάρχουν τέσσερις αναφορές στο *Περὶ ἄρθρων*, δύο στο *Περὶ τέχνης*, δύο στο *Περὶ ἱερῆς νόσου* και μία στο *Ἐπιδημιῶν*.

¹⁴ Συχνό φαινόμενο σε φιλοσοφικές πραγματείες, όπως οι *Dialogi* του Σενέκα.

ο ασθενής με ένα κοινής λογικής ερώτημα φέρνει σε αμηχανία τον ιατρό, στη θεωρία του οποίου αντιτίθεται ο συγγραφέας, βλ. κεφάλαιο 15.2: *Ὅστε ληρεῖν ἀνάγκη ἢ ἐς τούτων τι τῶν γινωσκομένων καταφεύγειν.*

Είναι, πράγματι, εμφανής η επιρροή της έντεχνης πεζογραφίας και της ρητορικής. Ο συγγραφέας δημιουργεί ζεύγη όρων, ομόρριζων ή συνωνύμων, συνδέοντάς τα με *καί*, βλ. κεφάλαιο 2.2: *ἐξηπάτηται καὶ ἐξαπατᾶται*, κεφάλαιο 2.6: *εὐρήματι τούτῳ καὶ ζητήματι* ή με *τε καί* βλ. κεφάλαιο 2.3: *νοσέουσί τε καὶ πονέουσιν*, κεφάλαιο 2.5: *πόνους τε καὶ νούσους*, κεφάλαιο 10.4: *τεταραγμένα τε καὶ θορυβώδεα* κτλ. Άλλοτε όμως αυτά τα ζεύγη αντιπαρατίθενται μεταξύ τους, βλ κεφάλαιο 6.1: *τῇ μὲν νούσῳ τροφή τε καὶ αὐξήσις γινόμενον, τῷ δὲ σώματι φθίσις τε καὶ ἀρρωστίη.* Τέλος, παρατηρεῖται συχνά η χρήση του ομοιοτέλετου που συνοδεύεται από επανάληψη του *καί*, βλ. κεφάλαιο 3.5: *Ἐκ μὲν οὖν τῶν πυρῶν βρέξαντές σφας καὶ πίσαντες καὶ καταλέσαντές τε καὶ διασήσαντες καὶ φορούξαντες καὶ ὀπτήσαντες ἀπετέλεσαν μὲν ἄρτον, ἐκ δὲ τῶν κριθέων μάζαν (...) ἤψησάν τε καὶ ὄπησαν καὶ ἔμιζαν καὶ ἐκέρασαν* κτλ.

Ὡς προς τη φύση του κοινού, ο Jouanna¹⁵ υποστηρίζει ότι ο συντάκτης του *Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς* απευθύνεται σε κοινό ιατρών ή ειδικών και αυτό διότι καταφέρεται εναντίον όσων ιατρών ασκούν ιατρική ξεκινώντας την έρευνά τους από μία υπόθεση. Επιπλέον, γίνεται αναφορά στο κεφάλαιο 17.1:

εἴποι ἄν τις· ἀλλ' οἱ πυρεταίνοντες τοῖσι καύσοισί τε καὶ περιπλευμονήσι καὶ ἄλλοισιν ἰσχυροῖσι νοσήμασιν οὐ ταχέως ἐκ τῆς θέρμης ἀπαλλάσσονται, οὐδὲ πάρεστιν ἐνταῦθα ἐπὶ τὸ θερμὸν τὸ ψυχρόν (...)

πρόκειται για υπόθεση για την αιτία μιας ασθένειας, υπόθεση που θα μπορούσε να διατυπωθεί από ένα ιατρό ή από κάποιον που έχει ιατρικές γνώσεις. Άλλού φαίνεται να απευθύνεται ρητά στον ιατρό, βλ. κεφάλαιο 20.3: *Ἐπεὶ τοῦτό γέ μοι δοκεῖ ἀναγκαῖον εἶναι ἰητρῷ.* Σε άλλο σημείο ωστόσο, σύμφωνα πάλι με τον Jouanna¹⁶, ο συγγραφέας φαίνεται να στοχεύει και σε ευρύτερο κοινό. Σημαντικά από αυτή την άποψη είναι τα αποσπάσματα όπου ο συγγραφέας χρησιμοποιεί πρώτο πληθυντικό πρόσωπο, όπως στο κεφάλαιο 20.4: *καὶ οἷσί γε τῶν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τοῦτο δύναται μάλιστα οἶδαμεν*, κτλ. Άλλού όμως ξεκινά κάνοντας επίκληση των περιπτώσεων που είναι γνωστές στο ευρύ

¹⁵ Jouanna (1990) 16-17.

¹⁶ Jouanna (1990) 15-17.

κοινό και οργανώνει την πραγματεία του έχοντας κατά νουν τους μη ειδικούς, βλ. κεφάλαιο 2.3:

Μάλιστα δέ μοι δοκεῖ περὶ ταύτης δεῖν λέγοντα τῆς τέχνης γνωστὰ λέγειν τοῖσι δημότησιν και αὐτοὺς μὲν οὖν τὰ σφῆων αὐτῶν παθήματα καταμαθεῖν, ὡς τε γίνεται και παύεται και δι' οἷας προφάσιας αὔξεται τε και φθίνει, δημότας ἔοντας.

Κάνει λόγο επίσης για βάσανα και όχι για θεραπεία¹⁷, τοποθετώντας τον εαυτό του στην πλευρά του αρρώστου, τονίζοντας ότι η γνώση των αιτιών των ασθενειών μπορεί να προφυλάξει τον *δημότην* από την ασθένεια. Με αυτές τις παρατηρήσεις ο Jouanna¹⁸ σημειώνει ότι ο συντάκτης της πραγματείας απευθύνεται πρώτα στον ιατρό αλλά δεν αποκλείει και τον απλό κόσμο.

Αν και η άποψη του Jouanna σχετικά με το είδος του παραδοθέντος κειμένου φαίνεται αρκετά πειστική, ωστόσο μπορούν να προβληθούν αντεπιχειρήματα. Κατά πρώτον το λεξιλόγιο που χρησιμοποιεί ο συντάκτης της πραγματείας, όπως ήδη αναφέρθηκε, χρησιμοποιείται και στον γραπτό λόγο. Ακόμη, τα ρητορικά τεχνάσματα που προαναφέρθηκαν μπορούν να εντοπιστούν και σε γραπτές πραγματείες, αφού μέσω αυτών ο συντάκτης του *Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς* θα προσπαθήσει να πείσει τους αναγνώστες του σχετικά με την ορθότητα των θεωριών του. Η ρητορική είναι η τέχνη της πειθούς και δεν θα μπορούσε να λείπει από την πραγματεία. Επιπρόσθετα, στο *Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς* εμφανίζονται στοιχεία και του συμβουλευτικού λόγου, αφού προς απόδειξη των θεωριών του ο συγγραφέας χρησιμοποιεί διάφορα παραδείγματα, βλ. κεφάλαιο 20.5:

Τυρὸς γάρ, ἐπειδὴ τούτῳ σημείῳ ἐχρησάμην, οὐ πάντας ἀνθρώπους ὁμοίως λυμαίνεται, ἀλλ' εἰσὶν οἵτινες αὐτοῦ πληρούμενοι οὐδ' ὅτιοῦν βλάπτονται, ἀλλὰ και ἰσχύν οἷσιν ἂν συμφέρη θαυμασίως παρέχεται εἰσὶ δ' οἱ χαλεπῶς ἀπαλλάσσουσι.

Ὅπως σημειώνει ο Αριστοτέλης στο έργο του *Ρητορική*, 1368α, τὰ δὲ παραδείγματα τοῖς συμβουλευτικοῖς (ἐκ γὰρ τῶν προγεγονότων τὰ μέλλοντα καταμαντευόμενοι κρίνομεν¹⁹):

¹⁷ Alsina (1975) 79: Οι θεραπείες στην υποκρατική συλλογή ονομάζονται *βοηθήματα*. Το ρήμα *βοηθέω* είναι πιο σπάνιο με αυτήν την έννοια.

¹⁸ Jouanna (1990) 16.

¹⁹ <http://stephanus.tlg.uci.edu/Iris/inst/browser.jsp#doc=tlg&aid=0086&wid=038&st=72969&pp=start&td=greek&l=20&links=tlg>

τα παραδείγματα ταιριάζουν κυρίως στους συμβουλευτικούς λόγους (βασισμένοι σε ό, τι έγινε στο παρελθόν κρίνουμε και εικάζουμε το μέλλον). Επιπλέον, η πραγματεία είναι γραμμένη σε πεζό ασφαλώς λόγο, στην ιωνική διάλεκτο, με πολύ εξιδεικευμένο λεξιλόγιο, γεγονός που μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι εάν ο συγγραφέας απευθυνόταν σε ευρύτερο κοινό, το κοινό αυτό δεν θα μπορούσε να την αντιληφθεί. Βάσει των προαναφερθέντων στοιχείων, θεωρώ ότι το *Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς* είναι μία *ιατρική πραγματεία που γράφτηκε για ειδικούς*.

1.3 Η δομή της πραγματείας

Η πραγματεία έχει σαφή δομή. Ωστόσο, το τέλος της έχει προκαλέσει αμφιβολίες στους μελετητές ως προς την ενότητα του έργου και την αυθεντικότητα των τριών τελευταίων κεφαλαίων. Τα κεφάλαια αυτά προσθέτουν λεπτομέρειες για τις αιτίες των ασθενειών, οι οποίες σύμφωνα με τον συγγραφέα οφείλονται όχι μόνο στις *δυνάμεις* αλλά και στα *σχήματα*. Αυτή η κατάληξη του συγγραφέως θεωρήθηκε μη αυθεντική από τον Plamböck²⁰, λόγω του ότι υπάρχει αντίφαση μεταξύ του κεφαλαίου 22, το οποίο αποδίδει τα *παθήματα* όχι μόνο στις *δυνάμεις* (=ποιότητες) αλλά και στα *σχήματα* (=όργανα): *δεῖν δέ μοι δοκεῖ καὶ ταῦτ' εἶδέναι ὅσα τῷ ἀνθρώπῳ παθήματα ἀπὸ δυναμίων γίνεται καὶ ὅσα ἀπὸ σχημάτων*, με το κεφάλαιο 19 όπου όλα τα *παθήματα* αποδίδονται στις *δυνάμεις*, βλ. 19.5: *Ἔτι τοίνυν τᾶλλα ὅσα κακοπαθεῖ ὁ ἄνθρωπος, πάντα ἀπὸ δυναμίων γίνεται*. Επιπλέον, ο Plamböck²¹ θεωρεί περίεργο ότι ένας συγγραφέας που δεν σταμάτησε ποτέ να αναφέρει τις *δυνάμεις* νιώθει την ανάγκη να τις ορίσει μόνο στην αρχή του κεφαλαίου 22: *δύναμιν μὲν εἶναι τῶν χυμῶν τὰς ἀκρότητάς τε καὶ ἰσχύν* και επιπλέον ο ορισμός δεν φαίνεται να συμπίπτει ακριβώς με τα προηγούμενα καθώς οι *δυνάμεις* στο κεφάλαιο 22 ορίζονται ως οι ακραίες ιδιότητες των *χυμῶν* ενώ οι *χυμοί* διαδραματίζουν δευτερεύοντα ρόλο στα πρώτα εικοσιένα κεφάλαια. Ακόμη ο Plamböck²² θεωρεί παράξενο ότι στο κεφάλαιο 24.1 ο συγγραφέας της πραγματείας υποστηρίζει ότι ένας χυμός μπορεί να μεταβληθεί από μόνος του *εἰ γλυκὺς χυμὸς ἐὼν μεταβάλλοι ἐς ἄλλο εἶδος, μὴ ἀπὸ συγκρήσιος, ἀλλ' αὐτὸς ἐξιστάμενος*, λόγω του ότι

²⁰ Plamböck (1964) 89.

²¹ Αυτόθι.

²² Αυτόθι.

προηγουμένως ο συγγραφέας της πραγματείας είχε δώσει τόσο μεγάλη σημασία στην έννοια της αιτίας της μεταβολής ενός χυμού.

Ο Jouanna²³ διαφωνεί με τον Plamböck, αφού τα επιχειρήματα που προβάλλει ο τελευταίος σύμφωνα με τον Jouanna δεν είναι πειστικά: Στο κεφάλαιο 19 όπου ο συγγραφέας της πραγματείας ισχυρίζεται ότι όλα τα παθήματα αποδίδονται στις δυνάμεις, ήθελε να δείξει ότι δεν οφείλονται στο ζεστό και στο κρύο όπως ισχυρίζονται οι ιατροί με τους οποίους διαφωνεί. Επιπλέον, ο συγγραφέας του *Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς* δίνει στο κεφάλαιο 22 έναν ορισμό του τι είναι δύναμη, για να τον αντιπαραβάλει ο αναγνώστης με τον ορισμό που δίνει ο ίδιος για πρώτη φορά για τα σχήματα σε αυτό το κεφάλαιο: *δύναμιν μὲν εἶναι τῶν χυμῶν τὰς ἀκρότητάς τε καὶ ἰσχύν, σχήματα δὲ λέγω ὅσα ἔνεστιν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ... καὶ ἀραιά*. Ο ορισμός των δυνάμεων σύμφωνα πάντα με τον Jouanna²⁴ δεν έρχεται σε αντίθεση με ό,τι προηγείται, εφόσον πρόκειται και σε αυτό το κεφάλαιο, όπως και στην υπόλοιπη πραγματεία, για μια δύναμη που επιδρά στον άνθρωπο. Όσον αφορά το λεξιλόγιο, η ενότητα της πραγματείας φαίνεται από τη χρήση των όρων *τοῦτο μὲν* (βλ. κεφάλαια. 16, 18, 19, 22) και *τοῦτο δέ* (βλ. κεφάλαια 14, 16, 19, 22). Η χρήση των επιθέτων *μυρία* (βλ. κεφάλαια 14, 16, 17, 23) και *καταφανής* (βλ. κεφάλαια 1, 2, 9, 22) είναι σπάνια σε όλη την υπόλοιπη ιπποκρατική συλλογή. Όσον αφορά το ύφος, στα τελευταία κεφάλαια 22 και 24, παρατηρείται συχνά η χρήση του πρώτου ενικού προσώπου καθώς και η χρήση άμεσων ερωτήσεων, βλ. κεφάλαιο 22.1: *Δεῖν δέ μοι δοκεῖ καὶ ταῦτ' εἰδέναι ὅσα τῷ ἀνθρώπῳ, πρβλ. κεφάλαιο 24.1:*

Λέγω δὲ τὸ τοιοῦτον· εἰ γλυκὺς χυμὸς ἐὼν μεταβάλλοι ἐς ἄλλο εἶδος, μὴ ἀπὸ συγκρήσιος, ἀλλ' αὐτὸς ἐξιστάμενος, ποῖός τις ἂν πρῶτος γένοιτο; πικρὸς ἢ ἀλμυρὸς ἢ στρυφνὸς ἢ ὀξύς; Οἶμαι μὲν, ὀξύς.

Ταυτόχρονα, παρατηρείται η χρήση ζευγών τα οποία συνδέονται με *καί* ή *τε καί*, βλ. κεφάλαιο 2.2: *ἐξηπάτηται καὶ ἐξαπατᾶται*, κεφάλαιο 2.6 *εὐρήματι τούτῳ καὶ ζητήματι* ή με *τε καί* βλ. κεφάλαιο 2.3: *νοσέουσί τε καὶ πονέουσιν*, κεφάλαιο 2.5: *πόνους τε καὶ νόσους* κτλ. Επομένως, η ενότητα του έργου επιβεβαιώνεται τελικά από το λεξιλόγιο και τη σύνταξη της πραγματείας, ο δε συγγραφέας που έγραψε τα τρία τελευταία

²³ Jouanna (1990) 18-20.

²⁴ Αυτόθι.

κεφάλαια σύμφωνα με τον Jouanna²⁵ είναι ο ίδιος που έγραψε και τα προηγούμενα κεφάλαια.

Η δομή της πραγματείας είναι βεβαίως σαφής, αφού ο συγγραφέας ακολουθεί μία γραμμική αφήγηση ως προς την έκθεση των προβληματισμών και των επιχειρημάτων του. Ταυτοχρόνως όμως, κάνει αναδρομές (κεφάλαια 2, 13-19). Μέσω των διαφόρων «ιστορικών» παραδειγμάτων επιδιώκει να αποδείξει την ορθότητα των επιχειρημάτων του. Θεωρώ ότι η πραγματεία δεν τελειώνει απότομα, αφού με μία πιο προσεκτική μελέτη βλέπουμε να τελειώνει και με μία ηθική, όχι μόνο πρακτική προτροπή: ο άνθρωπος πρέπει πάντοτε να αναζητά το βέλτιστο. Και το βέλτιστο είναι αυτό που απέχει όσο το δυνατόν περισσότερο από το μη χρήσιμο, βλ. κεφάλαιο 24.2: *Οὕτως εἶ τις δύναίτο ζητέων ἕξωθεν ἐπιτυγχάνειν, καὶ δύναίτ' ἂν πάντων ἐκλέγεσθαι αἰεὶ τὸ βέλτιστον· βέλτιστον δέ ἐστὶν αἰεὶ τὸ προσωτάτω τοῦ ἀνεπιτηδείου ἀπέχον*. Μπορεί κάποιος να αντιτείνει ότι η ηθική αφορά τη φιλοσοφία και όχι την ιατρική. Αλλά ο ίδιος ο Ιπποκράτης υποστηρίζει στο *Περὶ εὐσχημοσύνης* (κεφάλαιο 5.1) ότι ο ιατρός πρέπει να είναι και σοφός:

διὸ δὴ ἀναλαμβάνοντα τούτων τῶν προειρημένων ἕκαστα, μετὰγειν τὴν σοφίην ἐς τὴν ἰητρικὴν καὶ τὴν ἰητρικὴν ἐς τὴν σοφίην. ἰητρὸς γὰρ φιλόσοφος ἰσόθεος· οὐ πολλὴ γὰρ διαφορὴ ἐπὶ τὰ ἕτερα· καὶ γὰρ ἓνι τὰ πρὸς σοφίην ἐν ἰητρικῇ πάντα [...] ²⁶.

1.4 Η κατάταξη του *Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς* στην ιπποκρατική συλλογή

Ὡς προς την κατάταξη του *Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς* στην ιπποκρατική συλλογή επίσης έχουν διατυπωθεί διαφορετικές απόψεις. Σύμφωνα με τον É. Littré²⁷ το *Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς* συνδέεται με άλλη πραγματεία της ιπποκρατικής συλλογῆς, το *Περὶ διαίτης ὀξέων*. Αν και υπάρχουν διαφορές στο λεξιλόγιο που χρησιμοποιεί ο συγγραφέας, σύμφωνα με τον Littré η σχέση των δύο πραγματειῶν είναι φανερή, αφού ο συγγραφέας του *Περὶ διαίτης ὀξέων* φαίνεται να αναπαράγει τη βασική ιδέα που προβάλλεται στο *Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς*. Στο *Περὶ διαίτης ὀξέων* ο συγγραφέας θεωρεῖ ότι ο ιατρός δεν πρέπει να διατυπώνει μία υπόθεση για να ερμηνεύσει την αιτία της νόσου του ασθενούς

²⁵ Jouanna (1990) 21-22.

²⁶ https://www.loebclassics.com/view/hippocrates_cos-decorum/1923/pb_LCL148.287.xml

²⁷ Littré (1839) 314-319.

του, αλλά πρέπει να αναζητά τη σχέση του ασθενούς με όσα στοιχεία τον περιβάλλουν. Στον δεύτερο τόμο του *Œuvres complètes d'Hippocrate* ωστόσο, ο Littré²⁸ δηλώνει ότι το *Περὶ διαίτης ὀξέων* βασίζεται σε ένα δόγμα που ο Ιπποκράτης ανέπτυξε αργότερα στο *Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς*. Δηλαδή, στον πρώτο τόμο του *Œuvres complètes d'Hippocrate* ο Littré θεωρεί ότι το *Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς* είναι προγενέστερο του *Περὶ διαίτης ὀξέων*, ενώ στον δεύτερο τόμο θεωρεί ότι το *Περὶ διαίτης ὀξέων* είναι προγενέστερο του *Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς*.

Σύμφωνα και με τον Jouanna²⁹, από όλες τις ομοιότητες που μπορούν να εντοπισθούν μεταξύ του *Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς* και άλλων πραγματειών της ιπποκρατικής συλλογής, η πιο στενή είναι με το *Περὶ διαίτης ὀξέων*, βλ. κεφάλαιο 30: *Ἀλλὰ μὴν...προηριστήκεσαν*³⁰. Παρά ταύτα, ο Jouanna³¹, ο οποίος συνέκρινε το λεξιλόγιο των δύο πραγματειών, θεωρεί ότι ο συγγραφέας των δύο πραγματειών δεν είναι ο ίδιος. Είναι πιθανό ότι αυτά τα κοινά χαρακτηριστικά που εντοπίζονται αποτελούν κλασικά στοιχεία της ελληνικής ιατρικής που μεταδόθηκαν αρχικά προφορικά.

1.5 Η ταυτότητα του συγγραφέως

Πολλοί μελετητές στηρίχθηκαν στη μαρτυρία αποσπάσματος του έργου του Πλάτωνος *Φαῖδρος* 270 b-d για να εξαγάγουν συμπεράσματα σχετικά με την ταυτότητα του συγγραφέως εμμέσως, δηλαδή σε σύγκριση με άλλο έργο που αποδίδεται στον Ιπποκράτη, το *Περὶ διαίτης ὀξέων*.

Σωκράτης: ὁ αὐτός που τρόπος τέχνης ἰατρικῆς ὅσπερ καὶ ῥητορικῆς.

Φαῖδρος: πῶς δὴ;

Σωκράτης: ἐν ἀμφοτέραις δεῖ διελέσθαι φύσιν, σώματος μὲν ἐν τῇ ἐτέρᾳ, ψυχῆς δὲ ἐν τῇ ἐτέρᾳ, εἰ μέλλεις, μὴ τριβῆ μόνον καὶ ἐμπειρία ἀλλὰ τέχνη, τῷ μὲν φάρμακα καὶ τροφήν προσφέρων ὑγίειαν καὶ ῥώμην ἐμποιῆσειν, τῇ δὲ λόγους τε καὶ ἐπιτηδεύσεις νομίμους πειθῶ ἢ ἂν βούλη καὶ ἀρετὴν παραδώσειν.

²⁸ Littré (1840) 198.

²⁹ Jouanna (1990) 63.

³⁰ https://www.loebclassics.com/view/hippocrates_cos-regimen_acute_diseases/1923/pb_LCL148.87.xml

³¹ Jouanna (1990) 63-74.

Φαῖδρος: τὸ γοῦν εἰκός, ὦ Σώκρατες, οὕτως.

Σωκράτης: ψυχῆς οὖν φύσιν ἀξίως λόγου κατανοῆσαι οἶει δυνατὸν εἶναι ἄνευ τῆς τοῦ ὅλου φύσεως;

Φαῖδρος: εἰ μὲν Ἴπποκράτει γε τῷ τῶν Ἀσκληπιαδῶν δεῖ τι πιθέσθαι, οὐδὲ περὶ σώματος ἄνευ τῆς μεθόδου ταύτης.

Σωκράτης: καλῶς γάρ, ὦ ἐταῖρε, λέγει· χρή μέντοι πρὸς τῷ Ἴπποκράτει τὸν λόγον ἐξετάζοντα σκοπεῖν εἰ συμφωνεῖ.

Φαῖδρος: φημί.

Σωκράτης: τὸ τοίνυν περὶ φύσεως σκόπει τί ποτε λέγει Ἴπποκράτης τε καὶ ὁ ἀληθὴς λόγος. ἄρ' οὐχ ὧδε δεῖ διανοεῖσθαι περὶ ὅτουοῦν φύσεως· πρῶτον μὲν, ἀπλοῦν ἢ πολυειδές ἐστιν οὗ περὶ βουλευσόμεθα εἶναι αὐτοὶ τεχνικοὶ καὶ ἄλλον δυνατοὶ ποιεῖν, ἔπειτα δέ, ἂν μὲν ἀπλοῦν ἦ, σκοπεῖν τὴν δύναμιν αὐτοῦ, τίνα πρὸς τί πέφυκεν εἰς τὸ δρᾶν ἔχον ἢ τίνα εἰς τὸ παθεῖν ὑπὸ τοῦ, ἐὰν δὲ πλείω εἶδη ἔχη, ταῦτα ἀριθμησάμενον, ὅπερ ἐφ' ἑνός, τοῦτ' ἰδεῖν ἐφ' ἑκάστου, τῷ τί ποιεῖν αὐτὸ πέφυκεν ἢ τῷ τί παθεῖν ὑπὸ τοῦ;

Φαῖδρος: κινδυνεύει, ὦ Σώκρατες³².

Στο ανωτέρω πολυσυζητημένο απόσπασμα ο Σωκράτης υποστηρίζει ότι η ρητορική τέχνη πρέπει να ακολουθήσει την ίδια μέθοδο με την ιατρική επιστήμη: η ιατρική χωρίς ακριβή γνώση του σώματος δεν διαφέρει από την απλή τριβή και εμπειρία· εάν ο ιατρός γνωρίζει επακριβώς το σώμα, θα δώσει κατάλληλη τροφή και φάρμακα που θα χαρίσουν υγεία και δύναμη στον ασθενή. Με τον ίδιο τρόπο η ρητορική πρέπει να γνωρίζει την ψυχή, στην οποία θα δώσει τους κατάλληλους λόγους και αναζητήσεις ώστε να της παράσχει όσα επιχειρήματα χρειάζεται και θα της εμπνεύσει αρετή. Περαιτέρω, σύμφωνα με τον Σωκράτη, η γνώση του όλου αποτελεί την εγγύηση και για την αξία της γνώσης του ειδικού θέματος· αυτό δεν ισχύει μόνο για την ψυχή αλλά και για το σώμα. Ο Φαῖδρος προσθέτει ότι σύμφωνα με τον Ἴπποκράτη δεν είναι δυνατόν να κατανοήσει κανείς τη φύση του σώματος χωρίς τη γνώση του όλου³³. Ο

³² <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0173%3Atext%3DPhaedrus%3Asection%3D270b>

³³ Θεοδορακόπουλος (1971) 353: «Η γνώση του όλου ήταν πρωταρχική απαίτηση της διαλεκτικής φιλοσοφίας. Ο Πλάτων παρέλαβε την έννοια του όλου από την ιατρική και με αυτή ερμήνευσε την ψυχή, την πολιτεία και το σύμπαν, με τα έργα του *Τίμαιος* και *Πολιτεία* να βασίζονται σε αυτή την έννοια».

Σωκράτης συνεχίζει με την ανάλυση αυτού που ονομάζουμε «φύσιν» ενός πράγματος. Το πρώτο ερώτημα που θέτει είναι αν η ψυχή είναι κάτι απλό ή σύνθετο και όταν αποσαφηνισθεί ότι είναι απλό, τότε θα πρέπει να εξετασθεί η *δύναμις* της, δηλαδή η ιδιότητά της, η ικανότητά της. Επίσης πρέπει να εξετασθεί ποια είναι η δυνατότητα να δέχεται ενέργεια από κάτι άλλο. Αυτή η αποσαφήνιση είναι αναγκαία εάν θέλει κανείς να κατανοήσει τη φύση ενός πράγματος, που έχει εσωτερική ενότητα, που είναι απλό και όχι σύνθετο, δηλαδή φτιαγμένο από πολλά άλλα. Εάν πάλι το αντικείμενο της έρευνας αποτελείται από πολλά είδη, τότε πρέπει να εξετασθεί η δύναμη του κάθε είδους, πώς μπορεί δηλαδή από τη φύση του το κάθε είδος να ενεργεί ή πώς μπορεί από την ίδια του τη φύση να δέχεται επίδραση από κάποιο άλλο³⁴.

Ο Σωκράτης κάνει χρήση μίας έννοιας, της έννοιας του «όλου», θεωρία που φαίνεται να προβάλλεται και στο *Περὶ ἀρχαίης ἰατρικῆς*. Ο συγγραφέας του *Περὶ ἀρχαίης ἰατρικῆς* προσπαθεί να μάθει τι είναι η *φύσις*, παρατηρώντας εμπειρικά το σώμα και τα φαινόμενά του, στρέφοντας την προσοχή του σε ό, τι γίνεται αντιληπτό μέσω των αισθήσεων. Στα κεφάλαια 3.5: *ἄλλα ἢ τε... τε καὶ δύναμιν* και 14.2: *Ὑπὸ γὰρ... εἰδέναι δήπου*, εμπεριέχεται η ιδέα ότι κάθε ὄν έχει μια φυσική ενεργό δύναμη, η οποία μπορεί να ασκηθεί σε άλλα πράγματα, ασκώντας μια επίδραση ή και επιφέροντας μια αλλαγή. Για τον συγγραφέα η φύσις του ανθρώπου αποτελείται από ένα αόριστο αριθμό συστατικών, καθένα από τα οποία τα συλλαμβάνει πρωτίστως ως *δύναμη*. Το να γνωρίζει κανείς την *δύναμιν*, σημαίνει να γνωρίζει την ουσιαστική φύση της οντότητας. Ο ιατρός πρέπει να παρατηρεί όχι μόνο τη *δύναμιν* ή την επίδραση ενός φαγητού ή ποτού, αλλά επίσης και σε ποιο από τα ὄργανα του ανθρώπου είναι βλαβερό, βλ. κεφάλαιο 20.3: *τίνι τῶν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐνεόντων ἀνεπιτήδειον*.

Ο Γαληνός θεωρούσε το *Περὶ φύσιος ἀνθρώπου* ως αυθεντικό έργο του Ιπποκράτους και όχι νόθο:

ὅσοι νομίζουσι τὸ Περὶ φύσεως ἀνθρώπου βιβλίον οὐκ εἶναι τῶν γνησίων Ἰπποκράτους, ἀλλ', ὡς αὐτοὶ καλεῖν εἰώθασι, νόθον, ἀπατηθέντες ἐκ τῶν ἐν αὐτῷ διεσκευασμένων τε καὶ παρεγγεγραμμένων, ὑπὲρ ὧν ἐπὶ πλέον μὲν ἐν αὐτοῖς τούτοις ἐπιδείξω τοῖς ὑπομνήμασιν, ἀρκεῖ δὲ νῦν ἔρεῖν, ὅσα κὰν τῷ Περὶ

³⁴ Θεοδωρακόπουλος (1971) 340-354.

τῶν γνησίων τε καὶ νόθων Ἱπποκράτους συγγραμμάτων ὑπομνήματι εἴρηται, κατὰ λέξιν οὕτως ἔχοντα³⁵.

πίστευε δε ὅτι ἡ ἀποψη που προβάλλει ὁ Σωκράτης στο πιο πάνω απόσπασμα προέρχεται ἀπὸ το βιβλίο *Περὶ φύσιος ἀνθρώπου*

τὸ Περὶ φύσεως ἀνθρώπου βιβλίον, οὐκ ἀγνοεῖ δὲ οὐδὲ Πλάτων αὐτός· γράφει γοῦν ἐν Φαίδρω τὴν προγεγραμμένην ῥῆσιν ὀλίγον ἔμπροσθεν, ἧς ἡ ἀρχή· ψυχῆς οὖν φύσιν ἀξίως λόγου κατανοῆσαι οἶε δυνατὸν εἶναι ἄνευ τῆς τοῦ ὄλου φύσεως; —εἰ μὲν οὖν Ἱπποκράτει τῷ τῶν Ἀσκληπιαδῶν δεῖ τι πείθεσθαι, οὐδὲ περὶ σώματος ἄνευ τῆς μεθόδου ταύτης. “ταύτην τὴν ῥῆσιν ἐχρῆν ἀναγνόντας τοὺς εἰκὴ φλυαροῦντας ἐπισκέψασθαι, τίνι τῶν βιβλίων Ἱπποκράτους ἢ ὑπὸ Πλάτωνος ἐπαινουμένη μέθοδος γέγραπται³⁶;

Ὁ Ἐ. Littré³⁷, στηριζόμενος στη μαρτυρία του Πλάτωνος καὶ στο ἔργο που ἀποδίδεται στον Ἱπποκράτη *Περὶ διαίτης ὀξέων* υποστηρίζει ὅτι συγγραφέας του *Περὶ ἀρχαίας ἰατρικῆς* δεν εἶναι ἄλλος ἀπὸ τον ἴδιο τον Ἱπποκράτη. Ἀν καὶ συμφωνεῖ ὅτι το *Περὶ ἀρχαίας ἰατρικῆς* συνδέεται καὶ με πολλές ἄλλες ἱπποκρατικές πραγματείες, ωστόσο ἡ μαρτυρία που τον ἔκανε νὰ σχηματίσει μία ολοκληρωμένη ἀποψη σχετικά με τον συγγραφέα τῆς πραγματείας εἶναι αὐτὴ του Πλάτωνος, ὁ ὁποῖος ἀναφέρει τον Ἱπποκράτη ονομαστικά καὶ πάντα με συνοδεία ἐπαίνων, ἀποδεικνύοντας ὅτι ἦταν ἐξοικειωμένος με τα ἔργα του.

Ὁ Littré³⁸ περιορίζεται στο ὅτι ὁ Ἱπποκράτης ἐξέφρασε τὴν ἀποψη ὅτι δεν μπορεῖ κανεὶς νὰ μελετήσῃ σωστά τὸ σῶμα χωρὶς νὰ ἔχει μελετήσῃ γενικῶς τὴ φύση. Ὁ Σωκράτης δεν παρέθεσε τα λόγια του Ἱπποκράτους ἀλλὰ ἐμπνεύστηκε ἀπὸ μια σκέψη που εἶχε συναντήσει στα ἔργα του τελευταίου. Ὁ Ἱπποκράτης διαφωνεῖ με ὅσους ἰατροὺς ἐπιθυμοῦσαν νὰ συναγάγουν τους κανόνες τῆς ἰατρικῆς τέχνης μελετώντας τὸ ἐσωτερικὸ του ἀνθρώπου, τα ὄργανα, τους χυμοὺς καὶ γενικά τὴν ἐσωτερικὴ σύσταση του σώματος. Απομακρύνεται ἀπὸ αὐτὸ τὸ δόγμα καὶ ἀπαιτεῖ οἱ ἐρευνες γιὰ τις αἰτίες των διαφόρων ἀσθενειῶν, ἀντὶ νὰ ξεκινοῦν ἀπὸ τον ἀνθρώπο, νὰ οδηγοῦν σε αὐτόν.

³⁵ <http://stephanus.tlg.uci.edu/Iris/inst/browser.jsp#doc=tlg&aid=0057&wid=085&st=9782&pp=start&l=20&links=tlg>

³⁶ <http://stephanus.tlg.uci.edu/Iris/inst/browser.jsp#doc=tlg&aid=0057&wid=085&st=13094&pp=start&l=20&links=tlg>

³⁷ Littré (1839) 304-307.

³⁸ Littré (1839) 305-307.

Αυτή η διαφορά σύμφωνα με τον Littre³⁹ είναι καθοριστική στο έργο του Πλάτωνος. Ο Σωκράτης είχε εφαρμόσει αυτή τη θεωρία του Ιπποκράτους στη μελέτη της ψυχής. Είναι ο μόνος τρόπος, η μόνη μέθοδος, όπως λέει ο Πλάτων, που μπορεί να δώσει τις σωστές πληροφορίες για το σώμα. Ο Ιπποκράτης δεν ενδιαφέρεται να μάθει τι είναι ο άνθρωπος για να ασκήσει την ιατρική, όπως πιστεύουν όσοι ακολουθούν τη φιλοσοφική άποψη του Εμπεδοκλή και άλλων, βλ. κεφάλαιο 20.1:

Λέγουσι δέ τινες ἰητροὶ καὶ σοφισταὶ ὡς οὐκ εἴη δυνατὸν ἰητρικὴν εἰδέναι ὅστις μὴ οἶδεν ὅ τί ἐστὶν ἄνθρωπος, ἀλλὰ τοῦτο δεῖ καταμαθεῖν τὸν μέλλοντα ὀρθῶς θεραπεύσειν τοὺς ἀνθρώπους. Τείνει αὐτοῖσιν ὁ λόγος ἐς φιλοσοφίην καθάπερ Ἐμπεδοκλῆς ἢ ἄλλοι οἱ περὶ φύσιος γεγράφασιν ἐξ ἀρχῆς ὅ τί ἐστὶν ἄνθρωπος, καὶ ὅπως ἐγένετο πρῶτον καὶ ὀπόθεν συνεπάγη.

αλλά θέλει να μελετήσει ποιες είναι οι σχέσεις του σώματος με το φαγητό, το ποτό και κάθε είδος ζωής. Δεν αφήνει τον εαυτό του να παρασυρθεί από καμία έωλη αρχή, για να μη καταλήξει σε λανθασμένη θεωρία. Ο Σωκράτης αφού υποστήριξε (*Φαῖδρος* 270a) ότι ο Περικλής όφειλε τη ρητορική του δεινότητα στα μαθήματα του Αναξαγόρα, που του είχε διδάξει τα φαινόμενα της φύσης, προσθέτει ότι η μεγάλη ευγλωττία δύσκολα μπορεί να επιτευχθεί χωρίς τη γνώση και τις συζητήσεις υψηλού επιπέδου:

Σωκράτης: πᾶσαι ὅσαι μεγάλαι τῶν τεχνῶν προσδέονται ἀδολεσχίας καὶ μετεωρολογίας φύσεως πέρι: τὸ γὰρ ὑψηλόνουν τοῦτο καὶ πάντη τελεσιουργὸν ἔοικεν ἐντεῦθεν ποθεν εἰσιέναι. ὃ καὶ Περικλῆς πρὸς τῷ εὐφυῆς εἶναι ἐκτήσατο: προσπεσὼν γὰρ οἶμαι τοιοῦτῳ ὄντι Ἀναξαγόρα, μετεωρολογίας ἐμπλησθεὶς καὶ ἐπὶ φύσιν νοῦ τε καὶ διανοίας ἀφικόμενος, ὃν δὴ πέρι τὸν πολὺν λόγον ἐποιεῖτο Ἀναξαγόρας, ἐντεῦθεν εἴλικυθεν ἐπὶ τὴν τῶν λόγων τέχνην τὸ πρόσφορον αὐτῇ⁴⁰.

Στη συνέχεια, ο Σωκράτης συγκρίνει την τέχνη του λόγου με την ιατρική, λέγοντας ότι, όπως η φύση του σώματος πρέπει να είναι γνωστή στον ιατρό, έτσι και η φύση της ψυχής πρέπει να είναι γνωστή στον ρήτορα. Υπάρχει επομένως μόνο μια μέθοδος για να κατανοήσει κανείς τη φύση του ανθρώπινου σώματος, να κατανοήσει τη φύση

³⁹ Αυτόθι.

⁴⁰<https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0173%3Atext%3DPhaedrus%3Asection%3D270a>

γενικότερα, βλ. *Φαῖδρος* 270c: Σωκράτης: *ψυχῆς οὖν φύσιν ἀξίως λόγου κατανοῆσαι οἶει δυνατὸν εἶναι ἄνευ τῆς τοῦ ὄλου φύσεως;*

Τα διάφορα αποσπάσματα από τον *Φαῖδρο* συσχετίζονται με αυτή την πραγματεία του Ιπποκράτους σύμφωνα με τον Littré⁴¹. Η σκέψη στην οποία αναφέρεται ο Πλάτων αποδίδεται ονομαστικά στον Ιπποκράτη, βλ. *Φαῖδρος* 270c-d: *εἰ μὲν Ἴπποκράτει γε τῶ τῶν Ἀσκληπιαδῶν... ἢ τῶ τί παθεῖν ὑπὸ τοῦ;* επομένως, θα μπορούσε κανείς, βρίσκοντάς την στα γραπτά του ιατρού, να αναγνωρίσει εκεί το πρωτότυπο που είχε μπροστά στα μάτια του ο Αθηναῖος φιλόσοφος.

Όσον αφορά τη σχέση της πραγματείας με το *Περὶ διαίτης ὀξέων*, όπως ελέχθη στο προηγούμενο κεφάλαιο, ο Littré⁴² σημειώνει ότι αυτές οι δύο πραγματείες προβάλλουν τις ίδιες ιατρικές αρχές, με το *Περὶ διαίτης ὀξέων* να εφαρμόζει τη θεωρία που κυριαρχεί σε ολόκληρο το έργο *Περὶ ἀρχαίας ἰητρικῆς* ή το αντίστροφο.

Ο Jones⁴³ υποστηρίζει ότι εάν και άλλοι αρχαίοι συγγραφείς είχαν θεωρήσει το *Περὶ ἀρχαίας ἰητρικῆς* ως αυθεντικό έργο του Ιπποκράτους, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε με βεβαιότητα ότι συγγραφέας είναι αυτός, αφού ως προς το περιεχόμενο της πραγματείας ο συγγραφέας υποστηρίζει αρκετές ιδέες που απαντούν σε άλλα έργα που θεωρούνται γνήσια. Πιο συγκεκριμένα, η άποψη περί χυμών, η αναγνώριση της σημασίας των «κρίσιμων» ημερών σε μια ασθένεια και η υποστήριξη ότι η ιατρική επιστήμη βασίζεται στην παρατήρηση και όχι σε εικασίες, αποτελούν ορισμένες από τις βασικές αρχές που εκτίθενται στα διάφορα έργα που αποδόθηκαν στον Ιπποκράτη. Ωστόσο, όπως υποστηρίζει, θα μπορούσε η πραγματεία να γινόταν αποδεκτή ως αυθεντικό έργο του Ιπποκράτους, αν, όπως αναφέρθηκε, είχαμε και άλλες μαρτυρίες σχετικά με την απόδοση αυτής της πραγματείας στον Ιπποκράτη από άλλους αρχαίους συγγραφείς.

Ο A. Lesky⁴⁴ υποστήριξε με βεβαιότητα ότι το έργο *Περὶ ἀρχαίας ἰητρικῆς* είναι μεν ένα από τα παλαιότερα της ιπποκρατικής συλλογής, αλλά δεν είναι αυθεντικό έργο του Ιπποκράτους. Το κύριο επιχείρημά του είναι η αντίθεση του συγγραφέα της πραγματείας με τους νεωτεριστές ιατρούς και τις θεωρητικές αρχές τους που εφαρμόζουν στην ιατρική. Το κείμενο κατά τον Lesky απηχεί την πολεμική εναντίον

⁴¹ Littré (1839) 307-310.

⁴² Littré (1839) 319.

⁴³ Jones (1984) 3-4.

⁴⁴ Lesky (1966) 488-489 με παλαιότερη βιβλιογραφία.

ορισμένων φιλοσοφικών ρευμάτων της τελευταίας τριακονταετίας του πέμπτου αιώνας π.Χ.

Σύμφωνα με τον Jouanna⁴⁵ ο συγγραφέας είναι δύσκολο να ταυτισθεί πέραν πάσης αμφιβολίας. Ο συγγραφέας της πραγματείας είναι ένας προοδευτικός για την εποχή του νους που παρά ταύτα είχε το θάρρος να αρνηθεί τις υπερβολές της νεωτερικότητας. Ο Jouanna⁴⁶ υποστηρίζει ότι η μαρτυρία του Πλάτωνος δεν προσθέτει νέο φως στην απόδοση της πραγματείας στον Ιπποκράτη και το μόνο που μπορεί να εξαγάγει κανείς ως συμπέρασμα είναι ότι η ιπποκρατική μέθοδος ήταν ήδη πολύ γνωστή κατά τη διάρκεια της ζωής του Ιπποκράτους. Μάλιστα, στο σημείο όπου γίνεται αναφορά για το «*δλον*», οι ειδικοί φαίνεται να προσανατολίζονται είτε προς μία φιλοσοφική ιατρική (*Περὶ διαίτης*), είτε προς μία ιατρική που καθορίζεται από τις καιρικές συνθήκες (*Περὶ ἀέρων, ὑδάτων, τόπων*), είτε τέλος προς μία ιατρική που είχε ως βάση τη γνώση της φύσεως του σώματος (*Περὶ φύσιος ἀνθρώπου, Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς*). Σημειώνει ότι αν και ο συγγραφέας φαίνεται να είχε βαθιά και ευρεία γνώση της ρητορικής, της σοφιστικής και της φιλοσοφίας, είναι πάνω απ' όλα ιατρός που υπερασπίζεται την τέχνη της ιατρικής ενώπιον ενός κοινού ειδικών και μη, προσθέτοντας ότι ακόμη κι αν το έργο αυτού του ιατρού εξακολουθεί να φαίνεται, τουλάχιστον σε κάποιους, ότι αντιστοιχεί καλύτερα στην ιπποκρατική συλλογή, θα ήταν παρακινδυνευμένο να το αποδώσει πέραν πάσης αμφιβολίας στον Ιπποκράτη. Δεν είναι καν βέβαιο ότι η πραγματεία ανήκει στην ομάδα των έργων που παραδοσιακά αποδίδονται στη Σχολή της Κω. Η αντίρρηση σχετικά με την επίδραση των καιρικών συνθηκών στην υγεία και τις ασθένειες, έρχεται σε αντίθεση με διάφορες πραγματείες όπως το *Περὶ ἀέρων, ὑδάτων, τόπων, Περὶ ἰερῆς νόσου, Ἐπιδημῖαι* και *Περὶ φύσιος ἀνθρώπου*, αφού σε αυτές τις πραγματείες στόχος του Ιπποκράτους είναι η παροχή των απαραίτητων γνώσεων. Οι γνώσεις αυτές προέκυπταν από τις διάφορες καιρικές συνθήκες, αφού οι ιατροί επισκέπτονταν διάφορες πόλεις και έρχονταν αντιμέτωποι με διαφορετικές ασθένειες λόγω των καιρικών και κατά τόπους άλλων συναφών συνθηκών.

Με τον Jouanna συμφωνεί ο Schiefsky⁴⁷ διότι, όπως υποστηρίζει, το συμπέρασμα ότι ο Ιπποκράτης ήταν ο συγγραφέας του *Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς* θα ήταν βιαστικό, λόγω του ότι η αναφορά του Πλάτωνος στον Ιπποκράτη είναι έμμεση και μάλλον

⁴⁵ Jouanna (1990) 83-84.

⁴⁶ Jouanna (1998) 75.

⁴⁷ Schiefsky (2005) 70-71.

υπαινικτική, ο δε παραλληλισμός μεταξύ της μεθόδου που εκθέτει ο Σωκράτης και της μεθόδου που περιγράφεται στο *Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς* δεν είναι ακριβής.

Κατά τον Λυπουρλή⁴⁸, το *Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς* φαίνεται να αποδόθηκε στον Ιπποκράτη λόγω του ότι στο έργο ασκείται κριτική εναντίον μίας αντίληψης η οποία ξεκινούσε από κάποια συγκεκριμένη φιλοσοφική διδασκαλία. Η σχολή του Ιπποκράτους ήταν ριζικά αντίθετη σε κάθε ιδέα να βασισθεί η ιατρική θεωρία και πράξη σε αρχές της φιλοσοφικής σκέψης. Ο Λυπουρλής⁴⁹ θεωρεί ότι η πραγματεία δεν μπορεί να γράφτηκε από τον Ιπποκράτη. Όπως σημειώνει, οι τέσσερις ποιότητες —το θερμό, το ψυχρό, το υγρό και το ξηρό— που αναφέρονται στην πραγματεία, αντιστοιχούν στα τέσσερα στοιχεία (πῦρ, ἀήρ, ὕδωρ και γῆ) βασικά σημεία της ιατρικής διδασκαλίας της Σχολῆς της Κω περί των τεσσάρων χυμῶν (του αίματος, του φλέγματος, της κίτρινης και της μαύρης χολῆς). Όπως οι χυμοί ενυπάρχουν πάντοτε στο σώμα, υπάρχουν και πάντοτε στον κόσμο, ανάλογα με την εποχή του έτους. Σύμφωνα με τον Λυπουρλή⁵⁰ ο συγγραφέας του *Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς* είναι αντίθετος προς αυτή τη διδασκαλία, ότι δηλαδή οι τέσσερις ποιότητες είναι οι αιτίες των ασθενειών, θεωρώντας την ως νέα άποψη. Αν και ο συγγραφέας της πραγματείας πιστεύει στην ύπαρξη διαφόρων χυμῶν στο σώμα, ωστόσο δεν δέχεται πως αυτοί οι τέσσερις χυμοί είναι το αίμα, το φλέγμα, η κίτρινη και η μαύρη χολή, κατά συνέπεια το θερμό, το ψυχρό το υγρό και το ξηρό δεν διαδραματίζουν τον πιο σημαντικό ρόλο στο σώμα του ανθρώπου. Η εγκατάλειψη της θεωρίας των τεσσάρων ποιοτήτων είναι φανερό, αφού ο συγγραφέας της πραγματείας θεωρεί ότι τον πιο σημαντικό ρόλο τον έχουν το πικρό, το γλυκό, το ξινό, το στυφό και οι διάφορες άλλες ποιότητες, οι οποίες ενυπάρχουν στις τροφές και αλληλεπιδρούν με τις ποιότητες που υπάρχουν στο σώμα του ανθρώπου. Γι' αυτό και κύρια θεραπευτική μέθοδος σύμφωνα με τον συγγραφέα είναι η κατάλληλη διαιτητική αγωγή, δηλαδή η μελετημένη αντικατάσταση των βαρύτερων τροφῶν με ελαφρότερες. Σύμφωνα με τον Λυπουρλή⁵¹ από τη στιγμή που η θεωρία του συγγραφέως έρχεται σε αντίθεση με τη θεωρία της σχολῆς του Ιπποκράτους, η απόδοση του έργου στον ίδιο τον Ιπποκράτη δεν μπορεί να γίνει δεκτή.

⁴⁸ Λυπουρλής (2000) 39-40.

⁴⁹ Λυπουρλής (2000) 44.

⁵⁰ Λυπουρλής (2000) 42-43.

⁵¹ Λυπουρλής (2000) 44.

Ως προς το περιεχόμενο, η άποψη του Λυπουρλή που σχολιάστηκε ανωτέρω με βρίσκει σύμφωνη, αφού είναι εμφανής η εγκατάλειψη της θεωρίας των τεσσάρων *ποιότητων* (θερμό, ψυχρό, υγρό, ξηρό) από τον συγγραφέα της πραγματείας, βλ. κεφάλαιο 13.1:

Ἐπὶ δὲ τὸν τῶν καινὸν τρόπον τὴν τέχνην ζητεῦντων ἐξ ὑποθέσιος λόγον ἐπανελθεῖν βούλομαι. Εἰ γάρ τί ἐστι θερμὸν ἢ ψυχρὸν ἢ ξηρὸν ἢ ὑγρὸν τὸ λυμαινόμενον τὸν ἄνθρωπον...ἀλλὰ τῶν ἀσθενεστέρων

θεωρία που απετέλεσε τη βάση της Σχολής της Κω. Ο συγγραφέας θεωρεί ότι τον πιο σημαντικό ρόλο έχουν άλλες ιδιότητες, βλ. κεφάλαιο 14.4: *ἔνι γὰρ ἐν ἀνθρώπῳ καὶ ἀλμυρὸν καὶ πικρὸν καὶ γλυκὸν καὶ ὄξυ καὶ στρυφνὸν καὶ πλαδαρὸν καὶ ἄλλα μυρία παντοίας δυνάμιας ἔχοντα πλῆθός τε καὶ ἰσχύν*. Ταυτοχρόνως ελαχιστοποιεί τη σημασία τόσο του ψυχρού όσο και του θερμού ως αιτίες των ασθενειών, βλ. κεφάλαια 13-19, στοιχείο που τον φέρει εξ ολοκλήρου αντίθετο με το *Περὶ ἀέρων, ὑδάτων, τόπων*. Τέλος η αναφορά του Πλάτωνος στον Ιπποκράτη, όπως ανέφερε και ο Jouanna⁵² δεν προσθέτει καμία απόδειξη για την πατρότητα της πραγματείας, αφού το όνομα και μόνο του Ιπποκράτους δεν αρκεί στο να εξαγάγει κανείς συμπέρασμα σχετικά με τον συγγραφέα της.

Κατά την άποψή μου, στο *Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς* υπάρχουν στοιχεία που αντικρούουν την απόδοση της πραγματείας στον Ιπποκράτη, χωρίς ωστόσο να μπορούμε με βεβαιότητα να αποκλείσουμε την πιθανότητα να ήταν αυτός ο συγγραφέας της.

1.6 Χρονολόγηση

Η ιπποκρατική συλλογή περιέχει έργα διαφορετικής αξίας και χρονολογίας. Ο Miller⁵³ υποστήριξε ότι η σύνταξη της πραγματείας πρέπει να τοποθετηθεί στο δεύτερο μισό του πέμπτου αιώνας π.Χ. Την άποψη ότι το έργο *Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς* είναι ένα από τα παλαιότερα της ιπποκρατικής συλλογής, και μάλιστα του τελευταίου τρίτου του πέμπτου αιώνας π.Χ. υποστήριξε και ο Lesky⁵⁴, ο οποίος όμως, όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο (1. 5) δεν θεωρεί την πραγματεία αυθεντικό έργο του Ιπποκράτους.

⁵² Jouanna (1990) 83-84.

⁵³ Miller (1955) 52.

⁵⁴ Lesky (1966) 488-489.

Ο López Eire⁵⁵, ο οποίος μελέτησε εις βάθος και σε πολλά μελετήματα τη γλώσσα των έργων της ιπποκρατικής συλλογής, χρονολογεί με βεβαιότητα αυτήν την πραγματεία στον πέμπτο αιώνα π.Χ. Ωστόσο, σύμφωνα με τον ίδιο ειδικό δεν αρκεί να επισημανθεί η ύπαρξη μερικών πραγματειών που σίγουρα χρονολογούνται στα τέλη του πέμπτου αιώνας, αλλά πρέπει να εξεταστεί η γλώσσα των πραγματειών αυτού του αιώνας «εκείνη η έγκριτη λογοτεχνική, αυθεντική γλώσσα, που από τον έκτο αιώνα π.Χ. ξεκινώντας από την Ιωνία, υιοθετήθηκε στη φιλοσοφία, την ιατρική, τη μουσική, την αστρονομία και όλες τις άλλες επιστήμες που δημιουργούνταν⁵⁶». Σύμφωνα με τον López Eire⁵⁷ αυτή η λογοτεχνική γλώσσα έχει συγκροτηθεί βάσει της ιωνικής διαλέκτου, αλλά ως λογοτεχνική γλώσσα δεν συμπίπτει με καμία από τις γεωγραφικές της ποικιλίες: μια λογοτεχνική γλώσσα έχει ασφαλώς ως βάση μια διάλεκτο, αλλά οικειοποιείται «υλικά» και δομές από προϋπάρχουσες λογοτεχνικές γλώσσες. Η ιωνική λογοτεχνική πεζογραφία δεν ταυτίζεται με μια συγκεκριμένη (ιωνική) διάλεκτο του προφορικού λόγου, λόγω του ότι κανείς δεν γράφει ακριβώς όπως μιλά. Η ιπποκρατική συλλογή, σύμφωνα με τον López Eire⁵⁸ και όπως θα αναλυθεί στο οικείο κεφάλαιο (βλ. κατωτ. κεφάλαιο 4), περιέχει ιωνικά (και αττικά) στοιχεία που προέρχονται από την προηγούμενη γραμματεία. Η ιωνική του Ιπποκράτους είναι μια λογοτεχνική διάλεκτος που έχει γραμματική και συντακτική δομή συγκρίσιμη με αυτή της ιωνικής των συγχρόνων επιγραφών, αλλά και πολυάριθμα αττικά χαρακτηριστικά που παρεμβάλλονται, λόγω της επίδρασης του αττικού πεζού λόγου που αναπτύσσεται σταδιακά από το δεύτερο ήμισυ του πέμπτου αιώνας π.Χ.

Ο Jouanna⁵⁹ υποστήριξε ότι το μόνο αντικειμενικό στοιχείο για τη χρονολόγηση της πραγματείας αποτελεί η αναφορά του συγγραφέως του *Περὶ ἀρχαίας ἰητρικῆς* στον Εμπεδοκλή κεφάλαιο 20.1: *τείνει αὐτοῖσιν ὁ λόγος ἐς φιλοσοφίην καθάπερ Ἐμπεδοκλῆς ἢ ἄλλοι οἱ περὶ φύσιος γεγράφασιν ἐξ ἀρχῆς ὃ τί ἐστὶν ἄνθρωπος, καὶ ὅπως ἐγένετο πρῶτον καὶ ὁπόθεν συνεπάγη*, το οποίο αποτελεί ένα *terminus post quem*. Τα χρόνια 420-410 π.Χ., λίγο μετά το θάνατο του Εμπεδοκλέους θα ταίριαζαν, αφού το *Περὶ*

⁵⁵ López Eire (1984) 327.

⁵⁶ Αυτόθι.

⁵⁷ López Eire (1984) 322-323.

⁵⁸ López (1984) 352.

⁵⁹ Jouanna (1990) 84-85.

ἀρχαίης ἰητρικῆς δεν είναι πιθανόν να είναι μεταγενέστερο του έργου του Πλάτωνος *Γοργίας* (390-388 ή 387-385⁶⁰).

Ο Lloyd⁶¹, χρονολογεί κατά προσέγγιση την πραγματεία στα τέλη του πέμπτου αιώνας π.Χ. ή στον πρώιμο τέταρτο βάσει της υπόθεσης ότι ο συγγραφέας είναι αξιόπιστος όταν περιγράφει τη μέθοδο αυτών που επικρίνει ως *καινή*, βλ. κεφάλαιο 13.1: *Ἐπὶ δὲ τὸν τῶν καινὸν τρόπον τὴν τέχνην ζητεῦντων ἐξ ὑποθέσιος λόγον ἐπανελθεῖν βούλομαι*. Κατά συνέπεια ταυτοχρόνως, προσθέτει ότι είναι το μόνο σωζόμενο έργο που αποδεικνύει ότι ήδη την περίοδο πριν από τον Πλάτωνα κατά πάσα πιθανότητα, οι θεωρητικοί της ιατρικής ήταν εξοικειωμένοι με την έννοια της *ὑποθέσεως*.

Αντιθέτως, ο Λυπουρλής⁶² βασιζόμενος κυρίως στο περιεχόμενο της πραγματείας, αφού ο συγγραφέας φαίνεται να πολεμά τη δογματική φιλοσοφική διδασκαλία των τεσσάρων ποιοτήτων —θερμού, ψυχρού, υγρού και ξηρού— και να μη δέχεται την ύπαρξη μόνο των τεσσάρων χυμών —του αίματος, του φλέγματος, της κίτρινης και της μαύρης χολής (κατά την επικρατέστερη άποψη της Σχολής της Κω)— υποστηρίζει ότι το έργο δεν μπορεί να ανήκει στα τέλη του 5^{ου} αιώνας π.Χ., με πειστικότερη χρονολόγηση να θεωρεί αυτή των μέσων του επόμενου αιώνας.

Ο Ilundáin⁶³ στην προσπάθειά του να χρονολογήσει δύο άλλες πραγματείες της ιπποκρατικής συλλογής, σημείωσε ότι η συνύπαρξη ιωνικών και αττικών στοιχείων μπορεί να βοηθήσει στον προσδιορισμό της χρονολογίας των πραγματειών της συλλογής. Ωστόσο δεν χρονολογεί επακριβώς την εν λόγω πραγματεία.

Ο Schiefsky⁶⁴ υποστήριξε ότι ο συγγραφέας του *Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς* έγραφε σε μια εποχή που τα όρια μεταξύ των επιστημών δεν ήταν σαφώς καθορισμένα και ένιωθε την ανάγκη να επιβεβαιώσει την ύπαρξη της ιατρικής ως ανεξάρτητου κλάδου⁶⁵. Αυτό ταιριάζει πολύ καλά στην εικόνα της πνευματικής ζωής του τέλους του 5^{ου} αιώνας⁶⁶. Παρόμοια ανησυχία για την επιβεβαίωση της «ανεξαρτησίας» της ιατρικής είναι χαρακτηριστικό και άλλων ιπποκρατικών έργων που χρονολογούνται στα τέλη του πέμπτου αιώνας, όπως το *Περὶ φύσιος ἀνθρώπου*. Επιπλέον, το ζήτημα της σχέσης της

⁶⁰ Dodds (1990) 26.

⁶¹ Lloyd (1963) 126.

⁶² Λυπουρλής (1991) 41-42.

⁶³ Ilundáin (2002) 12.

⁶⁴ Schiefsky (2005) 63-64.

⁶⁵ Αυτόθι.

⁶⁶ Schiefsky (2005) 64.

ιατρικής με τη «μετεωρολογία» είναι πολύ σημαντικό σε ιπποκρατικά κείμενα που συνήθως χρονολογούνται σε εκείνη την περίοδο, όπως το *Περὶ ἀέρων, ὑδάτων, τόπων*. Αυτές οι εκτιμήσεις υποδεικνύουν ότι η πραγματεία φαίνεται να γράφτηκε κατά το τελευταίο τέταρτο του πέμπτου αιώνας π.Χ.

Για τη χρονολόγηση του έργου συμφωνώ με τα επιχειρήματα και την πιθανή χρονολόγηση του Lloyd, του López Eire, του Jouanna και του Schiefsky περίπου στο τελευταίο τέταρτο του πέμπτου αιώνας π.Χ.

ΣΟΧ

Κωάννα Ραμπ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

2.1 Εισαγωγικά σχόλια για τα χειρόγραφα της πραγματείας

Ο Jouanna⁶⁷ σημειώνει ότι η έκδοση του έργου *L'ancienne médecine* βασίστηκε σε αυτοψία των χειρογράφων Α⁶⁸ και Μ⁶⁹. Τα δύο αυτά χειρόγραφα, όπως σημειώνει ο συγγραφέας⁷⁰ προέρχονται από ένα (χαμένο) κοινό αρχέτυπο, λόγω του ότι κατά περίπτωση παρατηρούνται τα ίδια σφάλματα. Ορισμένα από τα σφάλματα όμως, είναι δυνατόν να παρατηρούνται είτε στο ένα είτε στο άλλο χειρόγραφο.

Εκτός από τα σφάλματα, τα διαλεκτικά στοιχεία είναι πολύ σημαντικά. Πιο συγκεκριμένα, τα ιωνικά γλωσσικά χαρακτηριστικά αντικαθίστανται από τα αττικά, για παράδειγμα το χειρόγραφο Μ παραδίδει *ρύφροντες*, ενώ το χειρόγραφο Α *ρόφροντες*, το Α *φαῦλοι*, το Μ *φλαῦροι* (1. 2). Επειδή ο όρος *φλαῦρος* «μέτριος, κακός» είναι συνηθέστερος στον ιωνικό πεζό λόγο, αλλά και επειδή ορισμένα λεξικά της Αρχαιότητας, όπως του Ησυχίου, ή το *Μέγα Ἑτυμολογικόν* ερμηνεύουν τον ιωνικό όρο *φλαῦρος* βάσει του αττικού *φαῦλος*, στην έκδοση προτιμήθηκε από τον Jouanna ο όρος *φλαῦρος*, διότι, όπως σημειώνει (σελ. 118, υποσημ. 9) επιβεβαιώνεται ότι ο ιωνικός όρος αντικαταστάθηκε από τον αττικό στο χειρόγραφο Α, ενώ ο αρχικός όρος διατηρήθηκε στο χειρόγραφο Μ. Επιπλέον, οι ιωνικοί όροι δίνουν τη θέση τους στους αττικούς συνώνυμους τους, για παράδειγμα το χειρόγραφο Α³⁷¹ παραδίδει *δημότας* ενώ το χειρόγραφο Μ *ιδιώτας*, το χειρόγραφο Α *ἀτρεκές*, ενώ το χειρόγραφο Μ *ἀκριβές*, το χειρόγραφο Μ *συχνά*, ενώ το χειρόγραφο Α *πολλά*. Ακόμη, οι σπάνιοι όροι αντικαθίστανται από συνήθεις όρους. Το χειρόγραφο Α παραδίδει *προσαίρωνται*, ενώ το χειρόγραφο Μ *ποιήσωσι*, το χειρόγραφο Α παραδίδει *μένος*, ενώ το χειρόγραφο Μ *μέρος*. Σε αυτή τη διαδικασία η σπάνια λέξη αντικαθίσταται από το πιο συνηθισμένο συνώνυμό της. Το χειρόγραφο Μ παραδίδει *ἀντικρυσ*, ενώ το χειρόγραφο Α παραδίδει *φανερῶς*. Το χειρόγραφο Μ παραδίδει *μειῖον* ενώ το Α *ἔλασσον*. Το Μ *προφασίας*, το Α *αἰτίας*. Ο Jouanna υιοθέτησε ιωνικούς τύπους και όρους, καθώς και σπάνιες λέξεις

⁶⁷ Jouanna (1990) 111-112.

⁶⁸ Jouanna (1990) 87-88: *Parisinus gr. 2253*. Χειρόγραφο του 11^{ου} αιώνας με τίτλο *Ἰπποκράτους* *περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς*.

⁶⁹ Jouanna (1990) 87-88: *Marcianus gr. 269*. Χειρόγραφο του 10^{ου} αιώνας με τίτλο *Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς* και *Ἰπποκράτους περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς*.

⁷⁰ Jouanna (1990) 88-92.

⁷¹ Ως Α³ ο Jouanna (1990) 88 χαρακτηρίζει τις διορθώσεις συγκεκριμένου διορθωτή.

βάσει του ενός ή του άλλου χειρογράφου ή των αρχαίων λεξικών, βλ. κεφάλαιο 6.1: *Εὖ δὲ χρῆ τοῦτο εἰδέναι, ὅτι τισὶ τὰ ῥυφήματα ἐν τῆσι νούσοισιν οὐ συμφέρει ἀλλ' ἀντικρυς, ὅταν ταῦτα προσαίρονται* κτλ., ωστόσο σε κάποια σημεία υιοθετεί και αττικούς τύπους και ὀρους ἢ τῆς Κοινῆς, βλ. κεφάλαιο 4.1: *Εἰ δὲ μὴ τέχνη αὕτη νομίζεται εἶναι, οὐκ ἀπεικός· ἥς γὰρ μηδεὶς ἐστὶν ἰδιώτης* κτλ. και ταυτόχρονα χρησιμοποιεῖ τα συνώνυμα των ιωνικῶν ὀρων, βλ. κεφάλαιο 18.3: *φανερῶς πᾶσιν ἤδη ἀνθρώποισι δι' ἀγνωσίην* κτλ.

2.2 Αρχαίο ελληνικό κείμενο

Το αρχαίο ελληνικό κείμενο παρατίθεται ἐδῶ κατά την ἐκδοση του J. Jouanna, *Hippocrate. Tome II, 1re partie. L'ancienne médecine* που χρησιμοποίησα.

1. 1 Ὅκοσοι μὲν ἐπεχείρησαν περὶ ἰητρικῆς λέγειν ἢ γράφειν ὑπόθεσιν αὐτοὶ ἐωυτοῖσιν ὑποθέμενοι τῷ λόγῳ θερμὸν ἢ ψυχρὸν ἢ ὑγρὸν ἢ ξηρὸν ἢ ἄλλο τι ὃ ἂν θέλωσιν, ἐς βραχὺ ἄγοντες τὴν ἀρχὴν τῆς αἰτίας τοῖσιν ἀνθρώποισι τῶν νόσων τε καὶ τοῦ θανάτου καὶ πᾶσι τὴν αὐτὴν ἐν ἣ δύο ὑποθέμενοι, ἐν πολλοῖσι μὲν καὶ οἷσι λέγουσι καταφανεῖς εἰσὶν ἀμαρτάνοντες, μάλιστα δὲ ἄξιον μέμψασθαι, ὅτι ἀμφὶ τέχνης ἐούσης ἢ χρέωνται τε πάντες ἐπὶ τοῖσι μεγίστοισι καὶ τιμῶσι μάλιστα τοὺς ἀγαθοὺς χειροτέχνας καὶ δημιουργοὺς. 2 Εἰσὶ δὲ δημιουργοὶ οἱ μὲν φλαῦροι, οἱ δὲ πολλὸν διαφέροντες· ὅπερ, εἰ μὴ ἦν ἰητρικὴ ὅλως μὴδ' ἐν αὐτῇ ἔσκεπτο μὴδ' εὖρητο μὴδὲν, οὐκ ἂν ἦν, ἀλλὰ πάντες ἂν ὁμοίως αὐτῆς ἄπειροί τε καὶ ἀνεπιστήμονες ἦσαν, τύχη δ' ἂν πάντα τὰ τῶν καμνόντων διοικεῖτο. Νῦν δ' οὐχ οὕτως ἔχει, ἀλλ' ὥσπερ καὶ τῶν ἄλλων τεχνῶν πασῶν οἱ δημιουργοὶ πολλὸν ἀλλήλων διαφέρουσι κατὰ χεῖρα καὶ κατὰ γνώμην, οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ ἰητρικῆς. 3 Διὸ οὐκ ἠξίουσαν αὐτὴν ἔγωγε καινῆς ὑποθέσεως δεῖσθαι, ὥσπερ τὰ ἀφανέα τε καὶ ἀπορεόμενα· περὶ ὧν ἀνάγκη ἦν τις ἐπιχειρῆσαι λέγειν ὑποθέσει χρῆσθαι, οἷον περὶ τῶν μετεώρων ἢ τῶν ὑπὸ γῆν· ἃ εἴ τις λέγοι καὶ γινώσκοι ὡς ἔχει, οὐτ' ἂν αὐτῷ τῷ λέγοντι οὐτε τοῖσιν ἀκούουσι δῆλα ἂν εἶη, εἴτε ἀληθεῖα ἐστὶν εἴτε μή· οὐ γὰρ ἔστι πρὸς ὃ τι χρῆ ἐπανενέγκαντα εἰδέναι τὸ σαφές.

2. 1 Ἰητρικῆ δὲ πάλαι πάντα ὑπάρχει, καὶ ἀρχὴ καὶ ὁδὸς εὖρημένη, καθ' ἣν καὶ τὰ εὖρημένα πολλὰ τε καὶ καλῶς ἔχοντα εὖρηται ἐν πολλῷ χρόνῳ, καὶ τὰ λοιπὰ εὖρεθήσεται, ἦν τις ἰκανός τ' ἐὼν καὶ τὰ εὖρημένα εἰδὼς ἐκ τούτων ὀρμώμενος ζητῆ. 2 Ὅστις δὲ ταῦτα ἀποβαλὼν καὶ ἀποδοκιμάσας πάντα ἐτέρῃ ὁδῷ καὶ ἐτέρῳ

σχήματι ἐπιχειρεῖ ζητεῖν καὶ φησὶ τι ἐξευρηκέναι, ἐξηπάτηται καὶ ἐξαπατᾶται· ἀδύνατον γάρ. Δι' ἃς δὲ ἀνάγκας ἀδύνατον, ἐγὼ πειρήσομαι ἐπιδείξαι λέγων καὶ ἐπιδεικνύων τὴν τέχνην ὅτι ἐστίν. Ἐκ δὲ τούτου καταφανὲς ἔσται ἀδύνατα ἔοντα ἄλλως πως τούτων εὐρίσκεισθαι. 3 Μάλιστα δέ μοι δοκεῖ περὶ ταύτης δεῖν λέγοντα τῆς τέχνης γνωστὰ λέγειν τοῖσι δημότησιν· οὐ γὰρ περὶ ἄλλων τινῶν οὔτε ζητεῖν οὔτε λέγειν προσήκει ἢ περὶ τῶν παθημάτων ὧν αὐτοὶ οὗτοι νοσέουσιν τε καὶ πονέουσιν. Αὐτοὺς μὲν οὖν τὰ σφέων αὐτῶν παθήματα καταμαθεῖν, ὡς τε γίνεται καὶ παύεται καὶ δι' οἷας προφάσις αὐξεται τε καὶ φθίνει, δημότας ἔοντας οὐ ῥηΐδιον, ὑπ' ἄλλου δὲ εὐρημένα καὶ λεγόμενα εὐπετέες· οὐδὲν γὰρ ἕτερον ἢ ἀναμιμνήσκεται ἕκαστος ἀκούων τῶν ἐωυτῶ συμβαινόντων. Εἰ δέ τις τῆς τῶν ιδιωτέων γνώμης ἀποτεύξεται καὶ μὴ διαθήσει τοὺς ἀκούοντας οὕτως, τοῦ ἔοντος ἀποτεύξεται. Καὶ διὰ ταῦτα οὐδὲν δεῖ ὑποθέσιος.

3. 1 Τὴν γὰρ ἀρχὴν οὐτ' ἂν εὐρέθη ἢ τέχνη ἢ ἰητρικὴ οὐτ' ἂν ἐζητήθη—οὐδὲν γὰρ αὐτῆς ἔδει—εἰ τοῖσι κάμνουσι τῶν ἀνθρώπων τὰ αὐτὰ διαιτωμένοις τε καὶ προσφερομένοις ἄπερ οἱ ὑγιαίνοντες ἐσθίουσί τε καὶ πίνουσι καὶ ἄλλα διαιτέονται συνέφερον καὶ μὴ ἦν ἕτερα τούτων βελτίω. 2 Νῦν δὲ αὐτὴ ἢ ἀνάγκη ἰητρικὴν ἐποίησεν ζητηθῆναι τε καὶ εὐρεθῆναι ἀνθρώποις, ὅτι τοῖσι κάμνουσι ταῦτα προσφερομένοις ἄπερ οἱ ὑγιαίνοντες οὐ συνέφερον, ὡς οὐδὲ νῦν συμφέρει. 3 Ἔτι δὲ ἄνωθεν ἔγωγε ἀξιῶ οὐδ' ἂν τὴν τῶν ὑγιαίνοντων διαίταν τε καὶ τροφήν, ἣ νῦν χρέωνται, εὐρεθῆναι, εἰ ἐξήρκει τῷ ἀνθρώπῳ ταῦτα ἐσθίοντι καὶ πίνοντι βοῖ τε καὶ ἵππῳ καὶ πᾶσιν ἐκτὸς ἀνθρώπου, οἷον τὰ ἐκ τῆς γῆς φυόμενα, καρπούς τε καὶ ὕλην καὶ χόρτον· ἀπὸ τούτων γὰρ καὶ τρέφονται καὶ αὐξοῦνται καὶ ἄπονοι διάγουσιν οὐδὲν προσδεόμενοι ἄλλης διαίτης. Καὶ τοι τὴν γε ἀρχὴν ἔγωγε δοκέω καὶ τὸν ἀνθρώπον τοιαύτη τροφῇ κεχρηῆσθαι· τὰ δὲ νῦν διαιτήματα εὐρημένα καὶ τετεχνημένα ἐν πολλῷ χρόνῳ γεγενῆσθαι μοι δοκεῖ. 4 Ὡς γὰρ ἔπασχον πολλά τε καὶ δεινὰ ὑπὸ ἰσχυρῆς τε καὶ θηριώδεος διαίτης ὡμά τε καὶ ἄκρητα καὶ μεγάλας δυνάμιας ἔχοντα ἐσφερόμενοι — οἷά περ ἂν καὶ νῦν ὑπ' αὐτῶν πάσχοιεν πόνοις τε ἰσχυροῖσι καὶ νούσοισι περιπίπτοντες καὶ διὰ τάχους θανάτοισιν· ἦσσαν μὲν οὖν ταῦτα τότε εἰκὸς ἦν πάσχειν διὰ τὴν συνήθειαν, ἰσχυρῶς δὲ καὶ τότε, καὶ τοὺς μὲν πλείστους τε καὶ ἀσθενεστέρην φύσιν ἔχοντας ἀπόλλυσθαι εἰκὸς, τοὺς δὲ τούτων ὑπερέχοντας πλείω χρόνον ἀντέχειν, ὥσπερ καὶ νῦν ἀπὸ τῶν ἰσχυρῶν βρωμάτων οἱ μὲν ῥηϊδίως ἀπαλλάσσονται, οἱ δὲ μετὰ πολλῶν πόνων τε καὶ κακῶν —, διὰ δὲ ταύτην τὴν

χρείην και οὔτοι μοι δοκέουσι ζητῆσαι τροφήν ἀρμόζουσαν τῇ φύσει και εὐρεῖν ταύτην ἢ νῦν χρεώμεθα. 5 Ἐκ μὲν οὖν τῶν πυρῶν βρέξαντές σφας και πίσαντες και καταλέσαντές τε και διασήσαντες και φορύξαντες και ὀπτήσαντες ἀπετέλεσαν μὲν ἄρτον, ἐκ δὲ τῶν κριθέων μάζαν· ἄλλα ἢ τε συχνὰ περι ταύτην πρηγματευσάμενοι, ἤψησάν τε και ὤπτησαν και ἔμιξαν και ἐκέρασαν τὰ ἰσχυρά τε και ἄκρητα τοῖσιν ἀσθενεστέροισι, πλάσσοντες πάντα πρὸς τὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν τε και δύναμιν, ἠγεύμενοι ὡς, ἅ μὲν ἂν ἰσχυρότερα ἦ, οὐ δυνήσεται κρατεῖν ἢ φύσις ἢ ἐσφάριται, ἀπὸ τούτων τε αὐτῶν πόνους τε και νοῦσους και θανάτους ἔσσεσθαι, ὁπόσων δ' ἂν δύνηται ἐπικρατεῖν, ἀπὸ τούτων τροφήν τε και αὔξησιν και ὑγιείαν. 6 Τῷ δὲ εὐρήματι τούτῳ και ζητήματι τί ἂν τις ὄνομα δικαιότερον ἢ προσῆκον μᾶλλον θεῖη ἢ ἰητρικὴν, ὅ τι γε εὐρηται ἐπὶ τῇ τοῦ ἀνθρώπου ὑγιείῃ τε και σωτηρίῃ και τροφῇ, ἀλλαγμα κείνης τῆς διαίτης ἐξ ἧς οἱ πόνοι και νοῦσοι και θάνατοι ἐγίνοντο;

4. 1 Εἰ δὲ μὴ τέχνη αὕτη νομίζεται εἶναι, οὐκ ἀπεοικός· ἦς γὰρ μηδεὶς ἐστὶν ἰδιώτης ἀλλὰ πάντες ἐπιστήμονες διὰ τὴν χρῆσιν τε και ἀνάγκην, οὐ προσήκει ταύτης οὐδένα τεχνίτην καλεῖσθαι. 2 Ἐπεὶ ἢ τό γε εὐρημα μέγα τε και πολλῆς σκέψιος τε και τέχνης· ἔτι γοῦν και νῦν οἱ τῶν γυμνασίων τε και ἀσκησίων ἐπιμελόμενοι αἰεὶ τι προσεξευρίσκουσι κατὰ τὴν αὐτὴν ὁδὸν ζητέοντες ὅ τι ἔδωκε τε και πίνων ἐπικρατήσῃ τε αὐτοῦ μάλιστα και ἰσχυρότατος αὐτὸς ἐωυτοῦ ἔσται.

5. 1 Σκεψώμεθα δὲ και τὴν ὁμολογουμένως ἰητρικὴν τὴν ἀμφὶ τοὺς κάμνοντας εὐρημένην, ἢ και ὄνομα και τεχνίτας ἔχει· ἦρά τι και αὕτη τῶν αὐτῶν ἐθέλει και πόθεν ποτὲ ἦρκεται; Ἐμοὶ μὲν γάρ, ὅπερ ἐν ἀρχῇ εἶπον, οὐδ' ἂν ζητῆσαι ἰητρικὴν δοκεῖ οὐδεὶς, εἰ ταῦτα διαιτήματα τοῖσι τε κάμνουσι και τοῖσι ὑγιαίνουσιν ἤρμοζεν. 2 Ἐτι γοῦν και νῦν ὅσοι ἰητρικῇ μὴ χρέωνται, οἱ τε βάρβαροι και τῶν Ἑλλήνων ἔνιοι, τὸν αὐτὸν τρόπον ὄνπερ οἱ ὑγιαίνοντες διαιτέονται πρὸς ἡδονὴν και οὔτ' ἂν ἀπόσχονται οὐδενὸς ὧν ἐπιθυμῶσιν, οὔδ' ὑποστείλονται ἂν. 3 Οἱ δὲ ζητήσαντές και εὐρόντες ἰητρικὴν τὴν αὐτὴν κείνοισι διάνοιαν ἔχοντες περι ὧν μοι ὁ πρότερος λόγος εἴρηται, πρῶτον μὲν, οἶμαι, ὑφεῖλον τοῦ πλήθους τῶν σιτίων αὐτῶν τούτων και ἀντὶ πλεόνων ὀλίγιστα ἐποίησαν. 4 Ἐπεὶ δὲ αὐτοῖσι τοῦτο ἔστι μὲν ὅτε πρὸς τινὰς τῶν καμνόντων ἦρκεσε ἢ και φανερόν ἐγένετο ὠφελῆσαν, οὐ μέντοι πᾶσι γε ἀλλ' ἦσάν τινες οὔτως ἔχοντες ὡς μηδ' ὀλίγων σιτίων δύνασθαι ἐπικρατεῖν, ἀσθενεστέρου δὲ δὴ τινος οἱ τοιοῖδε ἐδόκεον δεῖσθαι, εὖρον τὰ ῥυφήματα μίξαντες ὀλίγα τῶν ἰσχυρῶν πολλῶ τῷ ὕδατι και

ἀφαιρέομενοι τὸ ἰσχυρὸν τῇ κρήσει τε καὶ ἐψησει. 5 Ὅσοι δὲ μηδὲ τῶν ῥυφημάτων ἐδύνατο ἐπικρατεῖν, ἀφεῖλον καὶ ταῦτα, καὶ ἀφίκοντο ἐς πόματα, καὶ ταῦτα τῆσι τε κρήσεσι καὶ τῷ πλήθει διαφυλάσσοντες ὡς μετρίως ἔχοι, μήτε πλείω τῶν δεόντων μήτε ἀκρητέστερα προσφερόμενοι μηδὲ ἐνδεέστερα.

6. 1 Εὖ δὲ χρὴ τοῦτο εἰδέναι, ὅτι τισὶ τὰ ῥυφήματα ἐν τῆσι νούσοισιν οὐ συμφέρει ἀλλ' ἄντικρυς, ὅταν ταῦτα προσαίρωνται, παροξύνονται σφισιν οἷ τε πυρετοὶ καὶ τὰ ἀλγήματα, καὶ δῆλον τοῦτο τὸ προσενεχθὲν τῇ μὲν νούσῳ τροφή τε καὶ αὐξήσις γινόμενον, τῷ δὲ σώματι φθίσις τε καὶ ἀρρωστίη. 2 Ὅσοι δ' ἂν τῶν ἀνθρώπων ἐν ταύτῃ τῇ διαθέσει ἐόντες προσενέγκωνται ξηρὸν σιτίον ἢ μᾶζαν ἢ ἄρτον, καὶ ἦν πάνυ σμικρὸν, δεκαπλασίως ἂν μᾶλλον καὶ ἐπιφανέστερον κακωθεῖεν ἢ ῥυφέοντες δι' οὐδὲν ἄλλο ἢ διὰ ἡ τὴν ἰσχὺν τοῦ βρώματος πρὸς τὴν διάθεσιν. 3 Καὶ ὅτῳ ῥυφεῖν μὲν συμφέρει, ἐσθίειν δ' οὐ, εἰ πλείω φάγοι, πολὺ ἂν μᾶλλον κακωθεῖ, ἢ <εἰ> ὀλίγα, καὶ εἰ ὀλίγα δέ, πονήσειεν ἂν. Πάντα δὴ τὰ αἷτια τοῦ πόνου ἐς τὸ αὐτὸ ἀνάγεται, τὰ ἰσχυρότατα μάλιστα τε καὶ ἐπιφανέστατα λυμαινέσθαι τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν ὑγίεια ἐόντα καὶ τὸν κάμνοντα.

7. 1 Τί οὖν φαίνεται ἕτεροῖον διανοηθεῖς ὁ καλούμενος ἱητρὸς καὶ ὁμολογουμένως χειροτέχνης ὃς ἐξεῦρε τὴν ἀμφὶ τοὺς κάμνοντας δίαιτάν τε καὶ τροφήν ἢ κείνος ὁ ἀπ' ἀρχῆς τοῖσι πᾶσιν ἀνθρώποισιν τροφήν ἢ νῦν χρώμεθα ἐξ ἐκείνης τῆς ἀγρίας τε καὶ θηριώδεος διαίτης εὐρών τε καὶ παρασκευασάμενος; 2 Ἐμοὶ μὲν γὰρ φαίνεται αὐτὸς τρόπος καὶ ἐν καὶ ὅμοιον τὸ εὖρημα· ὁ μὲν, ὅσων μὴ ἐδύνατο ἢ φύσις ἢ ἀνθρωπίνη ὑγαινέουσα ἐπικρατεῖν ἐμπιπτόντων διὰ τὴν θηριότητά τε καὶ τὴν ἀκρησίην, ὁ δέ, ὅσων ἢ διάθεσις ἐν οἷ ἂν ἐκάστοτε ἕκαστος τύχη διακείμενος μὴ δύνηται ἐπικρατεῖν, ταῦτα ἐζήτησεν ἀφελεῖν. 3 Τί δὴ τοῦτ' ἐκείνου διαφέρει ἀλλ' ἢ πλέον τό γε ἡ εἶδος καὶ ὅτι ποικιλώτερον καὶ πλείονος πρηγματεῖς; Ἀρχὴ δὲ ἐκείνη ἢ πρότερον γενομένη.

8. 1 Εἰ δέ τις σκέπτοιο τὴν τῶν καμνόντων δίαιταν πρὸς τὴν τῶν ὑγαινόντων, εὖροι ἂν οὐ βλαβερωτέραν ἢπερ ἢ τῶν ὑγαινόντων πρὸς τὴν τῶν θηρίων τε καὶ πρὸς τὴν τῶν ἄλλων ζώων. 2 Ἄνθρωπος γὰρ κάμων νοσήματι μήτε τῶν χαλεπῶν τε καὶ ἀφόρων μήτε αὖ τῶν παντάπασιν εὐθηέων ἀλλ' ἢ αὐτῷ ἐξαμαρτάνοντι μέλλει ἐπίδηλον ἔσεσθαι, εἰ ἐθέλοι καταφαγεῖν ἄρτον καὶ κρέας ἢ ἄλλο τι τῶν οἱ ὑγαινόντες ἐσθιόντες ὠφελέονται, μὴ πολὺ ἀλλὰ πολλῷ ἔλασσον ἢ ὑγαινῶν ἂν ἐδύνατο, ἄλλος τε τῶν ὑγαινόντων φύσιν ἔχων μήτε παντάπασιν ἀσθενέα μήτε

αὐτὴν ἰσχυρὴν, φαγὼν τι ὧν βοῦς ἢ ἵππος φαγὼν ὠφελείτο τε καὶ ἰσχύοι, ὀρόβους ἢ κριθὰς ἢ ἄλλο τι τῶν τοιούτων, μὴ πολὺ ἀλλὰ πολλῶ μείον ἢ δύναίτο, οὐκ ἂν ἦσσαν ὁ ὑγιαίνων τοῦτο ποιήσας πονήσειέ τε καὶ ἢ κινδυνεύσειε κείνου τοῦ νοσέοντος ὅς τὸν ἄρτον ἢ τὴν μᾶζαν ἀκαίρως προσηνέγκατο. 3 Ταῦτα δὴ πάντα τεκμήρια ὅτι αὕτη ἡ τέχνη πᾶσα ἢ ἰητρικὴ τῇ αὐτῇ ὁδῷ ζητεομένη εὐρίσκοιτο ἄν.

9. 1 Καὶ εἰ μὲν ἦν ἀπλοῦν, ὥσπερ ὑφήγηται – ὅσα μὲν ἦν ἰσχυρότερα, ἐβλαπτεν, ὅσα δ' ἦν ἀσθενέστερα, ὠφέλει τε καὶ ἔτρεφεν καὶ τὸν κάμνοντα καὶ τὸν ὑγιαίνοντα –, εὐπετέες ἂν ἦν τὸ πρῆγμα· πολλὸν γὰρ τοῦ ἀσφαλῆος ἂν ἔδει περιλαμβάνοντας ἄγειν ἐπὶ τὸ ἀσθενέστατον. 2 Νῦν δὲ οὐκ ἔλασσον ἀμάρτημα, οὐδὲ ἦσσαν λυμáίνεται τὸν ἄνθρωπον, ἢν ἐλάσσονα καὶ ἐνδεέστερα τῶν ἰκανῶν προσφέρεται· τὸ γὰρ τοῦ λιμοῦ μένος ἰσχυρῶς ἐνδύναται ἐν τῇ φύσει τοῦ ἀνθρώπου καὶ γυῖῶσαι καὶ ἀσθενέα ποιῆσαι καὶ ἀποκτεῖναι. Πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα κακὰ ἑτεροῖα μὲν τῶν ἀπὸ πληρώσιος, οὐχ ἦσσαν δὲ ἀμὰ δεινά, καὶ ἀπὸ κενώσιος. 3 Διότι πολλὸν ποικιλώτερα τε καὶ διὰ πλείονος ἀκριβείης ἐστί. Δεῖ γὰρ μέτρον τινὸς στοχάσασθαι· μέτρον δὲ οὐδὲ ἀριθμὸν οὔτε σταθμὸν ἄλλον πρὸς ὃ ἀναφέρων εἴσῃ τὸ ἀκριβές, οὐκ ἢ ἂν εὖροις ἀλλ' ἢ τοῦ σώματος τὴν αἴσθησιν. Διὸ ἔργον οὕτω καταμαθεῖν ἀκριβῶς, ὥστε σμικρὰ ἀμαρτάνειν ἔνθα ἢ ἔνθα. 4 Κἂν ἐγὼ τοῦτον τὸν ἰητρὸν ἰσχυρῶς ἐπαινέοιμι τὸν σμικρὰ ἀμαρτάνοντα, – τὸ δὲ ἀτρεκέες ὀλιγάκις ἔστι κατιδεῖν –. Ἐπεὶ οἱ πολλοὶ γε τῶν ἰητρῶν τὰ αὐτὰ μοι δοκέουσι τοῖσι κακοῖσι κυβερνήτησι πάσχειν. Καὶ γὰρ ἐκεῖνοι, ὅταν ἐν γαλήνῃ κυβερνῶντες ἀμαρτάνωσιν, οὐ καταφανεῖς εἰσιν, ὅταν δ' αὐτοὺς κατάσχη χειμῶν τε μέγας καὶ ἄνεμος ἐξώστης, φανερωῶς πᾶσιν ἤδη ἀνθρώποισι δι' ἀγνωσίην καὶ ἀμαρτίην δηλοῖ εἰσιν ἀπολέσαντες τὴν ναῦν. 5 οὕτω δὲ καὶ οἱ κακοὶ τε καὶ πλείστοι ἰητροί, ὅταν μὲν θεραπεύωσιν ἀνθρώπους μηδὲν δεινὸν ἔχοντας, ἐς οὓς ἂν τις τὰ μέγιστα ἐξαμαρτάνων οὐδὲν δεινὸν ἐργάσαιτο – πολλὰ δὲ τὰ τοιαῦτα νοσήματα καὶ πολλόν τι πλείω τῶν δεινῶν ἀνθρώποισι συμβαίνει –, ἐν μὲν δὴ τοῖσι τοιούτοις ἀμαρτάνοντες οὐ καταφανεῖς εἰσὶ τοῖσιν ιδιότησιν, ὅταν δ' ἐντύχωσι μεγάλῳ τε καὶ ἰσχυρῷ καὶ ἐπισφαλεῖ νοσήματι, τότε σφέων τὰ τε ἀμαρτήματα καὶ ἡ ἀτεχνίη πᾶσι καταφανής· οὐ γὰρ ἐς μακρὸν αὐτῶν ἑκατέρου αἰ τιμωρίαι, ἀλλὰ διὰ τάχους πάρεισιν.

10. 1 Ὅτι δ' οὐδὲν ἐλάσσους ἀπὸ κενώσιος ἀκαίρου κακοπάθειαι γίνονται τῷ ἀνθρώπῳ ἢ ἀπὸ πληρώσιος, καταμανθάνειν καλῶς ἔχει ἐπαναφέροντας ἐπὶ τοὺς ὑγιαίνοντας. Ἔστι γὰρ οἷσιν αὐτῶν συμφέρεει μονοσιτεῖν – καὶ τοῦτο διὰ τὸ

συμφέρον οὕτως αὐτοὶ συνετάξαντο -, ἄλλοισι τε ἀριστᾶν διὰ τὴν αὐτὴν ἀνάγκην. Οὕτω γὰρ || αὐτοῖσι συμφέρει, καὶ μὴ τούτοισιν οἱ δι' ἡδονὴν ἢ δι' ἄλλην τινὰ συγκυρίην ἐπετήδευσαν ὁπότερον αὐτῶν. 2 Τοῖσι μὲν γὰρ πλείστοισι τῶν ἀνθρώπων οὐδὲν διαφέρει, ὁπότερον ἂν ἐπιτηδεύσωσιν εἴτε μονοσιτεῖν εἴτε ἀριστᾶν, τούτῳ τῷ ἔθει χρῆσθαι· εἰσὶ δὲ τινες οἱ οὐκ ἂν δύναιτο ἔξω τοῦ συμφέροντος ποιέοντες ῥηϊδίως ἀπαλλάσσειν, ἀλλὰ συμβαίνει αὐτῶν ἑκατέροισι παρ' ἡμέρην μίαν καὶ ταύτην οὐχ ὅλην μεταβάλλουσιν ὑπερφυῆς κακοπάθεια. 3 Οἱ μὲν γὰρ, ἢν ἀριστήσωσι μὴ συμφέροντος αὐτοῖσιν, εὐθέως βαρεῖς καὶ νωθροὶ καὶ τὸ σῶμα καὶ τὴν γνώμην χάσμησιν τε καὶ νυσταγμοῦ καὶ δίψης πλήρεις· ἢν δὲ καὶ ἐπιδειπνήσωσι, καὶ φῦσα καὶ στρόφος καὶ ἡ κοιλίη καταρρήγνυται. καὶ πολλοῖσιν ἀρχὴ νούσου αὕτη μεγάλῃς ἐγένετο, καὶ ἢν τὰ σιτία ἃ μεμαθήκεσαν ἅπαξ ἀναλίσκειν ταῦτα δις προσενέγκονται καὶ μηδὲν πλείω. 4 Τοῦτο δέ, ἢν ἀριστᾶν μεμαθηκῶς τις καὶ οὕτως αὐτῷ συμφέρον μὴ ἀριστήσῃ, ὅταν τάχιστα παρέλθῃ ἡ ὥρη, εὐθὺς ἀδυναμίη δεινὴ, τρόμος, ἀψυχίη· ἐπὶ τούτοισιν ὀφθαλμοὶ κοῖλοι, οὖρον χλωρότερον καὶ θερμότερον, στόμα πικρὸν, καὶ τὰ σπλάγχνα δοκεῖ οἱ κρέμασθαι, σκοτοδινίη, δυσθυμίη, δυσεργείη· ταῦτα δὲ πάντα· καὶ ὅταν δειπνεῖν ἐπιχειρήσῃ, ἀηδέ- || στερος μὲν ὁ σῖτος, ἀναλίσκειν δὲ οὐ δύναται ὅσα ἀριστιζόμενος πρότερον ἐδείπνει· ταῦτα δὲ αὐτὰ μετὰ στρόφου καὶ ψόφου καταβαίνοντα συγκαίει τὴν κοιλίην, δυσκοιτέουσί τε καὶ ἐνυπνιάζουσι τεταραγμένα τε καὶ θορυβώδεα· πολλοῖσι δὲ καὶ τούτων αὕτη ἀρχὴ νούσου ἐγένετο.

11. 1 Σκέψασθαι δὲ χρὴ διὰ τίνας προφάσις αὐτοῖσιν ταῦτα συνέβη. Τῷ μὲν οἶμαι μεμαθηκῶτι μονοσιτεῖν ὅτι οὐκ ἀνέμεινεν τὸν χρόνον τὸν ἰκανόν μέχρι αὐτοῦ ἢ κοιλίη τῶν τῆ προτεραίῃ προσενηνεγμένων σιτίων ἀπολαύσῃ τελέως καὶ ἐπικρατήσῃ καὶ λαπαχθῆ τε καὶ ἡσυχάσῃ ἀλλ' ἐπὶ ζέουσάν τε καὶ ἐζυμωμένην καινὰ ἐπεσηνέγκατο· αἱ δὲ τοιαῦται κοιλίαι πολλῶ τε βραδύτερον πέσσουσι καὶ πλείονος δέονται ἀναπαύσιός τε καὶ ἡσυχίης. 2 Ὁ δὲ μεμαθηκῶς ἀριστιζεσθαι ὅτι οὐκ, ἐπειδὴ τάχιστα ἐδέηθη τὸ σῶμα τροφῆς καὶ τὰ πρότερα κατανάλωτο καὶ οὐκ εἶχεν οὐδεμίαν ἀπόλαυσιν, εὐθέως αὐτῷ προσεγένετο καινὴ τροφή· φθίνει δὲ καὶ συντήκεται ὑπὸ λιμοῦ· πάντα γὰρ ἃ λέγω πάσχειν τὸν τοιοῦτον ἄνθρωπον λιμῷ ἀνατίθημι. 3 Φημὶ δὲ καὶ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους ἅπαντας οἵτινες ἂν ὑγιαίνοντες ἄσιτοι δύο ἡμέρας ἢ τρεῖς γένωνται ταῦτα πείσεσθαι οἷά ἐπὶ τῶν ἀναρίστων γινομένων εἴρηκα. ||

12. 1 Τὰς δὲ τοιαύτας φύσιαις ἔγωγέ φημι τὰς ταχέως τε καὶ ἰσχυρῶς τῶν ἀμαρτημάτων ἀπολαούσας ἀσθενεστέρας εἶναι τῶν ἐτέρων. Ἐγγύτατα δὲ τοῦ ἀσθενέοντός ἐστιν ὁ ἀσθενής, ἔτι δὲ ἀσθενέστερος ὁ ἀσθενέων, καὶ μᾶλλον αὐτῷ προσήκει ὅ τι ἂν τοῦ καιροῦ ἀποτυγχάνη πονεῖν. 2 Χαλεπὸν δὲ τοιαύτης ἀκριβείης ἐούσης περὶ τὴν τέχνην τυγχάνειν αἰεὶ τοῦ ἀτρεκεστάτου. Πολλὰ δὲ εἶδεα κατ' ἰητρικὴν ἐς τοσαύτην ἀκριβειαν ἤκει, περὶ ὧν εἰρήσεται. Οὐ φημι δὲ δεῖν διὰ τοῦτο τὴν τέχνην ὡς οὐκ ἐοῦσαν οὐδὲ καλῶς ζητεομένην τὴν ἀρχαίην ἀποβάλλεσθαι, εἰ μὴ ἔχει περὶ πάντα ἀκριβειαν, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον διὰ τὸ ἐγγὺς οἶμαι τοῦ ἀτρεκεστάτου ὁμοῦ δύνασθαι ἤκειν λογισμῶν πολλῆς ἀγνωσίης θαυμάζειν τὰ ἐξευρημένα ὡς καλῶς καὶ ὀρθῶς ἐξεύρηται καὶ οὐκ ἀπὸ τύχης.

13. 1 Ἐπὶ δὲ τὸν τῶν καινὸν τρόπον τὴν τέχνην ζητεούντων ἐξ ὑποθέσιος λόγον ἐπανελθεῖν βούλομαι. Εἰ γὰρ τί ἐστι θερμὸν ἢ ψυχρὸν ἢ ξηρὸν ἢ ὑγρὸν τὸ λυμαινόμενον τὸν ἄνθρωπον καὶ δεῖ τὸν ὀρθῶς ἰητρεύοντα βοηθεῖν τῷ μὲν θερμῷ ἐπὶ τὸ ψυχρὸν, τῷ δὲ ψυχρῷ ἐπὶ τὸ θερμὸν, τῷ δὲ ξηρῷ ἐπὶ τὸ ὑγρὸν, τῷ δὲ ὑγρῷ ἐπὶ τὸ ξηρὸν, ἔστω μοι ἄνθρωπος μὴ τῶν ἰσχυρῶν φύσει, ἀλλὰ τῶν ἀσθενεστέρων· οὗτος δὲ πυροὺς ἐσθιέτω οὐς ἂν ἀπὸ τῆς ἄλλω ἀνέλη ὠμούς καὶ ἀργούς καὶ κρέα ὠμὰ καὶ πινέτω ὕδωρ· ταύτη χρεώμενος τῇ διαίτῃ εὖ οἶδ' ὅτι πείσεται πολλὰ καὶ δεινά· καὶ γὰρ πόνους πονήσει καὶ τὸ σῶμα ἀσθενὲς ἔσται καὶ ἡ κοιλίη φθαρήσεται καὶ ζῆν πολλὸν χρόνον οὐ δυνήσεται. 2 Τί δὴ χρὴ βοήθημα παρεσκευάσθαι ὧδ' ἔχοντι; θερμὸν ἢ ψυχρὸν ἢ ξηρὸν ἢ ὑγρὸν; Δῆλον ὅτι τούτων τι· εἰ γὰρ τὸ λυμαινόμενόν ἐστι τούτων τὸ ἕτερον, τῷ ὑπεναντίῳ προσήκει λῦσαι, ὡς ὁ ἐκείνων λόγος ἔχει. Τὸ μὲν γὰρ βεβαιότατόν τε καὶ προφανέστατον φάρμακον ἀφελόντα τὰ διαιτήματα οἷσιν ἐχρήτο, ἀντὶ μὲν τῶν πυρῶν ἄρτον δίδοναι, ἀντὶ δὲ τῶν ὠμῶν κρεῶν ἐφθά, πιεῖν τε ἐπὶ τούτοις οἴνου· ταῦτα μεταβαλλόντα οὐχ οἷόν τε μὴ οὐχ ὑγιέα γενέσθαι, ἢν γε μὴ παντάπασιν ἢ διεφθαρμένος ὑπὸ χρόνου τε καὶ τῆς διαίτης. Τί δὴ φήσομεν; Πότερον αὐτῷ ἀπὸ ψυχροῦ κακοπαθέοντι θερμὰ ταῦτα προσενέγκαντες ὠφέλησαν ἢ τάναντία; 3 Οἶμαι γὰρ ἔγωγε πολλὴν ἀπορίην ἐρωτηθέντι παρασχεῖν. Ὁ γὰρ τὸν ἄρτον παρασκευάζων τῶν πυρῶν τὸ θερμὸν ἢ τὸ ψυχρὸν ἢ τὸ ξηρὸν ἢ τὸ ὑγρὸν ἀφείλετο; ὁ γὰρ καὶ πυρὶ <δέδοται> καὶ ὕδατι δέδεται καὶ ἄλλοισι πολλοῖσιν εἴργασται, ὧν ἕκαστον ἰδίην δύναμιν καὶ φύσιν ἔχει, τὰ μὲν τῶν ὑπαρχόντων ἀποβέβληκεν, ἄλλοισι δὲ κέκρηταί τε καὶ μέμικται.

14. 1 Οἶδα μὲν γὰρ καὶ τάδε δήπου ὅτι διαφέρει ἐς τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου καθαρὸς ἄρτος ἢ συγκομιστός, ἢ ἀπίστων πυρῶν ἢ ἐπιτισμένων ἢ πολλῷ ὕδατι πεφυρημένος ἢ ὀλίγῳ <ἢ> ἰσχυρῶς πεφυρημένος ἢ ἀφύρητος, ἢ ἔξοπτος ἢ ἔνωμος, ἄλλα τε πρὸς τούτοις μυρία. Ὡς δ' αὐτῶς καὶ περὶ μάζης· καὶ αἱ δυνάμεις δὲ μεγάλαί τε ἐκάστου καὶ οὐδὲν ἢ ἑτέρη τῇ ἑτέρῃ ἐοικυῖα. 2 Ὅστις δὲ ταῦτα οὐκ ἐπέσκεπται ἢ σκεπτόμενος οὐκ οἶδε, πῶς ἂν τι οὗτος δύναιτο τῶν κατ' ἀνθρώπον παθημάτων εἰδέναι; Ὑπὸ γὰρ ἑνὸς ἐκάστου τούτων πάσχει τε καὶ ἑτεροιοῦται ὄνθρωπος ἢ τοῖον ἢ τοῖον, καὶ διὰ τούτων πᾶς ὁ βίος καὶ ὑγιαίνοντι καὶ ἐκ νούσου ἀνατρεφομένῳ καὶ κάμνοντι. Οὐκ ἂν οὖν ἕτερα τούτων χρησιμώτερα οὐδ' ἀναγκαιότερα εἶη εἰδέναι δήπου. 3 Ὡς δὲ καλῶς καὶ λογισμῷ προσήκοντι ζητήσαντες πρὸς τὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν εὔρον αὐτὰ οἱ πρῶτοι εὐρόντες, καὶ ᾤθησαν ἀξίην τὴν τέχνην θεῷ ἢ προσθεῖναι, ὥσπερ καὶ νομίζεται. Οὐ γὰρ τὸ ξηρὸν οὐδὲ τὸ ὑγρὸν οὐδὲ τὸ θερμὸν οὐδὲ τὸ ψυχρὸν οὐδὲ ἄλλο τούτων ἠγησάμενοι οὔτε λυμαίνεσθαι οὔτε προσδεῖσθαι οὐδενὸς τούτων τὸν ἀνθρώπον ἀλλὰ τὸ ἰσχυρὸν ἐκάστου καὶ τὸ κρέσσον τῆς φύσεως τῆς ἀνθρωπίνης, οὗ μὴ ἠδύνατο κρατεῖν, τοῦτο βλάπτειν ἠγῆσαντο καὶ τοῦτο ἐζήτησαν ἀφαιλεῖν. Ἰσχυρότατον δ' ἐστὶ τοῦ μὲν γλυκέος τὸ γλυκύτατον, τοῦ δὲ πικροῦ τὸ πικρότατον, τοῦ δὲ ὀξεῖος τὸ ὀξύτατον, ἐκάστου δὲ πάντων τῶν ἐνεόντων ἢ ἀκμῆ. 4 Ταῦτα γὰρ ἐώρων καὶ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐνεόντα καὶ λυμαινόμενα τὸν ἀνθρώπον· ἐνὶ γὰρ ἐν ἀνθρώπῳ καὶ ἄλμυρον καὶ πικρὸν καὶ γλυκὺ καὶ ὄξυ καὶ στρυφνὸν καὶ πλαδαρὸν καὶ ἄλλα μυρία παντοίας δυνάμειας ἔχοντα πλῆθος τε καὶ ἰσχύν· ταῦτα μὲν μεμιγμένα καὶ κεκρημένα ἀλλήλοισιν οὔτε φανερά ἐστιν οὔτε λυπεῖ τὸν ἀνθρώπον, ὅταν δὲ τι τούτων ἀποκριθῆ καὶ αὐτὸ ἐφ' ἑαυτοῦ γένηται, τότε καὶ φανερόν ἐστι καὶ λυπεῖ τὸν ἀνθρώπον. 5 Τοῦτο δὲ τῶν βρωμάτων ὅσα ἡμῖν ἀνεπιτήδειά ἐστιν καὶ λυμαίνεται τὸν ἀνθρώπον ἐσπεσόντα τούτων ἐν ἑκάστῳ ἢ πικρὸν ἐστὶν καὶ ἄκρητόν ἢ ἄλμυρον ἢ ὄξυ ἢ ἄλλο τι ἄκρητόν τε καὶ ἰσχυρόν, καὶ διὰ τοῦτο ταρασσόμεθα ὑπ' αὐτῶν, ὥσπερ καὶ ὑπὸ τῶν ἐν ἢ τῷ σώματι ἀποκρινομένων. 6 Πάντα δὲ ὅσα ἀνθρώπος ἐσθίει ἢ πίνει τὰ τοιαῦτα βρώματα ἥκιστα τοιούτου χυμοῦ ἀκρήτου τε καὶ διαφέροντος δηλὰ ἐστὶν μετέχοντα, οἷον ἄρτος τε καὶ μᾶζα καὶ τὰ ἐπόμενα τούτοις οἷσιν εἴθισται ὄνθρωπος πλείστοις τε καὶ αἰεὶ χρῆσθαι, ἔξω τῶν πρὸς ἡδονὴν τε καὶ κόρον ἠρτυμένων τε καὶ ἐσκευασμένων· καὶ ἀπὸ τούτων πλείστων ἐσιόντων ἐς τὸν ἀνθρώπον τάραχος τε καὶ ἀπόκρισις τῶν ἀμφὶ τὸ σῶμα δυνάμιων ἥκιστα γίνεται, ἰσχύς δὲ καὶ αὐξήσις

καὶ τροφή μάλιστα, δι' οὐδὲν ἕτερον ἢ ὅτι εὖ τε συγκέκρηται καὶ οὐδὲν ἔχει οὔτε ἄκρητον οὔτε ἰσχυρόν, ἀλλ' ὅλον ἓν τε γέγονε καὶ ἀπλοῦν [καὶ ἰσχυρόν].

15. 1 Ἀπορέω δ' ἔγωγε οἱ τὸν λόγον ἐκεῖνον λέγοντες καὶ ἄγοντες ἐκ ταύτης τῆς ὁδοῦ ἐπὶ ὑπόθεσιν τὴν τέχνην τίνα ποτὲ τρόπον θεραπεύουσι τοὺς ἀνθρώπους ὥσπερ ὑποτίθενται· οὐ γάρ ἐστιν αὐτοῖσιν, οἶμαι, ἐξευρημένον αὐτό τι ἐφ' ἑωυτοῦ θερμὸν ἢ ψυχρὸν ἢ ξηρὸν ἢ ὑγρὸν μηδενὶ ἄλλῳ εἶδει κοινωνέον. 2 Ἀλλ' οἶμαι ἔγωγε ταῦτὰ βρώματα καὶ πόματα αὐτοῖσιν ὑπάρχειν οἷσι πάντες χρεώμεθα· προστιθέασι δὲ τῷ μὲν εἶναι θερμῷ, ἢ τῷ δὲ ψυχρῷ, τῷ δὲ ξηρῷ, τῷ δὲ ὑγρῷ· ἐπεὶ ἐκεῖνό γε ἄπορον προστάξαι τῷ κάμνοντι θερμὸν τι προσενέγκασθαι· εὐθύς γὰρ ἐρωτήσῃ· τί; Ὡστε ληρεῖν ἀνάγκη ἢ ἐς τούτων τι τῶν γινωσκομένων καταφεύγειν. 3 Εἰ δὲ δὴ τυγχάνει τι θερμὸν ἐὸν στρυφνόν, ἄλλο δὲ θερμὸν ἐὸν πλαδαρόν, ἄλλο δὲ θερμὸν ἄραδον ἔχον — ἔστι γὰρ καὶ ἄλλα πολλὰ θερμὰ καὶ ἄλλας πολλὰς δυνάμιας ἔχοντα ἑωυτοῖσιν ὑπεναντίας—, ἢ διοίσει τι αὐτῶν προσενεγκεῖν τὸ θερμὸν καὶ στρυφνὸν ἢ τὸ θερμὸν καὶ πλαδαρὸν ἢ ἅμα τὸ ψυχρὸν καὶ στρυφνόν — ἔστι γὰρ καὶ τοιοῦτο — ἢ τὸ ψυχρὸν τε καὶ πλαδαρόν. 4 Ὡς μὲν γὰρ ἐγὼ οἶδα, πᾶν τούναντίον ἀφ' ἑκατέρου αὐτῶν ἀποβαίνει, οὐ μόνον ἐν ἀνθρώπῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν σκύτει καὶ ἐν ζύλῳ καὶ ἐν ἄλλοις πολλοῖσιν ἃ ἐστὶν ἀνθρώπου ἀναισθητότερα. Οὐ γὰρ τὸ θερμὸν ἐστὶ τὸ τὴν μεγάλην δύναμιν ἔχον, ἀλλὰ τὸ στρυφνὸν καὶ τὸ πλαδαρὸν καὶ τὰλλα ὅσα μοι εἴρηται καὶ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ καὶ ἔξω τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐσθιόμενα καὶ πινόμενα καὶ ἔξωθεν ἐπιχρισόμενά τε καὶ προσπλασσόμενα.

16. 1 Ψυχρότητα δ' ἔγωγε καὶ θερμότητα πασέων ἥκιστα τῶν δυναμίων νομίζω δυναστεύειν ἐν τῷ σώματι διὰ τάσδε τὰς προφάσιας· ὃν μὲν ἂν δῆπου χρόνον μεμιγμένα αὐτὰ ἑωυτοῖσιν ἅμα τὸ ψυχρὸν τε καὶ θερμὸν ἐνῆ, οὐ λυπεῖ· κρησὶς γὰρ καὶ μετριότης τῷ μὲν ψυχρῷ γίνεται ἀπὸ τοῦ θερμοῦ, τῷ δὲ θερμῷ ἀπὸ τοῦ ψυχροῦ· ὅταν δ' ἀποκριθῆ χωρὶς ἑκάτερον, τότε λυπεῖ. 2 Ἐν δὲ δὴ τούτῳ τῷ καιρῷ, ὅταν τὸ ψυχρὸν ἐπιγένηται καὶ τι λυπήσῃ τὸν ἄνθρωπον, διὰ τάχους πρῶτον δι' αὐτὸ πάρεστι τὸ θερμὸν αὐτόθεν ἐκ τοῦ ἀνθρώπου, οὐδεμιῆς βοηθείης οὐδὲ παρασκευῆς δεόμενον· καὶ ταῦτα καὶ ἐν ὑγιαίνουσι τοῖσιν ἀνθρώποισιν ἀπεργάζεται καὶ κάμνουσιν. 3 Τοῦτο μὲν εἴ τις θέλει ὑγιαίνων χειμῶνος διαψῦξαι τὸ σῶμα ἢ λουσάμενος ψυχρῷ ἢ ἄλλῳ τῷ τρόπῳ, ὅσῳ ἂν ἐπὶ πλέον αὐτὸ ποιήσῃ, καὶ ἦν γε μὴ παντάπασιν παγῆ τὸ σῶμα, ὅταν εἴματα λάβῃ καὶ ἔλθῃ ἐς τὴν σκέπην, ἔτι μᾶλλον καὶ ἐπὶ πλέον θερμαίνεται τὸ σῶμα. 4 Τοῦτο δὲ εἰ ἐθέλοι

ἐκθερμανθῆναι ἰσχυρῶς ἢ λουτρῶ θερμῶ ἢ πυρὶ πολλῶ, ἐκ δὲ τούτου τωὐτὸ εἶμα ἔχων ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ τὴν διατριβὴν ποιεῖσθαι ὥσπερ διεψυγμένος, πολὺ φανεῖται καὶ ψυχρότερος καὶ ἄλλως φρικαλεώτερος. 5 Ἡ <ει> ῥιπιδόμενος τις ὑπὸ πνίγεος καὶ παρασκευαζόμενος αὐτὸς ἐσωτῶ ψυχὸς ἐκ τούτου τοῦ τρόπου διαπαύσασθαι τοῦτο ποιέων, δεκαπλάσιον ἔσται τὸ καῦμα καὶ πνίγος ἢ τῷ μηδὲν τοιοῦτο ποιέοντι. 6 Τὸ δὲ δὴ καὶ πολὺ μείζον· ὅσοι ἂν διὰ χιόνος ἢ ἄλλου ψύχεος βαδίσαντες ῥιγώσωσι διαφερόντως πόδας ἢ χεῖρας ἢ κεφαλὴν, οἷα πάσχουσιν ἐς τὴν νύκτα, ὅταν περισταλέωσί τε καὶ ἐν ἀλέῃ γένωνται, ὑπὸ καύματος καὶ κνησμοῦ· καὶ ἔστιν οἷσι φλύκταιναι ἀνίστανται ὥσπερ τοῖσιν ἀπὸ πυρὸς κατακεκαυμένοι· καὶ οὐ πρότερον τοῦτο πάσχουσιν πρὶν θερμανθῶσιν. Οὕτως ἐτοίμως ἐκάτερον αὐτῶν ἐπὶ θάτερον παραγίνεται. Μυρία δ' ἂν καὶ ἄλλα ἔχοιμι εἰπεῖν. 7 Τὰ δὲ κατὰ τοὺς νοσέοντας, οὐχὶ ὅσοισιν ἂν ῥίγος γένηται τούτοις ὀξύτατος ὁ πυρετός ἐκλάμπει — καὶ οὐχὶ οὕτως ἰσχυρός ἀλλὰ καὶ παυόμενος δι' ὀλίγου καὶ ἄλλως τὰ πολλὰ ἀσινῆς; Καὶ ὅσον ἂν χρόνον παρῆ, διάθερμος; καὶ διεξιὼν διὰ παντός τελευτᾷ ἐς τοὺς πόδας μάλιστα οὐπὲρ τὸ ῥίγος καὶ ἢ ψύξις νηνικωτάτη καὶ ἐπὶ πλείον ἐνεχρόνισεν. Πάλιν τε ὅταν ἰδρώση τε καὶ ἀπαλλαγῆ ὁ πυρετός, πολὺ μᾶλλον διεψυξεν ἢ εἰ μὴ ἔλαβε τὴν ἀρχὴν. 8 Ὡς οὖν διὰ τάχειος οὕτω παραγίνεται τὸ ἐναντιώτατόν τε καὶ ἀφαιρέμενον τὴν δύναμιν ἀπὸ ταυτομάτου, τί ἂν ἀπὸ τούτου μέγα ἢ δεινὸν γένοιτο; ἢ τί δεῖ πολλῆς ἐπὶ τούτο βοηθείας;

17. 1 Εἶποι ἂν τις· ἀλλ' οἱ πυρεταίνοντες τοῖσι καύσοισί τε καὶ περιπλευμονίῃσι καὶ ἄλλοις ἰσχυροῖσι νοσήμασιν οὐ ταχέως ἐκ τῆς θέρμης ἀπαλλάσσονται, οὐδὲ πάρεστιν ἐνταῦθα ἐπὶ τὸ θερμὸν τὸ ψυχρόν. 2 Ἐγὼ δὲ τοῦτο μοι μέγιστον τεκμήριον ἡγεῖμαι εἶναι ὅτι οὐ διὰ τὸ θερμὸν ἀπλῶς πυρεταίνουσιν οἱ ἄνθρωποι οὐδὲ τοῦτ' εἶη τὸ αἷτιον τῆς κακώσιος μόνον, ἀλλ' ἔστι καὶ πικρὸν καὶ θερμὸν τὸ αὐτὸ καὶ ὄξυ καὶ θερμὸν καὶ ἀλμυρὸν καὶ θερμὸν, καὶ ἄλλα μυρία, — καὶ πάλιν γε ψυχρὸν μετὰ δυναμίων ἐτέρων. 3 Τὰ μὲν οὖν λυμαινόμενα ταῦτ' ἐστὶ συμπίεσι δὲ καὶ τὸ θερμὸν, ῥώμης μετέχον, ὡς ἂν τὸ ἡγεύμενον, καὶ παροξυνόμενον καὶ αὐξανόμενον ἅμα κείνῳ, δύναμιν δὲ οὐδεμίαν πλείω τῆς προσηκούσης.

18. 1 Δῆλα δὲ ταῦτα ὅτι ὧδε ἔχει ἐπὶ τῶνδε τῶν σημείων· πρῶτον μὲν ἐπὶ τὰ φανερώτατα ὧν πάντες ἔμπειροι πολλάκις ἐσμέν ἢ τε καὶ ἐσόμεθα. 2 Τοῦτο μὲν γάρ ὅσοισιν ἂν ἡμέων κόρυζα ἐγγένηται καὶ ῥεῦμα κινηθῆ διὰ τῶν ῥινῶν, τοῦτο

ὡς τὸ πολὺ δριμύτερον τοῦ πρότερον γινομένου τε καὶ ἰόντος ἐκ τῶν ῥινῶν καθ' ἑκάστην ἡμέρην καὶ οἰδεῖν μὲν ποιεῖ τὴν ῥίνα καὶ συγκαίειν θερμὴν τε καὶ διάπυρον ἐσχάτως, ἣν δὴ τὴν χεῖρα προσφέρει καὶ πλείω χρόνον παρῆ, καὶ ἐξελκοῦται τὸ χωρίον ἄσαρκόν τε καὶ σκληρὸν ἔόν. Παύεται δέ πως τὸ γε καῦμα ἐκ τῆς ῥινόσ; Οὐχ ὅταν τὸ ῥεῦμα γίνηται καὶ ἡ φλεγμονὴ ἦ, ἀλλ' ἐπειδὴν παχύτερόν τε καὶ ἥσσον δριμὺ ῥέη καὶ πέπον καὶ μεμιγμένον μᾶλλον τῷ πρότερον γινομένῳ, τότε δὲ ἤδη καὶ τὸ καῦμα πέπαυται. 3 Ἄλλ' οἷσι [δὲ] ὑπὸ ψύχεος φανερώς αὐτοῦ μούνου γίνεται, μηδενὸς ἄλλου συμπαραγενομένου, πᾶσιν αὐτῇ ἢ ἀπαλλαγῇ, ἐκ μὲν τῆς ψύξιος διαθερμανθῆναι, ἐκ δὲ τοῦ καύματος διαψυχθῆναι, καὶ ταῦτα ταχέως παραγίνεται καὶ πέψιος οὐδὲμιῆς προσδεῖται. 4 Τὰ δ' ἄλλα πάντα, ὅσα διὰ χυμῶν δριμύτητος καὶ ἀκρησίας φημι ἔγωγε γίνεσθαι, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἀποκαθίστασθαι πεφθέντα καὶ κρηθέντα.

19. 1 Ὅσα τε αὖ ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς τρέπεται τῶν ῥευμάτων, ὡς ἰσχυρὰς καὶ παντοίας δριμύτητος ἔχοντα, ἔλκοι μὲν βλέφαρα, κατεσθίει δ' ἐνίων γνάθους τε καὶ τὰ ὑπὸ τοῖσιν ὀφθαλμοῖσιν, ἐφ' ὃ τι ἂν ἐπιρρυῆ, ῥήγνυσι δὲ καὶ διεσθίει τὸν ἀμφὶ τὴν ὄψιν χιτῶνα. Ὀδύναί δὲ καὶ καῦμα καὶ φλογμὸς ἔσχατος κατέχει μέχρι τινός; Μέχρι ἂν τὰ ῥεύματα πεφθῆ καὶ γένηται παχύτερα καὶ λήμη ἀπ' αὐτῶν ἦ. Τὸ δὲ πεφθῆναι γίνεται ἐκ τοῦ μιχθῆναι καὶ κρηθῆναι ἀλλήλοισι καὶ συνεψηθῆναι. 2 Τοῦτο δὲ ὅσα ἐς τὴν φάρυγγα ἀφ' ὧν βράγχοι γίνονται καὶ κυνάγχει ἐρυσσιπέλατά τε καὶ περιπνευμονίαι, πάντα ταῦτα τὸ μὲν πρῶτον ἀλμυρά τε καὶ ὑγρὰ καὶ δριμέα ἀφίει — καὶ ἐν τοῖσι τοιοῦτοισιν ἔρρωται τὰ νοσήματα—, ὅταν δὲ παχύτερα καὶ πεπαίτερα γένηται καὶ πάσης δριμύτητος ἀπηλλαγμένα, τότε ἤδη καὶ οἱ πυρετοὶ παύονται καὶ ἄλλα τὰ λυπέοντα τὸν ἄνθρωπον. 3 Δεῖ δὲ δήπου ταῦτα αἷτια ἐκάστου ἡγεῖσθαι εἶναι, ὧν παρεόντων μὲν τοιοῦτότροπον ἀνάγκη γίνεσθαι, μεταβαλλόντων δ' ἐς ἄλλην κρηῖσιν παύεσθαι. 4 Ὅκόσα τε οὖν ἀπ' αὐτῆς τῆς θέρμης εἰλικρινέος ἢ ψύξιος γίνεται καὶ μὴ μετέχει ἄλλης δυνάμιος μηδεμιῆς, οὕτω παύοιτ' ἂν ὅταν μεταβάλλῃ ἐκ τοῦ θερμοῦ ἐς τὸ ψυχρὸν καὶ ἐκ τοῦ ψυχροῦ ἐς τὸ θερμόν· μεταβάλλει δὲ ὥνπερ προείρηται μοι τρόπον. 5 Ἐτι τοῖνυν ἄλλα ὅσα κακοπαθεῖ ὁ ὄνθρωπος, πάντα ἀπὸ δυνάμιων γίνεται. Τοῦτο μὲν γάρ, ὅταν πικρότης τις ἀποχυθῆ, ἣν δὴ χολὴν ξανθὴν καλέομεν, οἷαι ἄσαι καὶ καύματα καὶ ἀδυναμίαι κατέχουσιν· ἀπαλασσομένοι τὲ τούτου, ἐνίοτε καὶ καθαιρόμενοι ἢ αὐτόματοι ἢ ὑπὸ φαρμάκου ἢ ἐν καιρῷ τι αὐτῶν γίνηται, φανερώς καὶ τῶν πόνων καὶ τῆς θέρμης ἀπαλλάσσονται· ὅσον δ' ἂν χρόνον ταῦτα

μετέωρα ἢ καὶ ἄπεπτα καὶ ἄκρητα, μηχανὴ οὐδεμία οὔτε τῶν πόνων παύεσθαι οὔτε τῶν πυρετῶν. Καὶ ὅσοισι δὲ ὀξύτερες προσίστανται δριμεῖαί τε καὶ ἰώδεις, οἷα λύσσαι καὶ δήξεις σπλάγχνων καὶ θώρηκος καὶ ἀπορίη· οὐ παύεται τε τούτου πρότερον πρὶν ἢ ἀποκαθαρθῆ τε καὶ καταστορεσθῆ καὶ μιχθῆ τοῖσιν ἄλλοισιν. 6 Πέσσεσθαι δὲ καὶ μεταβάλλειν καὶ λεπτύνεσθαι τε καὶ παχύνεσθαι ἐς χυμῶν εἶδος δια πολλῶν εἰδέων καὶ παντοίων, — διὸ καὶ αἱ κρίσεις καὶ οἱ ἀριθμοὶ τῶν χρόνων ἐν τοῖσι τοιούτοισι μέγα δύνανται —, πάντων δὴ τούτων ἥκιστα προσήκει θερμῷ ἢ ψυχρῷ πάσχειν. Οὔτε γὰρ ἂν τοῦτό γε σαπεῖη οὔτε παχυνθεῖη. Τί γὰρ αὐτὸ φήσομεν εἶναι, κρήσιας αὐτῶν ἄλλην πρὸς ἄλλα ἐχούσας δύναμιν, ἐπεὶ ἢ ἄλλω γε οὐδενὶ τὸ θερμὸν μιχθὲν παύσεται τῆς θέρμης ἢ τῷ ψυχρῷ, οὐδέ γε τὸ ψυχρὸν ἢ τῷ θερμῷ; 7 Τὰ δ' ἄλλα πάντα τὰ περὶ τὸν ἄνθρωπον, ὅσῳ ἂν πλείοσι μίσγηται, τοσοῦτῳ ἠπιώτερα καὶ βελτίονα. Πάντων δ' ἄριστα διάκειται ὁ ὄνθρωπος ὅταν πέσσηται καὶ ἐν ἡσυχίῃ ἢ μηδεμίαν δύναμιν ἰδίην ἀποδεικνύμενα.

20. 1 Περὶ μὲν οὖν τούτων ἱκανῶς μοι ἠγεῦμαι ἐπιδεδείχθαι. Λέγουσι δὲ τινες ἰητροὶ καὶ σοφισταὶ ὡς οὐκ εἶη δυνατόν ἰητρικὴν εἰδέναι ὅστις μὴ οἶδεν ὃ τί ἐστὶν ἄνθρωπος, ἀλλὰ τοῦτο δεῖ καταμαθεῖν τὸν μέλλοντα ὀρθῶς θεραπεύσειν τοὺς ἀνθρώπους. Τείνει αὐτοῖσιν ὁ λόγος ἐς φιλοσοφίην καθάπερ Ἐμπεδοκλῆς ἢ ἄλλοι οἱ περὶ φύσιος γεγράφασιν ἐξ ἀρχῆς ὃ τί ἐστὶν ἄνθρωπος, καὶ ὅπως ἐγένετο πρῶτον καὶ ὁπόθεν συνεπάγη. 2 Ἐγὼ δὲ τοῦτο μὲν ὅσα τινὶ εἴρηται ἢ σοφιστῆ ἢ ἰητρῷ ἢ γέγραπται περὶ φύσιος ἥσσον νομίζω τῆ ἰητρικῆ τέχνῃ προσήκειν ἢ τῆ γραφικῆ, νομίζω δὲ περὶ φύσιος ἢ γνῶναί τι σαφὲς οὐδαμῶθεν ἄλλοθεν εἶναι ἢ ἐξ ἰητρικῆς. Τοῦτο δὲ οἷόν τε καταμαθεῖν ὅταν αὐτὴν τις τὴν ἰητρικὴν ὀρθῶς περιλάβῃ— μέχρι δὲ τούτου πολλοῦ μοι δοκεῖ δεῖν—, λέγω δὲ ταύτην τὴν ἱστορίην, εἰδέναι ἄνθρωπος τί ἐστὶ καὶ δι' οἷας αἰτίας γίνεται καὶ τἄλλα ἀκριβέως. 3 Ἐπεὶ τοῦτό γέ μοι δοκεῖ ἀναγκαῖον εἶναι ἰητρῷ περὶ φύσιος εἰδέναι καὶ πάνυ σπουδάσαι ὡς εἴσεται, εἴπερ τι μέλλει τῶν δεόντων ποιῆσειν, ὃ τί τέ ἐστὶν ἄνθρωπος πρὸς τὰ ἐσθιόμενά τε καὶ πινόμενα καὶ ὃ τι πρὸς τὰ ἄλλα ἐπιτηδεύματα καὶ ὃ τι ἀφ' ἐκάστου ἐκάστῳ συμβήσεται, καὶ μὴ ἀπλῶς οὕτως «πονηρόν ἐστὶν βρῶμα τυρός· πόνον γὰρ παρέχει τῷ πληρωθέντι αὐτοῦ», ἀλλὰ τίνα τε πόνον καὶ διὰ τί καὶ τίνι τῶν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐνεόντων ἀνεπιτήδειον. 4 Ἔστι γὰρ καὶ ἄλλα πολλὰ βρώματα καὶ πόματα πονηρά, ἃ διατίθησι τὸν ἄνθρωπον οὐ τὸν αὐτὸν τρόπον. Οὕτως οὖν μοι ἔστω οἷον οἶνος ἄκρητος πολλὸς ποθεῖς διατίθησί πως τὸν ἄνθρωπον· καὶ ἅπαντες ἂν ἰδόντες τοῦτο γνοίησαν ὅτι αὕτη ἢ δύναμις οἴνου

καὶ αὐτὸς αἴτιος· καὶ οἷσί γε τῶν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τοῦτο δύναται μάλιστα οἶδαμεν.
5 Τοιαύτην δὴ βούλομαι ἀληθείαν καὶ περὶ τῶν ἄλλων φανῆναι. Τυρὸς γάρ, ἐπειδὴ τούτῳ σημείῳ ἐχρησάμην, οὐ πάντας ἀνθρώπους ὁμοίως λυμαίνεται, ἀλλ' εἰσὶν οἷτινες αὐτοῦ πληρούμενοι οὐδ' ὀτιοῦν βλάπτονται, ἀλλὰ καὶ ἰσχύν οἷσιν ἂν συμφέρη θαυμασίως παρέχεται εἰσὶ δ' οἱ χαλεπῶς ἀπαλλάσσουσι. 6 Διαφέρουσι οὖν τούτων αἱ φύσεις, διαφέρουσι δὲ κατὰ τοῦτο ὅπερ ἐν τῷ σώματι ἔνεστι πολέμιον τυρῶ καὶ ὑπὸ τούτου ἐγείρεται τε καὶ κινεῖται. Οἷσιν ὁ τοιοῦτος χυμὸς τυγχάνει πλείων ἐνεῶν καὶ μᾶλλον ἐνδυναστεύων ἐν τῷ σώματι, τούτους μᾶλλον καὶ κακοπαθεῖν εἰκός· εἰ δὲ πάσῃ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει ἦν κακόν, πάντας ἂν ἐλυμαίνατο. Ταῦτα δ' εἴ τις εἰδείη, οὐκ ἂν πάσχοι.

21. 1 Τὰ δ' ἐν τῆσιν ἀνακομιδῆσιν τῆσιν ἐκ τῶν νούσων, ἔτι δὲ καὶ ἐν τῆσιν νούσοισι τῆσιν μακρῆσιν γίνονται πολλαὶ συνταράξεις, αἱ μὲν ἀπὸ ταυτομάτου, αἱ δὲ καὶ ἀπὸ τῶν προσενηχθέντων τῶν τυχόντων. 2 Οἶδα δὲ τοὺς πολλοὺς ἰητροὺς ὥσπερ τοὺς ιδιώτας, ἦν τύχῃσιν περὶ τὴν ἡμέρην ταύτην τι κεκαινουρηγότες ἢ λουσαμένοι ἢ περιπατήσαντες ἢ φαγόντες τι ἕτεροῖον, ταῦτα δὲ πάντα βελτίω προσενηγεμένα ἢ μὴ, οὐδὲν ἦσσαν τὴν αἰτίην τούτων τινὶ ἀνατιθέντας, τὸ μὲν αἴτιον ἀγνοοῦντας, τὸ δὲ συμφορώτατον, ἦν οὕτω τύχῃ, ἀφαιρεῦντας. 3 Δεῖ δὲ οὐ· ἀλλ' εἰδέναι τί λουτρὸν ἀκαίρως ἢ προσγενόμενον ἐργάζεται ἢ τί κόπος. Οὐδέποτε γὰρ ἢ αὐτὴ κακοπάθεια τούτων οὐδετέρου· οὐδέ γε ἀπὸ πληρώσιος οὐδ' ἀπὸ βρώματος τοίου ἢ τοίου. Ὅστις οὖν ταῦτα μὴ εἴσεται ὡς ἕκαστα ἔχει πρὸς τὸν ἀνθρώπον, οὔτε γινώσκειν τὰ γινόμενα ἀπ' αὐτῶν δυνήσεται οὔτε χρῆσθαι ὀρθῶς.

22. 1 Δεῖν δὲ μοι δοκεῖ καὶ ταῦτ' εἰδέναι ὅσα τῷ ἀνθρώπῳ παθήματα ἀπὸ δυναμίων γίνεται καὶ ὅσα ἀπὸ σχημάτων. Λέγω δὲ τι τοιοῦτο; Δύναμιν μὲν εἶναι τῶν χυμῶν τὰς ἀκρότητάς τε καὶ ἰσχύν, σχήματα δὲ λέγω ὅσα ἔνεστιν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, τὰ μὲν κοιλὰ τε καὶ ἐξ εὐρέος ἐς στενὸν συνηγμένα, τὰ δὲ καὶ ἐκπεπταμένα, τὰ δὲ στερεὰ τε καὶ στρογγύλα, τὰ δὲ πλατέα τε καὶ ἐπικρεμάμενα, τὰ δὲ διατεταμένα, τὰ δὲ μακρὰ, τὰ δὲ πυκνὰ, τὰ δὲ μονά τε καὶ τεθηλότα, τὰ δὲ σπογοειδέα τε καὶ ἀραιά. 2 Τοῦτο μὲν οὖν ἐλκύσαι ἐφ' ἑωυτὸ καὶ ἐπισπάσασθαι ὑγρότητα ἐκ τοῦ ἄλλου σώματος πότερον τὰ κοιλὰ τε καὶ ἐκπεπταμένα ἢ τὰ στερεὰ τε καὶ στρογγύλα ἢ τὰ κοιλὰ τε καὶ ἐς στενὸν ἐξ εὐρέος συνηγμένα δύναται ἂν μάλιστα; Οἶμαι μὲν τὰ τοιαῦτα τὰ ἐς στενὸν συνηγμένα ἐκ κοίλου τε καὶ εὐρέος. 3 Καταμανθάνειν δὲ δεῖ ταῦτα ἔξωθεν ἐκ τῶν φανερῶν. Τοῦτο μὲν γάρ

τῷ στόματι κεχηνῶς ὑγρὸν οὐδὲν ἀνασπάσαις· προμυλλήνας δὲ καὶ συστείλας, πίεςας τε τὰ χεῖλα, ἀνασπάσεις· καὶ ἐπὶ τε αὐλὸν προσθέμενος, ῥηϊδίως ἀνασπάσαις ἂν ὅ τι θέλοις. Τοῦτο δὲ αἱ σικύαι προσβαλλόμεναι ἐξ ἑὺρέος ἐς στενότερον συνηγμένα πρὸς τοῦτο τετεχνεύεται, πρὸς τὸ ἔλκειν ἐκ τῆς σαρκὸς καὶ ἐπισπᾶσθαι, ἄλλα τε πολλὰ τοιούτοτροπα. 4 Τῶν δὲ ἔσω τοῦ ἀνθρώπου φύσις καὶ σχῆμα τοιοῦτον· κύστις τε καὶ κεφαλή καὶ ὑστέρα γυναιξίν. Καὶ φανερῶς ταῦτα μάλιστα ἔλκει καὶ πλήρᾳ ἐστὶν ἐπάκτου ὑγρότητος αἰεὶ. 5 Τὰ δὲ κοῖλα καὶ ἐκπεπταμένα ἐπεστυεῖσαν μὲν ἂν ὑγρότητα μάλιστα δέξαιτο πάντων, ἐπισπᾶσαιτο δ' ἂν οὐχ ὁμοίως. Τὰ δὲ γε στερεὰ καὶ στρογγύλα οὔτ' ἂν ἐπισπᾶσαιτο οὔτ' ἂν ἐπεστυεῖσαν δέξαιτο· περιολισθάνοι τε γὰρ ἂν καὶ οὐκ ἔχοι ἔδρην ἐφ' ἧς μένοι. 6 Τὰ δὲ σπογγοειδέα τε καὶ ἀραιά, οἷον σπλήν τε καὶ πνεύμων καὶ μαζοί, προσκαθεζόμενα μάλιστα ἀναπίοι, καὶ σκληρυνθεῖν ἂν καὶ αὐξηθεῖν ὑγρότητος προσγενομένης ταῦτα μάλιστα. Οὐδὲ γὰρ ἂν, ἥ ὡς περ ἐν κοιλίῃ ἐνῆ τοῦ ὑγρὸν ἔξω τε περιέχη αὐτὴ ἢ κοιλίη, [καὶ] ἐξαγγίζοιτο ἂν καθ' ἑκάστην ἡμέρην· ἀλλ' ὅταν πῆν καὶ δέξηται αὐτὸς ἐς ἑαυτὸν τὸ ὑγρὸν, τὰ κενὰ καὶ ἀραιὰ ἐπληρώθη καὶ τὰ σμικρὰ πάντη, καὶ ἀντὶ μαλθακοῦ τε καὶ ἀραιοῦ σκληρὸς τε καὶ πυκνὸς ἐγένετο, καὶ οὔτ' ἐκπέσσει οὔτ' ἀφήσει. Ταῦτα δὲ πάσχει διὰ τὴν φύσιν τοῦ σχήματος. 7 Ὅσα δὲ φῦσάν τε καὶ ἀνειλήματα ἀπεργάζονται ἐν τῷ σώματι, προσήκει ἐν μὲν τοῖσι κοίλοισι τε καὶ εὐρυχωρέσιν, οἷον κοιλίῃ τε καὶ θώρηκι, ψόφον τε καὶ ἥ πάταγον ἐμποιεῖν· ὅ τι γὰρ ἂν μὴ ἀποπληρώση οὕτως ὥστε στήναι ἀλλ' ἔχη μεταβολὰς τε καὶ κινήσιας, ἀνάγκη ὑπ' αὐτῶν ψόφον καὶ καταφανέας κινήσιας γίνεσθαι· ὅσα δὲ σαρκώδεά τε καὶ μαλθακά, ἐν τοῖσι τοιούτοις νάρκας τε καὶ πληρώματα, οἷα ἐν τοῖσι ἀποφραγεῖσι γίνεται. 8 Ὅταν δ' ἐγκύρση πλατεῖ τε καὶ ἀντικειμένῳ καὶ πρὸς αὐτὸ ἀντιπέση καὶ φύσει τοῦτο τύχη ἐὼν μῆτε ἰσχυρὸν ὥστε δύνασθαι ἀνέχεσθαι τὴν βίην καὶ μηδὲν κακὸν παθεῖν μῆτε μαλθακὸν τε καὶ ἀραιὸν ὥστ' ἐκδέξασθαι τε καὶ ὑπεῖξαι, ἀπαλὸν δὲ καὶ τεθηλὸς καὶ ἔναιμον καὶ πυκνόν, οἷον ἦπαρ, διὰ μὲν τὴν πυκνότητα καὶ πλατύτητα ἀνθέστηκέ τε καὶ οὐχ ὑπεῖκει — φῦσα δ' ἐπισχομένη αὐξεται τε καὶ ἰσχυροτέρη γίνεται καὶ ὀρμᾷ μάλιστα πρὸς τὸ ἀντιπαῖον—, διὰ δὲ τὴν ἀπαλότητα καὶ τὴν ἐναιμότητα οὐ δύναται ἄνευ πόνων εἶναι· καὶ διὰ ταύτας τὰς προφάσιας ὀδύνας τε ὀξύταται καὶ πυκνότεραι πρὸς τοῦτο τὸ χωρίον γίνονται ἐμπυήματά τε καὶ φύματα ἥ πλεῖστα. 9 Γίνεται δὲ καὶ ὑπὸ φρένας ἰσχυρῶς, ἧσσαν δὲ πολλόν· διάτασις μὲν γὰρ φρενῶν πλατεῖη καὶ ἀντικειμένη, φύσις δὲ νευρωδεστέρα τε καὶ

ισχυροτέρη· διὸ ἤσσον ἐπώδυνά ἐστιν. γίνεται δὲ καὶ περὶ ταῦτα καὶ πόνοι καὶ φύματα.

23. 1 Πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα καὶ ἔσω καὶ ἔξω τοῦ σώματος εἶδεα σχημάτων ἃ μεγάλα ἀλλήλων διαφέρει πρὸς τὰ παθήματα καὶ νοσέοντι καὶ ὑγιαίνοντι, οἷον κεφαλαὶ σμικραὶ ἢ μεγάλαι, τράχηλοι λεπτοὶ ἢ παχεῖς, μακροὶ ἢ βραχεῖς, κοιλίαι μακρὰι ἢ στρογγύλαι, θώρηκος καὶ πλευρέων πλατύτητες ἢ στενότητες, ἄλλα μυρία· ἃ δεῖ πάντα εἰδέναι ἢ διαφέρει, ὅπως τὰ αἷτια ἐκάστων εἰδῶς ὀρθῶς φυλάσσηται.

24. 1 Περὶ δὲ δυναμίων χυμῶν αὐτῶν τε ἕκαστος ὅ τι δύναται ποιεῖν τὸν ἄνθρωπον ἐσκέφθαι, ὥσπερ καὶ πρότερον εἴρηται, καὶ τὴν συγγένειαν ὡς ἔχουσι πρὸς ἀλλήλους. Λέγω δὲ τὸ τοιοῦτον· εἰ γλυκὺς χυμὸς ἐὼν μεταβάλλοι ἐς ἄλλο εἶδος, μὴ ἀπὸ συγκρήσιος, ἀλλ' αὐτὸς ἐξιστάμενος, ποῖός τις ἂν πρῶτος γένοιτο; πικρὸς ἢ ἀλμυρὸς ἢ στρυφνὸς ἢ ὀξύς; Οἶμαι μὲν, ὀξύς. Ὅ ἄρα ὀξύς χυμὸς ἂν ἐπιπλήθειος προσφέρειν ἂν τῶν λοιπῶν εἴη μάλιστα, εἴπερ ὁ γλυκὺς γε τῶν πάντων ἀνεπιτηδείοτατος. 2 Οὕτως εἰ τις δύναται ζητέων ἔξωθεν ἐπιτυγχάνειν, καὶ δύναται ἂν πάντων ἐκλέγεσθαι αἰεὶ τὸ βέλτιστον· βέλτιστον δὲ ἐστὶν αἰεὶ τὸ προσωτάτω τοῦ ἀνεπιτηδείου ἀπέχον.

2.3 Περίληψη του έργου

Το πρώτο κεφάλαιο αποτελεί ένα εἶδος προοιμίου, στο οποίο ο συγγραφέας καταγγέλλει τα λάθη των ιατρῶν, οι οποίοι, είτε σε πραγματείες τους είτε σε ομιλίες τους ξεκινούν την ἐρευνά τους ἀπὸ μία ὑπόθεσιν για να ἐξηγήσουν την αἰτία των ασθενειῶν ἢ του θανάτου, για παράδειγμα τὴ ζέστη, τὸ κρύο, τὴν ξηρασία, ἢ κάποιον ἄλλο παράγοντα, μεμονωμένο ἢ σε συνδυασμὸ με ἄλλους. Αὐτὴ ἡ υπεραπλούστευση στὴν ἀναζήτηση τῆς αἰτίας τῆς ἀσθένειας προκαλεῖ βλάβη σε μία τέχνη πραγματική, στὴν ὁποία ὅλοι καταφεύγουν σε σοβαρὲς καταστάσεις καὶ τιμούν τους ἀξιους εκπροσώπους τῆς. Βεβαίως, μεταξύ των θεραπόντων υπάρχουν κακοὶ καὶ καλοὶ επαγγελματίες, ὅπως σε ὅλες τις τέχνες. Δεν υπάρχει δε κανένας λόγος να ἀναπτύσσονται θεωρίες για τὴν ἐπήρεια ἀγνώστων καὶ ἀμφιβόλου υπάρξεως δυνάμεων.

Στα κεφάλαια 2-12 ἐπιβεβαιώνεται ἡ μακρὰ ἱστορία καὶ ἡ ἀνάπτυξη τῆς ἱατρικῆς τέχνης καὶ τῆς ὀρθῆς μεθοδολογίας πρὸς ἀπόδειξη τοῦ ὅτι ἡ ἱατρικὴ διαθέτει γερὰς

βάσεις, τις οποίες δεν πρέπει να απορρίπτουμε σαν να ανακαλύπτουμε τα πάντα εξ αρχής. Επίκληση γίνεται και στην εμπειρία των αναγνωστών που μπορούν να κρίνουν την ορθότητα των επιχειρημάτων που χρησιμοποιούνται με βάση δικά τους ιατρικά προβλήματα.

Η διατροφή είναι κεφαλαιώδους σημασία για τον άνθρωπο, αλλά δεν αρκεί για τον τελευταίο η κατανάλωση ωμών φυτών και καρπών, όπως κάνουν (άλλα) ζώα. Από παλαιά, ο άνθρωπος κατάφερε σταδιακά να επινοήσει μια μακρά διαδικασία επεξεργασίας των σιτηρών και άλλων τροφίμων που προσαρμόζονται καλύτερα στις ανάγκες του. Η ισορροπημένη διατροφή έχει ως αποτέλεσμα την ανάπτυξη και την υγεία, η κακή διατροφή την ασθένεια και τον θάνατο. Είναι μια τέχνη η ιατρική, που βοηθά επίσης τους αθλητές να επιβάλλονται των αντιπάλων τους, όχι μόνο με την άσκηση, αλλά και με τη σωστή διατροφή. Η διατροφή δεν πρέπει να είναι ίδια για τους υγιείς και για τους πάσχοντες. Βεβαίως υπάρχουν βάρβαροι αλλά και ορισμένα ελληνικά φύλα που δεν καταφεύγουν στους ιατρούς όταν αρρωσταίνουν και ως προς τη διατροφή, όταν ασθενούν τρώνε ό, τι τους αρέσει χωρίς καν να μειώνουν την ποσότητα της τροφής, ενώ όσοι καταλαβαίνουν, μειώνουν την ποσότητα της τροφής. Επειδή δε για ορισμένες ασθένειες η διαίτα δεν αρκεί, ο άνθρωπος βρήκε ευεργετικά ροφήματα, η ανάμιξη των οποίων με την κατάλληλη ποσότητα ύδατος και ο βρασμός τους συμβάλλει στην ίαση. Αλλά χρειάζεται προσοχή στην ποσότητα και τη δοσολογία των ροφημάτων, όπως και στο είδος και την ποσότητα της τροφής, ανάλογα με την ασθένεια. Για τον λόγο αυτό πρέπει ο ιατρός να είναι προσεκτικός, ακριβής και να έχει αίσθηση του μέτρου, ιδιαιτέρως στις σοβαρές ασθένειες. Το ίδιο ισχύει και για την ποσότητα και τη συχνότητα των γευμάτων των υγιών, ανάλογα με τις συνήθειες κάθε ανθρώπου. Κάθε οργανισμός συνηθίζει σε ορισμένο ωράριο το οποίο δεν πρέπει να διαταράσσεται.

Στα κεφάλαια 13-19 ο συγγραφέας συνεχίζει την κριτική του απέναντι στους ιατρούς που υιοθετούν νέα μέθοδο στην έρευνά τους βάσει μιας *ύποθέσιος*. Αναφέρει ότι η αιτία της ασθένειας είναι π.χ. το ζεστό, το κρύο, το ξηρό και το υγρό και ότι για να θεραπεύσουν αυτοί οι ιατροί θα πρέπει να χορηγήσουν θερμό στο ψυχρό και το αντίθετο, ξηρό στο υγρό και το αντίθετο. Αλλά στην περίπτωση σοβαρώς ασθενούντος αν οι ιατροί συστήσουν μια διαίτα με ανεπεξέργαστα και ωμά τρόφιμα, η βλάβη της υγείας του ασθενούς θα είναι ανήκεστη. Ποια αγωγή θα συστήσουν βάσει των αρχών τους ότι πρέπει να θεραπεύσουν κάθε αιτία ασθένειας με το αντίθετό της; Έτσι κι

αλλιώς τα τρόφιμα είναι αποτέλεσμα επεξεργασίας, κατά την οποία χάνουν ορισμένες από τις ιδιότητές τους αλλά κερδίζουν άλλες. Αυτές τις τεχνικές επεξεργασίας των τροφίμων τις γνωρίζει ο άνθρωπος από παλιά, τις δε ευεργετικές ιδιότητες αυτών των τροφίμων τις απέδωσε σε θεϊκή επίνοια και βοήθεια, μέχρι τις μέρες μας. Στα τρόφιμα, όπως στον ανθρώπινο οργανισμό, ενυπάρχουν το αλμυρό, το πικρό, το γλυκό, το οξύ και άλλες χιλιάδες τέτοιες ιδιότητες, οι οποίες, αν αναμιχθούν μεταξύ τους, εξισορροπούνται και κάνουν καλό στον άνθρωπο, όταν όμως κυριαρχούν μεμονωμένες και είναι αντιληπτές, κάνουν κακό. Από τις ιδιότητες που προαναφέρθηκαν, το κρύο και η ζέστη έχουν τη μικρότερη επίδραση στο σώμα, διότι η μία μετριάζει την άλλη και δεν είναι βλαβερές στον οργανισμό. Ακόμα και όσοι κάνουν ψυχρά λουτρά τον χειμώνα για λόγους υγείας, όταν φορέσουν τα ρούχα τους και προφυλαχθούν σε στεγασμένο μέρος, θα νιώσουν περισσότερη ζεστασιά απ' ό,τι όσοι κάνουν θερμά λουτρά και κάθονται συνεχώς κοντά στη φωτιά. Αλληλοσυμπληρώνονται ταχέως και αυτόματα οι δύο αυτές ιδιότητες στον οργανισμό. Και γενικότερα, όταν τα υγρά του σώματος αναμειγνύονται, εξουδετερώνονται αμοιβαίως.

Στο εικοστό κεφάλαιο επεκτείνεται η κριτική σε ιατρούς και σοφιστές που πρεσβεύουν ότι η ιατρική προϋποθέτει προηγούμενη γνώση της φύσεως του ανθρώπου, της προελεύσεώς του και της συστάσεώς του. Η φύση όμως του ανθρώπου γνωρίζεται αποκλειστικώς διά της ιατρικής και μάλιστα στο σύνολό της, της διατροφής συμπεριλαμβανομένης: δεν αρκεί να απαγορεύει ο ιατρός ορισμένα τρόφιμα, πρέπει να εξηγήσει τι βλάπτει και πού βλάπτει η ουσία που εμπεριέχεται στο τρόφιμο που ενδέχεται να είναι βλαβερό αλλά μόνο σε ορισμένους ανθρώπους, όχι όμως σε άλλους. Τέλος, ο ιατρός θα πρέπει να είναι ικανός να συστήνει σε κάθε περίπτωση την καταλληλότερη θεραπεία: η δε καταλληλότερη θεραπεία είναι αυτή που απέχει περισσότερο από την ακατάλληλη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

3.1 Η σχέση του έργου με την ιατρική και τη φιλοσοφία

Σύμφωνα με τη διατύπωση του Lloyd⁷², είναι γενικά αποδεκτό ότι το *Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς* αποτελεί σημαντική πηγή για να μπορέσει κανείς να κατανοήσει την ανάπτυξη της πρώιμης ελληνικής σκέψης. Ωστόσο δημιουργούνται προβληματισμοί για τη σχέση του έργου τόσο με την ιατρική, όσο και τη φιλοσοφία. Το ερώτημα που πρέπει να συζητηθεί πρωτίστως σύμφωνα με τον Lloyd⁷³, είναι η ταυτότητα των θεωρητικών των οποίων η *ὑπόθεσις*⁷⁴ δέχεται επίθεση στα κεφάλαια 1 και 13, αφού στα σημεία αυτά καταδικάζει όσους χρησιμοποιούν αυτό που ονομάζει *καινὸν τρόπον*, δηλαδή νέα μέθοδο στην ιατρική, βλ. κεφάλαιο 13.1: *Ἐπὶ δὲ τὸν τῶν καινὸν τρόπον τὴν τέχνην ζητούντων ἐξ ὑποθέσιος λόγον ἐπανελθεῖν βούλομαι*. Οι πρώτες γραμμές του πρώτου κεφαλαίου δηλώνουν τις θεωρίες αυτών των θεωρητικών στις οποίες αντιτίθεται ο συγγραφέας της πραγματείας, βλ. κεφάλαιο 1.1:

Ὅκοσοι μὲν ἐπεχείρησαν περὶ ἰητρικῆς λέγειν ἢ γράφειν ὑπόθεσιν αὐτοὶ ἑωυτοῖσιν ὑποθέμενοι τῷ λόγῳ θερμὸν ἢ ψυχρὸν ἢ ὑγρὸν ἢ ξηρὸν ἢ ἄλλο τι ὃ ἂν θέλωσιν, ἐς βραχὺ ἄγοντες τὴν ἀρχὴν τῆς αἰτίας τοῖσιν ἀνθρώποισι τῶν νόσων τε καὶ τοῦ θανάτου καὶ πᾶσι τὴν αὐτὴν ἐν ἡ δύο ὑποθέμενοι (...)

Οι ὅροι *ὑπόθεσις* και *ὑποτίθεσθαι* εμφανίζονται ἑξι και τρεις φορές αντίστοιχα, στοιχείο που υποδηλώνει ότι οι αναγνώστες της πραγματείας είναι εξοικειωμένοι με αυτούς τους ὅρους, καθώς και με τη χρήση τους ειδικότερα στο πλαίσιο των ιατρικών θεωριῶν⁷⁵. Ωστόσο, ὅπως ἔχουν σημειώσει αρκετοὶ μελετητές, οι ὅροι αυτοὶ σπάνια συναντώνται σε σωζόμενα ἔργα πριν από τον Πλάτωνα καθώς και σε ἔργα σύγχρονων του Πλάτωνος (του Ισοκράτους συμπεριλαμβανομένου). Ωστόσο, ο ὅρος *ὑπόθεσις* ἴσως να υπάρχει μία φορά⁷⁶, στην πραγματεία του Ιπποκράτους *Περὶ φύσων*. Η σημασία της λέξης *ὑπόθεσις* συνοψίζεται σε ένα αξίωμα, μία λογική αρχή, κάτι που

⁷² Lloyd (1963) 108.

⁷³ Αυτόθι.

⁷⁴ Λυπουρλής (2000) 94: «Η λέξη δεν έχει εδώ τη σημασία της προϋπόθεσης, ούτε τη σημασία της υπόθεσης εργασίας που προορίζεται να επαληθευτεί στον χώρο της εμπειρίας και της πράξης. Η λέξη σημαίνει εδώ την λογικά αποδεκτή προκειμένη, τη λογική αρχή που θα αποτελέσει τη βάση για τον συλλογισμό».

⁷⁵ Lloyd (1963) 109.

⁷⁶ Ο Heiberg (1927) 101 διαβάζει *ὑπόσχεσις*.

χρησιμοποιείται ως βάση για συμπεράσματα ή θεωρίες, όπως σημειώνει και ο Lloyd⁷⁷. Αυτήν τη σημασία έχει και σε πολλά χωρία του Πλάτωνος, στα οποία προσδιορίζει τη μέθοδο έρευνάς του, αν και σύμφωνα πάλι με τον Lloyd⁷⁸, η χρήση του όρου υπό αυτή τη σημασία σε μερικά αποσπάσματα του Πλάτωνος αμφισβητείται από ορισμένους μελετητές. Το πρώτο απόσπασμα στο οποίο εμφανίζεται αυτός ο όρος είναι στο έργο του Πλάτωνος *Μένων* 86e,1-4, το οποίο χρονολογείται περίπου το 399-387 π.Χ.⁷⁹.

εἰ μή τι οὖν ἀλλὰ σμικρόν γέ μοι τῆς ἀρχῆς χάλασον, καὶ συγχώρησον ἐξ ὑποθέσεως αὐτὸ σκοπεῖσθαι, εἴτε διδακτόν ἐστιν εἴτε ὀπωσοῦν. λέγω δὲ τὸ ἐξ ὑποθέσεως ᾧδε, ὥσπερ οἱ γεωμέτραι πολλάκις σκοποῦνται, ἐπειδὴν τις ἔρηται αὐτούς [...] ⁸⁰.

Σε αυτό το απόσπασμα ο Πλάτων χρησιμοποιεί την έκφραση ἐξ ὑποθέσεως και στη συνέχεια την εξηγεί, δίνοντας ένα παράδειγμα από τη γεωμετρία (*Μένων* 86e,4-6): οἷον περὶ χωρίου, εἰ οἷόν τε ἐς τόνδε τὸν κύκλον τόδε τὸ χωρίον.

Σύμφωνα με τον Lloyd⁸¹ δεν υπάρχει αμφιβολία ότι οι ὑποθέσεις που αναφέρονται στο *Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς* έχουν την έννοια του «σημείου εκκινήσεως, της αρχής» που χρησιμοποιείται ως βάση των φιλοσοφικών και ιατρικών θεωριών· ο όρος αυτός στο προαναφερθέν έργο έχει την ίδια σημασία που βρίσκουμε και σε μερικά αποσπάσματα του Πλάτωνος. Ο Lloyd⁸² υποθέτει ότι η χρήση του όρου από τον Πλάτωνα επηρέασε ορισμένους θεωρητικούς της ιατρικής, σύγχρονους του και ότι σε αυτούς αντιτίθεται ο συγγραφέας της εν λόγω πραγματείας (βλ. κεφάλαιο 1.6). Ο όρος σύμφωνα με τον Lloyd⁸³ χρησιμοποιήθηκε βεβαίως πριν από τον Πλάτωνα με την έννοια της «προκαταρκτικής υποθέσεως, του αξιώματος» στον τομέα της γεωμετρίας. Εάν η υπόθεση αυτή είναι ορθή, είναι πιθανόν τόσο ότι ο όρος εισήχθη από τη γεωμετρία στην ιατρική, όσο και ότι η εισαγωγή του ήταν απόρροια της επιρροής του έργου του Πλάτωνος.

⁷⁷ Lloyd (1963) 110.

⁷⁸ Αυτόθι.

⁷⁹ Lamb (1924) 13.

⁸⁰ <http://stephanus.tlg.uci.edu/Iris/inst/browser.jsp#doc=tlg&aid=0059&wid=024&ct=~x86y%22e%22z1&rt=y&l=20&td=greek&links=tlg>

⁸¹ Lloyd (1963) 111.

⁸² Lloyd (1963) 111-112.

⁸³ Lloyd (1963) 110.

3.2 Με ποιους ιατρούς διαφωνεί ο συγγραφέας του *Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς*;

Ο Miller⁸⁴ θεωρεί ότι βασικός σκοπός του συγγραφέα είναι να πολεμήσει εκείνους τους ιατρούς και τους σοφιστές που έθεσαν μία *ὑπόθεσιν* στην προσπάθεια ανάπτυξης της αιτιολογίας της νόσου, υποστηρίζοντας ότι (βλ. κεφάλαιο 2.1):

ἰητρικῆ δὲ πάλαι πάντα ὑπάρχει, καὶ ἀρχὴ καὶ ὁδὸς εὐρημένη, καθ' ἣν καὶ τὰ εὐρημένα πολλά τε καὶ καλῶς ἔχοντα εὗρηται ἐν πολλῶ χρόνῳ, καὶ τὰ λοιπὰ εὐρεθήσεται, ἢν τις ἰκανός τ' ἐὼν καὶ τὰ εὐρημένα εἰδῶς ἐκ τούτων ὀρμώμενος ζητῆ.

Οποῖος δηλαδή προσπαθεῖ να κάνει ἔρευνα με διαφορετικὴ μέθοδο, απορρίπτοντας την καθιερωμένη, εξαπατά τον εαυτό του και τους ἄλλους, αφού μία τέτοια ἔρευνα είναι αδύνατη. Ο συγγραφέας του *Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς* για να το αποδείξει αυτό, σημειώνει ότι η ἰατρικὴ είναι γνωστὴ *τέχνη*, σημειώνοντας, ὅπως αναφέρθηκε προηγουμένως, ὅτι *ἰητρικῆ δὲ πάλαι πάντα ὑπάρχει, καὶ ἀρχὴ καὶ ὁδὸς εὐρημένη*. Θα πρέπει να ερευνηθεῖ σύμφωνα με τον Miller⁸⁵ αν η αντίληψη του συγγραφέα της πραγματείας για την προέλευση της *τέχνης* είναι εντελῶς πρωτότυπη ἢ αν ἔχει επηρεασθεῖ ἀπὸ ἄλλα συστήματα σκέψης που επικρατοῦσαν στο δεύτερο μισό του 5^{ου} αἰῶνος π.Χ.

Σύμφωνα με τον Lloyd⁸⁶ οι θεωρίες που επικρίνει ο συγγραφέας της πραγματείας αναφέρονται σε ἓνα ευρὺ φάσμα ἰατρικῶν θεωριῶν. Η *ὑπόθεσις* ὅμως που αναφέρει είναι κάθε φορά η ἴδια, το ζεστό, το κρύο, το υγρὸ και το ξηρὸ. Στο κεφάλαιο 13.1 ο συγγραφέας αναφέρει: *Εἰ γὰρ τί ἐστι θερμὸν ἢ ψυχρὸν ἢ ξηρὸν ἢ ὑγρὸν τὸ λυμαινόμενον τὸν ἄνθρωπον*. Στο κεφάλαιο 14.3:

Οὐ γὰρ τὸ ξηρὸν οὐδὲ τὸ ὑγρὸν οὐδὲ τὸ θερμὸν οὐδὲ τὸ ψυχρὸν οὐδὲ ἄλλο τούτων ἠγησάμενοι οὔτε λυμαίνεσθαι οὔτε προσδεῖσθαι οὐδενὸς τούτων τὸν ἄνθρωπον ἀλλὰ τὸ ἰσχυρὸν ἐκάστου καὶ τὸ κρέσσον τῆς φύσιος τῆς ἀνθρωπίνης, οὗ μὴ ἠδύνατο κρατεῖν, τοῦτο βλάπτειν ἠγήσαντο καὶ τοῦτο ἐζήτησαν ἀφαιεῖν.

⁸⁴ Miller (1949) 187-188.

⁸⁵ Miller (1949) 188.

⁸⁶ Lloyd (1963) 121.

Στο κεφάλαιο 15.1:

οὐ γάρ ἐστιν αὐτοῖσιν, οἶμαι, ἐξευρημένον αὐτό τι ἐφ' ἑωυτοῦ θερμὸν ἢ ψυχρὸν ἢ ξηρὸν ἢ ὑγρὸν μηδενὶ ἄλλω εἶδει κοινώνον και στο κεφάλαιο 16.1: Ψυχρότητα δ' ἔγωγε καὶ θερμότητα πασῶν ἥκιστα τῶν δυναμίων νομίζω δυναστεύειν ἐν τῷ σώματι διὰ τὰςδε τὰς προφάσιαις,

αφιερώνοντας τέσσερα κεφάλαια για την αντιμετώπιση του συγκεκριμένου ζεύγους.

Στο εικοστό κεφάλαιο γίνεται αναφορά στον Εμπεδοκλή⁸⁷:

Τείνει αὐτοῖσιν ὁ λόγος ἐς φιλοσοφίην καθάπερ Ἐμπεδοκλέης ἢ ἄλλοι οἱ περὶ φύσιος γεγράφασιν ἐξ ἀρχῆς ὅ τί ἐστιν ἄνθρωπος, καὶ ὅπως ἐγένετο πρῶτον καὶ ὁπόθεν συνεπάγη.

Η κριτική του συγγραφέως σύμφωνα με τον Lloyd⁸⁸ επικεντρώνεται στους γιατρούς και σοφιστές που έθεσαν τις *ὑποθέσεις* ζεστό, κρύο, υγρό και ξηρό ως αιτίες ασθενειών, και ιδίως σε εκείνους που είχαν αναφερθεί μόνο σε μία από αυτές ή σε ένα αντιθετικό ζεύγος. Μάλιστα, ο συγγραφέας κάνει χρήση διαφορετικών ρηματικών τύπων για να υποδείξει τους δύο διαφορετικούς τύπους γνώσης. Το *γινώσκειν* υποδηλώνει τη γνώση ὅσων έχουν αξιολογηθεί ἔχοντας ως βάση μία *ὑπόθεσιν*, ενώ το *εἰδέναι* για να δηλώσει τη γνώση που μπορεί να αντληθεί από την ιατρική τέχνη, μέσω μιας «σωστής» ερευνητικής μεθόδου⁸⁹. Πιθανώς ένας από τους στοχαστές στον οποίο αντιτίθεται ο συγγραφέας του *Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς* ήταν ο Αλκμέων⁹⁰

τῆς μὲν ὑγείας εἶναι συνεκτικὴν τὴν ἰσονομίαν τῶν δυνάμεων, ὑγροῦ, ξηροῦ, ψυχροῦ, θερμοῦ, πικροῦ, γλυκέος καὶ τῶν λοιπῶν, τὴν δ' ἐν αὐτοῖς μοναρχίαν νόσου ποιητικὴν⁹¹

⁸⁷ Ο Εμπεδοκλής γεννήθηκε στον Ακράγαντα της Σικελίας γύρω στο 492 π.Χ. και πέθανε το 432 π.Χ. Εισηγήθηκε τη θεωρία των τεσσάρων πρωτογενών στοιχείων (γης, αέρα, φωτιάς, νερού) (Long [2005] 21) *νῦν δ' ἄγ', ὅπως ἀνδρῶν τε πολυκλαύτων τε γυναικῶν ἐννεχίους ὄρηκας ἀνήγαγε κρινόμενον πῦρ, τῶνδε κλύ'· οὐ γὰρ μῦθος ἀπόσκοπος οὐδ' ἀδαήμων. οὐλοφνεῖς μὲν πρῶτα τύποι χθονὸς ἐξανέτελλον, ἀμφοτέρων ὕδατός τε καὶ εἶδος αἶσαν ἔχοντες· τοὺς μὲν πῦρ ἀνέπεμπε θέλον πρὸς ὁμοῖον ἰκέσθαι, οὔτε τί πω μελέων ἐρατὸν δέμας ἐμφαίνοντας οὔτ' ἐνοπήν οἷόν τ' ἐπιχώριον ἀνδράσι γυῖον.* (<http://stephanus.tlg.uci.edu/Iris/inst/browser.jsp#doc=tlg&aid=1342&wid=004&st=33709&pp=start&l=20&links=tlg>).

⁸⁸ Lloyd (1963) 121.

⁸⁹ Micallella (2003) 223.

⁹⁰ Ο Αλκμέων ο Κροτωνιάτης είναι ο μόνος ιατρός πριν από τον Ιπποκράτη οι θεωρίες του οποίου μας είναι γνωστές μέσω νεωτέρων πηγών (Longrigg [1993] 47-48).

⁹¹ <http://stephanus.tlg.uci.edu/Iris/inst/browser.jsp#doc=tlg&aid=0766&wid=002&st=0&l=20>

αν και ο Αλκμέων απέδωσε μεγαλύτερη σημασία για το θερμό, το κρύο, το υγρό και το ξηρό από τον συγγραφέα του *Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς*.

Ωστόσο, πολλές είναι οι ιπποκρατικές πραγματείες που διατυπώνουν αντίστοιχες θεωρίες, όπως το *Περὶ φυσῶν* και το *Περὶ διαίτης*. Ταυτοχρόνως θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι κάποια από αυτές τις πραγματείες ήταν το αντικείμενο επικρίσεων του συγγραφέως, αφού και στις δύο αναπτύσσονται θεωρίες περί ασθενειών βάσει μιας *υποθέσεως* σύμφωνα με τον Lloyd⁹². Ωστόσο, σε καμία περίπτωση ο συγγραφέας του *Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς* δεν αναφέρεται στον αέρα, στη φωτιά ή στο νερό ως *υποθέσεις*, κάτι που είναι περιεργό, αν είχε μία από αυτές τις πραγματείες στο μυαλό του.

Κατά τον Lloyd⁹³ αν και ο συγγραφέας του *Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς* φαίνεται να αντιτίθεται σε πολλές και διαφορετικές θεωρίες περί ασθενειών που προβάλλονται στην ιπποκρατική συλλογή π.χ. *Περὶ φύσιος ἀνθρώπου* κεφάλαιο 3:

Και πάλιν, εἰ μὴ τὸ θερμὸν τῷ ψυχρῷ καὶ τὸ ξηρὸν τῷ ὑγρῷ μετρίως πρὸς ἄλληλα ἔξει καὶ ἴσως, ἀλλὰ θάτερον θατέρου πουλὸν προέξει καὶ τὸ ἰσχυρότερον τοῦ ἀσθενεστέρου, ἢ γένεσις οὐκ ἂν γένοιτο[...]⁹⁴

εἴτε ἐπειδὴ εἶχαν ὡς αφετηρία μία *ὑπόθεσιν*, εἴτε ἐπειδὴ ἔδιναν πολὺ μεγάλη ἔμφαση στο ζεστό, το κρύο, το υγρό και το ξηρό, ωστόσο φαίνεται ἀπίθανο οποιαδήποτε από τις ἄλλες σωζόμενες πραγματείες του ιπποκρατικού σώματος να αποτελεί το αντικείμενο της επίθεσης του συγγραφέως.

Σύμφωνα με τον Lloyd⁹⁵ αν δεν μπορούμε να υποθέσουμε το ὄνομα των θεωρητικών που αποτελούν το αντικείμενο της κριτικῆς του συγγραφέως, είναι δυνατόν τουλάχιστον να γίνουν ορισμένες προτάσεις σχετικά με την προέλευση των θεωριῶν που είναι αντικείμενο επικρίσεως. Ο Lloyd⁹⁶ πιστεύει ότι από αυτούς που αναφέρονται στον *Anonymus Londinensis*⁹⁷, αξίζει να διερευνηθεί η πιθανότητα επιρροῆς του

⁹² Lloyd (1963) 113-114.

⁹³ Lloyd (1963) 116-118.

⁹⁴ <http://stephanus.tlg.uci.edu/Iris/inst/browser.jsp#doc=tlg&aid=0627&wid=019&ct=~y3z10&rt=y&l=20&td=greek&links=tlg>

⁹⁵ Lloyd (1963) 123.

⁹⁶ Αυτόθι.

⁹⁷ Ανώνυμο ἔργο με διάφορα ιατρικά ζητήματα, που σώζεται σε χειρόγραφο του 1ου αιώνα μ.Χ. από την Αίγυπτο. Ο *Anonymus Londinensis* αντιπροσωπεύει ένα σπάνιο παράδειγμα αυτογράφου από την αρχαιότητα. Ο πάπυρος P. Lit. Lond. 165, φυλάσσεται στη Βρετανική βιβλιοθήκη ως αρ. 137 (P. Brit. Libr. inv. 137) και δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά το 1893 από τον Hermann Diels (Ricciardetto [2016] 10-13).

κύκλου του Φιλολάου⁹⁸ στην ιατρική θεωρία, αν όχι του ίδιου του Φιλολάου⁹⁹, ο οποίος υποστήριξε ότι αποτελούμαστε μόνο από το *θερμόν*:

δέ Κροτωνιάτης συνεστάναι φησιν τὰ ἡμέτερα σώματα ἐκ θερμοῦ. ἀμέτοχα γὰρ αὐτὰ εἶναι ψυχροῦ, ὑπομιμήσκων ἀπό τινων τοιούτων· τὸ σπέρμα εἶναι θερμόν, κατασκευαστικὸν δὲ τοῦτο τοῦ ζώου· καὶ ὁ τόπος δέ, εἰς ὃν ἡ καταβολή θερμόν, κατασκευαστικὸν δὲ τοῦτο τοῦ ζώου· καὶ ὁ τόπος δέ, εἰς ὃν ἡ καταβολή (μήτρα δὲ αὕτη), ἐστὶν θερμότερα καὶ ἐοικυῖα ἐκείνῳ¹⁰⁰

και εἶχε μεγάλο ενδιαφέρον για την κοσμολογία και τη γεωμετρία

*μάλιστα δὲ τῶν Φιλολάου συγγραμμάτων, βιβλίδιόν τι συντάξας γλαφυρὸν ἐπέγραψε μὲν αὐτὸ Περί Πυθαγορικῶν ἀριθμῶν, ἀπ' ἀρχῆς δὲ μέχρι ἡμίσεος περὶ τῶν ἐν αὐτοῖς γραμμικῶν ἐμμελέστατα διεξελθὼν πολυγωνίων τε καὶ παντοίων τῶν ἐν ἀριθμοῖς ἐπιπέδων ἅμα καὶ στερεῶν, περὶ τε τῶν πέντε σχημάτων, ἃ τοῖς κοσμικοῖς ἀποδίδονται στοιχείοις, ιδιότητός <τε> αὐτῶν καὶ πρὸς ἄλληλα κοινότητος, ἀναλογίας τε καὶ ἀνακολουθίας [...]*¹⁰¹.

Ο συγγραφέας του *Περί ἀρχαίης ἱητρικῆς* ασκεί κριτική σε ὅσους συγγέουν την ιατρική με τη φιλοσοφία. Υπάρχουν πολλοί συγγραφείς του 5^{ου} ή των αρχών του 4^{ου} αιώνας που συνδύασαν το ενδιαφέρον για την ιατρική με το ενδιαφέρον π.χ. για την κοσμολογία. Οι ιατρικές και κοσμολογικές θεωρίες του Φιλολάου φαίνεται να συνδέονται στενά μεταξύ τους. Ο Φιλόλαος φαίνεται να συνεισέφερε τόσο στην ιατρική όσο και στην κοσμολογία. Φαίνεται να διετύπωσε θεωρίες που βασίζονται σε αρκετά αυθαίρετες υποθέσεις, τόσο στην αστρονομία όσο και στη βιολογία. Η θεωρία του για το *θερμόν* πιθανώς έπαιξε σημαντικό ρόλο στην αστρονομία ὅπως το πυρ στο σύμπαν και στη βιολογία ως η πρωταρχική ουσία από την οποία αποτελούνται τα σώματά μας. Ταυτοχρόνως, ο Φιλόλαος αναφέρεται ότι έδωσε μεγάλη έμφαση στη μελέτη της γεωμετρίας: Πλουτ. *Συμποσιακά* VIII 2, 1 *γεωμετρία κατὰ τὸν Φιλόλαον ἀρχὴ καὶ μητρόπολις οὔσα τῶν ἄλλων*¹⁰². Ο ὅρος *ὑπόθεσις* που έγινε προσπάθεια να εξηγηθεί προηγουμένως, φαίνεται, ὅπως αναφέρεται στον *Μένωνα* 86e, 4 να

⁹⁸ Γεννήθηκε γύρω στο 470 π.Χ. και πέθανε γύρω στο 385 π.Χ. Καταγόταν από τον Κρότωνα (Huffman [1993] 8).

⁹⁹ Lloyd (1963) 120-121.

¹⁰⁰ <http://stephanus.tlg.uci.edu/Iris/inst/browser.jsp#doc=tlg&aid=1596&wid=001&st=22108&pp=end&l=20&links=tlg>

¹⁰¹ <http://stephanus.tlg.uci.edu/Iris/inst/browser.jsp#doc=tlg&aid=1596&wid=001&st=6193&pp=start&l=20&links=tlg>

¹⁰² https://www.loebclassics.com/view/philolaus-doctrine/2016/pb_LCL527.159.xml

χρησιμοποιήθηκε με την έννοια του αξιώματος πρώτα στον τομέα της γεωμετρίας. Ωστόσο δεν υπάρχουν αξιόπιστα μέσα για να προσδιοριστεί ποιος μαθηματικός του πέμπτου ή του τετάρτου αιώνας π.Χ. μπορεί να ήταν υπεύθυνος για την εισαγωγή του όρου υπό αυτή την έννοια. Ωστόσο, κατά πάσα πιθανότητα φαίνεται ότι ο Φιλόλαος ήταν μεταξύ αυτών που τον χρησιμοποίησαν πρώτοι. Στο έργο του Πλάτωνος *Φαίδων* 92d, 6, *ὁ δὲ περὶ τῆς ἀναμνήσεως καὶ μαθήσεως λόγος δι' ὑπόθεσεως, ἀξίας ἀποδέξασθαι εἴρηται*¹⁰³, η πρώτη φορά που χρησιμοποιείται ο όρος *ὑπόθεσις*, ομιλητής δεν είναι ο Σωκράτης, αλλά ο Σιμμίας, μαθητής του Φιλολάου.

3.3 Η επιρροή του Δημοκρίτου

Σύμφωνα με τον Miller¹⁰⁴ ο συγγραφέας του *Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς* πιθανώς επηρεάστηκε από τις θεωρίες του Δημοκρίτου¹⁰⁵. Ο συγγραφέας της πραγματείας *Περὶ τῆς ἀρχαίης ἰητρικῆς* υποστηρίζει στο κεφάλαιο 3.1:

τὴν γὰρ ἀρχὴν οὐτ' ἂν εὐρέθη ἢ τέχνη ἢ ἰητρικὴ οὐτ' ἂν ἐζητήθη οὐδὲν γὰρ αὐτῆς ἔδει εἰ τοῖσι κάμνουσι τῶν ἀνθρώπων τὰ αὐτὰ διαιτωμένοισί τε καὶ προσφερομένοισιν ἄπερ οἱ ὑγιαίνοντες ἐσθίουσί τε καὶ πίνουσι καὶ τᾶλλα διαιτέονται συνέφερον καὶ μὴ ἦν ἕτερα τούτων βελτίω

και εξηγώντας την πιο πάνω θέση αποδεικνύει πρώτα πώς βρέθηκε ο σωστός τρόπος διατροφής και στη συνέχεια αναλύει την ιατρική ως μία καθιερωμένη από πολλών ετών *τέχνη*, υποστηρίζοντας ότι η ανάπτυξη της ιατρικής και της διατροφής ήταν συνυφασμένες. Επιχειρεί να εξηγήσει τους παράγοντες που ήταν υπεύθυνοι για την ανακάλυψη του σωστού τρόπου ζωής και διατροφής. Κάνει λόγο για *θηριώδη δίαιταν*, δηλαδή για διατροφή που προσιδιάζει στα ζώα που τρώνε χορτάρι ή καρπούς ωμούς, όπως τους βρίσκουν στη φύση, τονίζοντας πόσο υπέφερε ο άνθρωπος από αυτή τη *δίαιταν*, η οποία είναι ακατάλληλη για τις ανθρώπινες ανάγκες. Η έννοια του *συμφέροντος* είναι μία από τις πιο ουσιαστικές στη σκέψη του συγγραφέα, καθώς αποτελεί ζωτικό παράγοντα στην υπόθεσή του. Ως εκ τούτου ο άνθρωπος αναγκάστηκε

¹⁰³ <http://stephanus.tlg.uci.edu/Iris/inst/browser.jsp#doc=tlg&aid=0059&wid=004&ct=~x92y%22d%22z1&rt=y&l=20&td=greek&links=tlg>

¹⁰⁴ Miller (1949) 191-192.

¹⁰⁵ Γεννήθηκε στα Άβδηρα της Θράκης το 470-469 ή το 460-457 π.Χ. Η χρονολογία θανάτου του δεν είναι γνωστή. Ασχολήθηκε με διάφορους κλάδους της φιλοσοφίας, όπως με την κοσμολογία, αστρονομία, μαθηματικά, φυσική, βιολογία κ.τ.λ. (*BNP* 4 [2004] λ. Democritus [Barnes]).

να αναζητήσει τροφή επωφελή για την υγεία του. Ο βασικός παράγοντας που εμπλέκεται είναι αυτός της ανάγκης, *διὰ δὴ ταύτην τὴν χρείην*, η οποία εκφράζεται με διαφόρους τρόπους. Είναι λοιπόν η *ἀνάγκη* ή *χρεία* που οδηγεί στην επινόηση της ανθρώπινης διατροφής και στην εμφάνιση της *τέχνης*. Η πρόοδος ήρθε μέσω της *πείρας*, και ακόμη και αν δεν χρησιμοποιείται η ίδια η λέξη από τον συγγραφέα, δίδονται παραδείγματα. Στο σύνολό της, η θεωρία του συγγραφέα του *Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς* για την επεξεργασία των τροφίμων από τον άνθρωπο, ενδεχομένως έχει συγγένεια με τη γενική θεωρία της προέλευσης του πολιτισμού του Δημοκρίτου, όπως μαρτυρείται, όπως υποστηρίζουν ορισμένοι ειδικοί, εμμέσως διὰ του Διοδώρου του Σικελιώτη (1.8.1-7):

καὶ περὶ μὲν τῆς πρώτης τῶν ὄλων γενέσεως τοιαῦτα παρελήφαμεν, τοὺς δὲ ἐξ ἀρχῆς γεννηθέντας τῶν ἀνθρώπων φασὶν ἐν ἀτάκτῳ καὶ **θηριώδει βίῳ** καθεστῶτας σποράδην ἐπὶ τὰς νομὰς ἐξιέναι καὶ προσφέρεσθαι τῆς τε βοτάνης τὴν προσηνεστάτην καὶ τοὺς αὐτομάτους ἀπὸ τῶν δένδρων καρπούς. καὶ πολεμουμένους μὲν ὑπὸ τῶν θηρίων ἀλλήλοις βοηθεῖν **ὑπὸ τοῦ συμφέροντος** διδασκομένους, ἀθροιζομένους δὲ διὰ τὸν φόβον ἐπιγινώσκειν ἐκ τοῦ κατὰ μικρὸν τοὺς ἀλλήλων τύπους. τῆς φωνῆς δ' ἀσήμου καὶ συγκεχυμένης οὔσης ἐκ τοῦ κατ' ὀλίγον διαρθροῦν τὰς λέξεις, καὶ πρὸς ἀλλήλους τιθέντας σύμβολα περὶ ἐκάστου τῶν ὑποκειμένων γνώριμον σφίσιν αὐτοῖς ποιῆσαι τὴν περὶ ἀπάντων ἐρμηνείαν τοιούτων δὲ συστημάτων γινομένων καθ' ἅπασαν τὴν οἰκουμένην, οὐχ ὁμόφωνον πάντας ἔχειν τὴν διάλεκτον, ἐκάστων ὡς ἔτυχε συνταξάντων τὰς λέξεις· διὸ καὶ παντοίους τε ὑπάρξει χαρακτῆρας διαλέκτων καὶ τὰ πρῶτα γενόμενα συστήματα τῶν ἀπάντων ἐθνῶν ἀρχέγονα γενέσθαι. τοὺς οὖν πρώτους τῶν ἀνθρώπων μηδενὸς τῶν πρὸς βίον χρησίμων εὐρημένου ἐπιπόνως διάγειν, γυμνοὺς μὲν ἐσθῆτος ὄντας, οἰκήσεώς τε καὶ πυρὸς ἀήθεις, τροφῆς δ' ἡμέρου παντελῶς ἀνενοήτους. καὶ γὰρ τὴν συγκομιδὴν τῆς ἀγρίας τροφῆς ἀγνοοῦντας μηδεμίαν τῶν καρπῶν εἰς τὰς ἐνδείας ποιεῖσθαι παράθεσιν· διὸ καὶ πολλοὺς αὐτῶν ἀπόλλυσθαι κατὰ τοὺς χειμῶνας διὰ τε τὸ ψῦχος καὶ τὴν σπᾶνιν τῆς τροφῆς. ἐκ δὲ τούτου κατ' ὀλίγον **ὑπὸ τῆς πείρας διδασκομένους** εἰς τε τὰ σπῆλαια καταφεύγειν ἐν τῷ χειμῶνι καὶ τῶν καρπῶν τοὺς φυλάττεσθαι δυναμένους ἀποτίθεσθαι. Γνωσθέντος δὲ τοῦ πυρὸς καὶ τῶν ἄλλων τῶν χρησίμων κατὰ μικρὸν καὶ **τὰς τέχνας εὐρεθῆναι** καὶ ἄλλα τὰ δυνάμενα τὸν κοινὸν βίον ὠφελῆσαι. καθόλου γὰρ πάντων **τὴν χρείαν** αὐτὴν διδάσκαλον

γενέσθαι τοῖς ἀνθρώποις, ὑψηγομένην οἰκείως τὴν ἐκάστου μάθησιν εὐφρεῖ ζώοι καὶ συνεργοὺς ἔχοντι πρὸς ἅπαντα χεῖρας καὶ λόγον καὶ ψυχῆς ἀγγίνοιαν¹⁰⁶.

Ἄν ὄντως ἡ πηγὴ τοῦ Διοδώρου στο ἀνωτέρω ἀπόσπασμα εἶναι ὁ Δημόκριτος, ὁ βίος τοῦ πρωτόγονου ἀνθρώπου ἦταν *θηριώδης* με τὴν ἐννοία «ὅμοια με τὴ ζωὴ τῶν θηρίων», ἀφοῦ κυνηγοῦσε καὶ κατανάλωνε φυτὰ καὶ καρποὺς ἀγρίων δέντρων. Λόγω τῶν ἐπιθέσεων ποῦ ἀντιμετώπιζε ἀπὸ τὰ ἀγρία ζῶα, ὁ ἀνθρώπος κατέφυγε στὴν ἀλληλοβοήθεια, διδασκόμενος ἀπὸ τὸ *συμφέρον*, ἀναγνωρίζοντας τὴν ἀμοιβαία ἐξάρτησή του ἀπὸ τοὺς συνανθρώπους του, ἐξαιτίας τοῦ φόβου. Οἱ πρωτόγονοι ἀνθρώποι ζοῦσαν πολὺ δύσκολα. Ὡς ἀποτέλεσμα τῶν ἀσχημῶν συνθηκῶν ζωῆς τους, διδάσκονταν *ὑπὸ τῆς πείρας*, καταφεύγοντας τὸν χειμῶνα σε σπηλιές καὶ ἀποθηκεύοντας καρποὺς. Ἀφοῦ ἀνακάλυψαν τὴ φωτιά, σταδιακὰ ἐπινόησαν καὶ *τέχνας* καὶ ἄλλες τεχνικὲς ποῦ μπόρεσαν νὰ βοηθήσουν τὴν κοινὴ ζωὴ. Ἡ θεωρία προβάλλει ὅτι ἡ ἴδια ἡ *χρεία* ἦταν ὁ *διδάσκαλος* γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα¹⁰⁷.

3.4 Ἡ τέχνη τοῦ συγγραφέως

Σε ἄλλη μελέτη ὁ Miller¹⁰⁸, ὑποστηρίζει ὅτι ὁ συγγραφέας τοῦ *Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς* παρέχει μίᾳ ἀπὸ τὶς πιο ξεκάθαρες ἐκφράσεις τῆς προόδου *τῶν τεχνῶν*. Ὁ συγγραφέας περιγράφει τὴ διαδικασία ἐπινόησης τῆς ἰατρικῆς τέχνης χωρίζοντάς τὴν σε δύο στάδια. Ἐκκινᾷ με τὴν προέλευση καὶ τὴν ἐξέλιξη τῆς ἀνθρώπινης διατροφῆς καὶ ἀγωγῆς, τὴν ὁποία ἀντιλαμβάνεται ὡς σειρά ἀνακαλύψεων ποῦ προκύπτουν ἀπὸ τὶς ἀνάγκες τῆς ἀνθρώπινης φύσης, ἀνάγκες ποῦ οδήγησαν τὸν ἀνθρώπο πρὸς ἀναζήτηση τροφίμων ποῦ ταίριαζαν στὴ φύση του, ἀλλάζοντας σταδιακὰ τὴν πρωτόγονη διατροφή καθὼς καὶ τὸν τρόπο ζωῆς του βλ. κεφάλαιο 14.2: *τό γε εὔρημα μέγα τε καὶ πολλῆς σκέψιος τε καὶ τέχνης*. Ὁ συγγραφέας τοῦ *Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς* σύμφωνα με τὸν Miller¹⁰⁹ περιγράφοντας αὐτὴ τὴ διαδικασία ἐπινόησης τῆς πιο ἐξελιγμένης διατροφῆς τοῦ ἀνθρώπου προσαρμόζει τὴν ἰδέα τῆς προόδου *τῶν τεχνῶν* στὴ δική του *τέχνη*. Στὸ

¹⁰⁶<http://stephanus.tlg.uci.edu/Iris/inst/browser.jsp#doc=tlg&aid=1304&wid=002&st=7578&pp=start&td=greek&l=20&links=tlg>

¹⁰⁷ Miller (1949) 192-197.

¹⁰⁸ Miller (1955) 52-53.

¹⁰⁹ Miller (1955) 53.

δεύτερο στάδιο εξηγεί με ποιον τρόπο η ιατρική ήταν αποτέλεσμα μιας σειράς επινοήσεων που με τον καιρό οδήγησε στην ανακάλυψη της *τέχνης της* ιατρικής.

Ο συγγραφέας κατά τη διάρκεια περιγραφής της προέλευσης της ιατρικής αναφέρει επανειλημμένως τους όρους της αναζήτησης/έρευνας: *ζητεῖν* και της επινόησης: *εὔρημα*. Φαίνεται πως αυτές είναι οι ακρογωνιαίοι λίθοι για την προέλευση και ανάπτυξη της ιατρικής. Η σημασία της έρευνας και της επινόησης είναι το σημαντικό επιχείρημα εναντίον εκείνων που θέτουν *ὑποθέσεις* προς ανακάλυψη των αιτιών από τις οποίες προκαλούνται οι διάφορες ασθένειες. Για να αποδείξει ότι είναι αδύνατο να γίνουν επινοήσεις με κάποια άλλη μέθοδο, εισάγει ένα υποθετικό πείραμα, μία περίπτωση ασθένειας που προκύπτει από την κατανάλωση ωμών και ακατέργαστων τροφίμων, ερχόμενος αντιμέτωπος με εκείνους τους ιατρούς που προωθούν τη θεωρία *θερμὸν ἢ ψυχρὸν ἢ ξηρὸν ἢ ὑγρὸν* ως αιτιώδη αρχή της νόσου. Αυτή η θεωρία, όπως υποστηρίζει, αποτυγχάνει στη θεραπεία, γιατί δεν μπορούν να προσδιορίσουν με βεβαιότητα ποιο από τα ζεύγη ήταν η αιτία της νόσου. Ο συγγραφέας, ως εκ τούτου, αντιτίθεται στην *ὑπόθεσιν*, καθώς δεν μπορεί να τη χρησιμοποιήσει στη θεραπεία. Σε αντίθεση με την αδυναμία θεραπείας με αυτή την μέθοδο, σημειώνει ότι έχουν γίνει και θα γίνουν πολλές επινοήσεις σύμφωνα με την καθιερωμένη *ἀρχὴν* και *ὁδόν*, επινοήσεις που δεν έγιναν *ἀπὸ τύχης*, αλλά προέκυψαν μέσω σωστής έρευνας πολλά χρόνια πριν¹¹⁰. Σύμφωνα με τον Miller¹¹¹, ο συγγραφέας της πραγματείας δεν επιθυμεί απλώς να προστατεύσει την *τέχνη* του, επειδή είναι η «αρχαία τέχνη». Έχει επίγνωση των επινοήσεων και της προόδου της *τέχνης* στο παρελθόν, αλλά είναι εξίσου βέβαιος πως θα επιτευχθούν και άλλες στο μέλλον. Η ιδέα της *τέχνης* του περιλαμβάνει διάφορα στοιχεία. Αποτελείται από έρευνα και *σκέψιν* ως προς τὰς *αἰτίας* των φαινομένων μέσω του *συλλογισμοῦ*. Όταν αυτή η διαδικασία επιτελείται σωστά, γίνονται επινοήσεις. Αυτή ακριβώς η διαδικασία βοήθησε την ιατρική να εξελιχθεί στο παρελθόν και θα είναι η πηγή της περαιτέρω προόδου στο μέλλον. Η άλλη πτυχή της ιατρικής είναι η χρήση της γνώσεως που επιτεύχθηκε, η εφαρμογή της στην πρόληψη και θεραπεία των ασθενειών. Οι δύο αυτές πτυχές είναι αλληλένδετες, ωστόσο η έρευνα και η ανακάλυψη είναι σαφώς η πιο βασική πτυχή και η ζωτική σημασία της αναγνωρίζεται από τον συγγραφέα.

¹¹⁰ Miller (1955) 54-55.

¹¹¹ Miller (1955) 55.

Αυτή η προσέγγιση της ιατρικής και η συνειδητοποίηση της ανάγκης περαιτέρω προόδου, αντικατοπτρίζεται σύμφωνα με τον Miller¹¹² και στο πρόβλημα ζωτικής σημασίας για την τέχνη της ιατρικής, την ανάγκη για μεγαλύτερη ακρίβεια. Στο κεφάλαιο 9.2 μέσω της συζήτησης για την *πλήρωσιν* και την *κένωσιν*: *πολλά δὲ καὶ ἄλλα κακὰ ἕτεροῖα μὲν τῶν ἀπὸ πληρώσιος, οὐχ ἦσσαν δὲ ἀμὰ δεινά, καὶ ἀπὸ κενώσιος*, σημειώνει ότι αυτά τα θέματα είναι πολύ πιο περίπλοκα και απαιτούν μεγαλύτερη ακρίβεια, με τον ιατρό να οφείλει να στοχεύει στο μέτρο: *δεῖ γὰρ μέτρου τινὸς στοχάσασθαι*. Προσθέτει όμως, βλ. κεφάλαιο 9.3: *μέτρον δὲ οὐδὲ ἀριθμὸν οὔτε σταθμὸν ἄλλον πρὸς ὃ ἀναφέρων εἶση τὸ ἀκριβές, οὐκ ἢ ἂν εὗροις ἄλλ' ἢ τοῦ σώματος τὴν αἴσθησιν*, ότι ο ιατρός δεν θα ανακαλύψει κανένα μέτρο, ούτε αριθμό, ούτε μονάδα βάρους, με το οποίο θα φτάσει στην ακριβή γνώση, εκτός από την αίσθηση του σώματος. Αυτός ο αναπόφευκτος περιορισμός έχει επίπτωση στην ιατρική, βλ. κεφάλαιο 9.3: *διὸ ἔργον οὕτω καταμαθεῖν ἀκριβῶς, ὥστε σμικρὰ ἀμαρτάνειν ἔνθα ἢ ἔνθα*, αφού θα γίνονται λάθη, ας είναι τουλάχιστον μικρά!

Στο δωδέκατο κεφάλαιο, αφού ο συγγραφέας της πραγματείας εξέτασε τις επιπτώσεις της *πληρώσεως* στα υγιή άτομα και αφού ερεύνησε τα αίτια αυτών των επιπτώσεων, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι πιο αδύναμοι άνθρωποι επηρεάζονται. Σημειώνει επίσης ότι η αρχαία τέχνη δεν πρέπει να απορριφθεί εάν δεν επιτευχθεί ακρίβεια σε όλες τις θεραπείες.

3.5 Το φαινόμενο της *ἐναντιώσεως*

Ακόμη ένα σημαντικό φαινόμενο που εντοπίζεται στην πραγματεία, από τα πιο συνηθισμένα σε ολόκληρη την υποκρατική συλλογή, είναι η χρήση της *ἐναντιώσεως* ή των *αντιθετικών ζευγών*. Στην ιατρική αυτό το φαινόμενο ονομάζεται *θεραπεία μέσω των αντιθέτων*. Η αντίληψη ότι ο κόσμος είναι χωρισμένος σε δύο αντίθετα μισά ή σε δύο συστήματα απολύτως αντίθετα καλλιεργήθηκε από τους προσωκρατικούς φιλοσόφους (Αλκμέωνα, Εμπεδοκλή, Αναξίμανδρο, Ηράκλειτο) και συνεχίστηκε και αναπτύχθηκε αργότερα ιδιαίτερα από τον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη. Οι Πυθαγόρειοι φιλόσοφοι, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη (*Μεταφυσικά*, 986a) ήταν οι πρώτοι που καθιέρωσαν τη σειρά των δέκα αντιθετικών ζευγών¹¹³ *πέρας - ἄπειρον*,

¹¹² Miller (1955) 56-57.

¹¹³ Martínez (2004) 111-114.

περιττόν - ἄρτιον, ἔν - πλῆθος, δεξιόν - ἀριστερόν, ἄρρεν - θῆλυ, ἡρεμοῦν - κινούμενον, εὐθύ - καμπύλον, φῶς - σκότος, ἀγαθόν - κακόν, τετράγωνον - ἑτερόμηκες¹¹⁴. Στο *Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς* μπορούμε να εντοπίσουμε ορισμένα παραδείγματα ἐναντιώσεως. Στο κεφάλαιο 10.1 λ.χ. χρησιμοποιούνται δύο αντίθετες λέξεις: Ὅτι δ' οὐδὲν ἐλάσσους ἀπὸ κενώσιος ἀκαίρου κακοπάθειαι γίνονται τῷ ἀνθρώπῳ ἢ ἀπὸ πληρώσιος. Στο κεφάλαιο 13.1 εντοπίζεται ἀκόμη μία ἐναντίωση, αὐτὴ τοῦ ζεστοῦ-κρύου καὶ υγροῦ-ξηροῦ, ἡ ὁποία, ὅπως σημειώνει ὁ Martínez¹¹⁵, εἶναι πολὺ συχνή σε ὅλες τις ἱπποκρατικές πραγματείες:

Εἰ γάρ τί ἐστι θερμόν ἢ ψυχρόν ἢ ξηρόν ἢ ὑγρόν τὸ λυμαινόμενον τὸν ἄνθρωπον καὶ δεῖ τὸν ὀρθῶς ἰητρεύοντα βοηθεῖν τῷ μὲν θερμῷ ἐπὶ τὸ ψυχρόν, τῷ δὲ ψυχρῷ ἐπὶ τὸ θερμόν, τῷ δὲ ξηρῷ ἐπὶ τὸ ὑγρόν, τῷ δὲ ὑγρῷ ἐπὶ τὸ ξηρόν (...)

Αὐτὴ ὅμως ἡ ἀντίθεση που βασίζεται στις *υποθέσεις*, ὅπως σημειώνει ὁ συγγραφέας τοῦ *Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς*, οδηγεῖ σε ἀδιέξοδο, διότι ἡ θεραπεία καὶ κυρίως ἡ δίαιτα που θα συστήσουν οἱ ἰατροὶ που ἀκολουθοῦν τὸν *καινὸν τρόπον*, θα ἀδηγήσει σε ἐπιδείνωση τῆς καταστάσεως τῆς υγείας τοῦ ἀσθενοῦς καὶ ταχέως στὸν θάνατο.

3.6 Ἡ ἐννοία τῆς δυνάμιος καὶ τῆς φύσιος

Στο εικοστό κεφάλαιο ὁ συγγραφέας φαίνεται να ἀπορρίπτει τὴ θεωρητικὴ μέθοδο τῆς φυσικῆς φιλοσοφίας ὡς ἱκανοποιητικὴ βάση για τὴν ἰατρική:

Ἐγὼ δὲ τοῦτο μὲν ὅσα τινὲ εἴρηται ἢ σοφιστῆ ἢ ἰητρῷ ἢ γέγραπται περὶ φύσιος ἢ ἴσσον νομίζω τῆ ἰητρικῆ τέχνῃ προσήκειν ἢ τῆ γραφικῆ, νομίζω δὲ περὶ φύσιος ἢ γνῶναί τι σαφὲς οὐδαμόθεν ἄλλοθεν εἶναι ἢ ἐξ ἰητρικῆς

αφοῦ ἡ θεωρία που προσπάθησαν να εἰσαγάγουν ορισμένοι ἰατροὶ καὶ σοφιστὲς στὴν ἰατρική, ὅτι δηλαδή ὁ ἰατρός πρέπει πρῶτα να γνωρίζει τι εἶναι ὁ ἄνθρωπος προτοῦ μπορέσει να κατανοήσει σωστὰ τὴν ἰατρική καὶ ἐφαρμόσει σωστὰ τὴν ἰατρικὴν θεραπεία, ἀπορρίπτεται, λόγω τοῦ ὅτι μιὰ τέτοια θεωρία ἀνήκει στὴ φιλοσοφία λ.χ. τοῦ Ἐμπεδοκλέους. Ἡ ἐνστασή του γι' αὐτὴ τὴ μέθοδο, ἐμπεριέχει, ὅπως υποστηρίζει ὁ

¹¹⁴<http://stephanus.tlg.uci.edu/Iris/inst/browser.jsp#doc=tlg&aid=0086&wid=025&st=24544&pp=start&td=greek&l=20&links=tlg>

¹¹⁵ Martínez (2004) 121.

Miller¹¹⁶, τη βασική θέση για την εγκυρότητα της πηγής της γνώσης, αφού ο συγγραφέας της πραγματείας ισχυρίζεται ότι είναι αδύνατο να αποκτηθεί η γνώση περί φύσεως του ανθρώπου από οποιαδήποτε άλλη πηγή, εκτός από την ιατρική. Η μέθοδος της ιατρικής είναι εμπειρική και ακριβής. Η έρευνα της φύσεως αποτελεί καθαρά εμπειρική μέθοδο, έτσι ώστε η γνώση να είναι βέβαιη. Στην ιατρική μέθοδο του συγγραφέως ασφαλώς υπάρχει αντίληψη της φύσεως. Αλλά είναι μια αντίληψη που αναπτύχθηκε στο πλαίσιο της εμπειρικής ιατρικής. Η πιο ζωτική έννοια είναι η έννοια της *δυνάμιος*, η οποία αποτελεί τη βάση του συγγραφέως για την κατανόηση της φύσεως του ανθρώπου¹¹⁷. Όλες οι αντιλήψεις της φύσεως που εξαρτώνται από διάφορες *ύποθέσεις* —π.χ. το ζεστό και το κρύο, το υγρό και ξηρό— απορρίπτονται από τον συγγραφέα ως υποθετικές, διότι καμία από αυτές δεν θα μπορούσε να οδηγήσει πραγματικά στην αντίληψη για την ανθρώπινη φύση. Σε αντίθεση με τους νεωτεριστές ιατρούς, ο συγγραφέας δεν κάνει εικασίες εκ των προτέρων σχετικά με τα πιθανά στοιχεία από τα οποία αποτελείται η ανθρώπινη φύσις, αλλά προσπαθεί να κατανοήσει την πραγματικότητα, παρατηρώντας εμπειρικά το σώμα. Στρέφει την προσοχή του σε ό, τι μαθαίνει ο άνθρωπος διά της εμπειρίας. Στα κεφάλαια 3.5

ἄλλα τε συχνὰ περὶ ταύτην πρηγματευσάμενοι, ἤψησάν τε καὶ ὤπησαν καὶ ἔμιξαν καὶ ἐκέρασαν τὰ ἰσχυρά τε καὶ ἄκρητα τοῖσιν ἀσθενεστέροισι, πλάσσοντες πάντα πρὸς τὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν τε καὶ δύναμιν

και 14.2

Ἵπὸ γὰρ ἐνὸς ἐκάστου τούτων πάσχει τε καὶ ἑτεροιοῦται ὄνθρωπος ἢ τοῖον ἢ τοῖον, καὶ διὰ τούτων πᾶς ὁ βίος καὶ ὑγιαίνουντι καὶ ἐκ νούσου ἀνατρεφομένῳ καὶ κάμνοντι. Οὐκ ἂν οὔν ἕτερα τούτων χρησιμώτερα οὐδ' ἀναγκαιότερα εἶη εἰδέναι δήπου

εμπεριέχεται η ιδέα ότι κάθε ὄν έχει μια φυσική δύναμη, η οποία μπορεί να ασκηθεί σε άλλα πράγματα, επιφέροντας μία αλλαγή. Έτσι και ο άνθρωπος ανέμιξε, έψησε, επεξεργάσθηκε τα τρόφιμα, σύμφωνα με τις ανάγκες του και τις ιδιότητές των. Ο ιατρός όμως, πρέπει να παρατηρεί όχι μόνο τη *δύναμιν*, δηλαδή τις ιδιότητες και κατά συνέπεια την επίδραση ενός φαγητού ή ποτού, αλλά επίσης *τίνι τῶν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐνεόντων ἀνεπιτήδειον*, δηλαδή σε ποιο από όσα ενυπάρχουν στον άνθρωπο [δηλ. τα

¹¹⁶ Miller (1952) 185.

¹¹⁷ Miller (1952) 187-192.

όργανα (ενεόντα) του ανθρώπου] δεν συνιστάται. Πρέπει ο ιατρός να γνωρίζει τις ιδιότητες των τροφίμων και των ποτών, αφού όλα τα προβλήματα του ανθρώπου σύμφωνα με τον συγγραφέα προκαλούνται από τις δυνάμεις, βλ. κεφάλαιο 19.5: *Ἐπι τοίνυν τᾶλλα ὅσα κακοπαθεῖ ὁ ὄνθρωπος, πάντα ἀπὸ δυναμίων γίνεται*. Για τον συγγραφέα η φύσις του ανθρώπου αποτελείται από ένα απεριόριστο αριθμό συστατικών, καθ' ένα από τα οποία τα συλλαμβάνει πρωτίστως ως δύναμη. Ενώσω η ανθρώπινη φύση βρίσκεται σε υγιή κατάσταση, τα υγρά του σώματος αλληλοεπιδρούν και εξουδετερώνονται αμοιβαίως στον οργανισμό, αποτελώντας ένα σύνολο, βλ. κεφάλαιο 19.7: *Πάντων δ' ἄριστα διάκειται ὁ ὄνθρωπος ὅταν πέσσηται καὶ ἐν ἡσυχίῃ ἢ μηδεμίαν δύναμιν ἰδίην ἀποδεικνύμενα*. Δύναμις είναι μια ιδιότητα που προσδιορίζεται από τη συγκεκριμένη δραστηριότητα. Για τον συγγραφέα, αυτές οι απλές ιδιότητες είναι οι χυμοί. Ο όρος *χυμός* χρησιμοποιείται ευρέως στο *Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς*, αφού δεν περιορίζεται στους τέσσερις χυμούς —του αίματος, του φλέγματος, της κίτρινης και της μαύρης χολής— με τον ίδιο τον συγγραφέα να τους συνδέει —σχεδόν ταυτίζει— με τις δυνάμεις, βλ. κεφάλαιο 22.1: *Δύναμιν μὲν εἶναι τῶν χυμῶν τὰς ἀκρότητάς τε καὶ ἰσχύν*.

3.7 Το *Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς*, ο εμπειρισμός και ο ορθολογισμός

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η μέθοδος που ακολουθείται από τον συγγραφέα θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως *εμπειρική*. Οι απόψεις που προβάλλει είναι παρόμοιες με αυτές που προέβησαν αργότερα οι εμπειριστές ιατροί της Ελληνιστικής περιόδου, δηλαδή απόρριψη της διάγνωσης βάσει θεωρητικών δεδομένων και θεραπεία βάσει πειραματικών δεδομένων. Ο συγγραφέας όμως δεν ισχυρίζεται ότι η γνώση του ιατρού περιορίζεται σε αυτό που μπορεί να παρατηρηθεί μέσω των αισθήσεων. Αντίθετα, απαιτείται ο ιατρός να γνωρίζει την ανθρώπινη σύσταση, όπως την κατάσταση των χυμών και των εσωτερικών οργάνων του ασθενούς. Στο εικοστό κεφάλαιο, αν και χαρακτηρίζει τη φιλοσοφία σχετικά με την ανθρώπινη προέλευση ως άσχετη με την ιατρική, δεν αρνείται ότι μπορεί να επιτευχθεί η εμπειρική γνώση, εάν η έρευνα ξεκινήσει από την ιατρική εμπειρία βλ. κεφάλαιο 20.2:

Ἐγὼ δὲ τοῦτο μὲν ὅσα τινὲ εἴρηται ἢ σοφιστῆ ἢ ἰητρῶ ἢ γέγραπται περὶ φύσιος ἥσσον νομίζω τῆ ἰητρικῆ τέχνη προσήκειν ἢ τῆ γραφικῆ, νομίζω δὲ περὶ φύσιος ἢ γνῶναί τι σαφὲς οὐδαμῶθεν ἄλλοθεν εἶναι ἢ ἐξ ἰητρικῆς.

Το βασικό χαρακτηριστικό που διακρίνει τη θέση του συγγραφέως έγκειται στο ότι κατά την άποψή του η επαγγελματική επάρκεια περιλαμβάνει τόσο εμπειρία όσο και γνώση. Όπως ο συγγραφέας της εν λόγω πραγματείας, ο Πλάτων στο έργο του *Γοργίας* 448c4–7 γράφει

ΑΙ. Νῦν δ' ἐπειδὴ τίνος τέχνης ἐπιστήμων ἐστίν, τίνα ἂν καλοῦντες αὐτὸν ὀρθῶς καλοῖμεν;

ΠΩΛ. Ὡ Χαιρεφῶν, πολλαὶ τέχναι ἐν ἀνθρώποις εἰσὶν ἐκ τῶν ἐμπειριῶν ἐμπείρως ἠύρημένοι· ἐμπειρία μὲν γὰρ ποιεῖ τὸν αἰῶνα ἡμῶν πορεύεσθαι κατὰ τέχνην

Υποστήριξε δηλαδή ότι η γνήσια τέχνη έπρεπε να βασίζεται σε γνώσεις για τη φύση και το αντικείμενό της και ένας ασκούμενος χρειαζόταν τη συστηματική κατανόηση που θα μπορούσε να παρασχεθεί μόνο από εμπειρική γνώση. Αλλά ο Πλάτων συνέχισε με την επισήμανση ότι αυτή η γνώση θα μπορούσε να επιτευχθεί μόνο με την υπέρβαση της αίσθησης αντίληψης και τη χρήση της λογικής. Επομένως, η βασική ερώτηση ήταν «τι είδους γνώσεις χρειάζεται ο γιατρός για να ξεπεράσει το τυχαίο γεγονός»; Για τον Σωκράτη εμπειρία είναι ένα είδος γνώσης που βασίζεται στην παρατήρηση και στην εμπειρία του τι συμβαίνει ως επί το πλείστον, παρά στην κατανόηση που μόνο ο λόγος μπορεί να προσφέρει. Για να δείξει τι σημαίνει να έχεις εμπειρία και όχι τέχνη, ο Πλάτων στο έργο του *Φαῖδρος*, 268a8–c4

ΣΩ. Εἰπέ δὴ μοι· εἴ τις προσελθὼν τῷ ἐταίρῳ σου Ἐρυξιμάχῳ ἢ τῷ πατρὶ αὐτοῦ Ἀκουμενῷ εἴποι ὅτι “Ἐγὼ ἐπίσταμαι τοιαῦτ' ἄττα σώμασι προσφέρειν, ὥστε θερμαίνειν τ' ἐὰν βούλωμαι καὶ ψύχειν, καὶ ἐὰν μὲν δόξη μοι, ἐμεῖν τ' ἐὰν βούλωμαι καὶ ψύχειν, καὶ ἐὰν μὲν δόξη μοι, ἐμεῖν ποιεῖν, ἐὰν δ' αὖ, κάτω διαχωρεῖν, καὶ ἄλλα πάμπολλα τοιαῦτα· καὶ ἐπιστάμενος αὐτὰ ἀξιῶ ἰατρικὸς εἶναι καὶ ἄλλον ποιεῖν ᾧ ἂν τὴν τούτων ἐπιστήμην παραδῶ,” τί ἂν οἶει ἀκούσαντας εἰπεῖν;

ΦΑΙ. Τί δ' ἄλλο γε ἢ ἐρέσθαι εἰ προσεπίσταται καὶ οὔστινας δεῖ καὶ ὁπότε ἕκαστα τούτων ποιεῖν, καὶ μέχρι ὅπου;

ΣΩ. Εἰ οὖν εἴποι ὅτι “Οὐδαμῶς· ἀλλ' ἀξιῶ τὸν ταῦτα παρ' ἐμοῦ μαθόντα αὐτὸν οἶόν τ' εἶναι [ποιεῖν] ἢ ἐρωτᾶς;”

ΦΑΙ. Εἰπεῖν ἂν οἶμαι ὅτι μαίνεται ἄνθρωπος, καὶ ἐκ βιβλίου ποθὲν ἀκούσας ἢ περιτυχὼν φαρμακίοις ἰατρὸς οἶεται γεγονέναι, οὐδὲν ἐπαΐων τῆς τέχνης¹¹⁸

χρησιμοποιεῖ το παράδειγμα ενός ατόμου που ἔχει μάθει ἀπὸ τα βιβλία ορισμένες θεραπευτικὲς τεχνικὲς ἀλλὰ δὲν γνωρίζει σε ποια περίσταση, πότε, ἢ σε ποιο βαθμὸ πρέπει να τις εφαρμόσει ἀν μπορεῖ να θεωρηθεῖ ἰατρός καὶ ἀν μπορεῖ να εκπαιδεύσει ἰατρούς. Ἡ ἀπάντηση εἶναι, βεβαίως, ἀρνητικὴ. Ὅσοι ἔχουν μάθει ἓνα σύνολο διαδικασιῶν, ἀλλὰ δὲν ἔχουν τὴν γνώση που απαιτεῖται γιὰ τὴν εφαρμογὴ αὐτῶν τῶν διαδικασιῶν γιὰ τὴν ἐπίτευξη τοῦ επιθυμητοῦ στόχου, δὲν εἶναι ἰατροί.

Ὁ συγγραφέας τοῦ *Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς* ἀπορρίπτει ορισμένους που επαγγέλλονται τοὺς ἰατροὺς ὡς ἀσχετοὺς με τὴν ἰατρικὴ. Συνδέει τὴν αποτελεσματικότητά τῆς ἰατρικῆς με τὴν παρατήρηση τοῦ ωφέλιμου καὶ ἐπιβλαβοῦς γιὰ κάθε ἄρρωστο ξεχωριστά ἀλλὰ καὶ τι καὶ γιὰ ποιο λόγο μπορεῖ να προξενήσῃ τὴν ἀσθένεια. Ὁ συγγραφέας ἀναφέρεται συγκεκριμένα στὴν παρατήρηση που ἀφορᾷ στα ἐσωτερικὰ ὄργανα, στὶς ιδιότητες καὶ τὸ σχῆμα τοὺς, βλ. κεφάλαιο 22.1: *σχήματα δὲ λέγω ὅσα ἔνεστιν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, τὰ μὲν κοιλὰ τε καὶ ἐξ εὐρέος ἐς στενὸν συνηγμένα [...]*. Ὁ ἰατρός πρέπει να γνωρίζει καλὰ τὴν ἀνατομία τῶν ὀργάνων, τὸ σχῆμα, τὴ λειτουργία καὶ τὶς ιδιότητες καθενός, γιὰ να μπορέσει να συστήσῃ τὴν κατάλληλη ἀγωγή. Δὲν ἀρκεῖ δηλαδὴ να γνωρίζει κανεὶς μιὰ μέθοδο ἀν δὲν γνωρίζει σε ποιο ἀκριβῶς ὄργανο θα πρέπει να τὴν εφαρμόσει καταλλήλως.

Ἀντιθέτως, σύμφωνα με τὸν Schiefsky¹¹⁹, ἡ θέση τοῦ συγγραφέως τοῦ *Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς* φαίνεται πιο κοντὰ σε αὐτὴ τῶν ὀρθολογιστῶν παρά τῶν ἐμπειριστῶν, διότι στο κεφάλαιο 20.6 π.χ. διατείνεται ὅτι *διαφέρουσιν οὖν τούτων αἱ φύσεις, διαφέρουσι δὲ κατὰ τοῦτο ὅπερ ἐν τῷ σώματι ἔνεστι πολέμιον τυρῶ καὶ ὑπὸ τούτου ἐγείρεται τε καὶ κινεῖται*. Ἀπορρίπτει δηλαδὴ τὴ γενίκευση ὅτι το τυρὶ ὡς τρόφιμο εἶναι ἐπιβλαβὲς καὶ ἐπιμένει ὅτι ἡ ἰατρικὴ πρέπει να υπερβαίνει τέτοιες ἀφοριστικὲς γενικεύσεις καὶ να βασίζεται σε μιὰ λεπτομερῆ θεώρηση, γιὰτί, γιὰ ποιον, πότε εἶναι ἓνα τρόφιμο ἐπιβλαβὲς. Ἡ στάση που υιοθετεῖ ὁ συντάκτης τῆς πραγματείας που ἀναλύουμε εἶναι παρόμοια με αὐτὴ τοῦ Πλάτωνος. Ταυτοχρόνως, δὲν φαίνεται να πιστεύει ὅτι κατέχει κανεὶς αὐτὴ τὴ θεωρητικὴ γνώση χωρὶς να ἔχει τὴν ἰκανότητα να τὴν κάνει πράξη. Ὡστόσο, ἀφοῦ ὁ συγγραφέας τοῦ *Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς* θεωρήσῃ μερικὸς ἰατροὺς ὡς

¹¹⁸ <http://stephanus.tlg.uci.edu/Iris/inst/browser.jsp#doc=tlg&aid=0059&wid=012&st=101651&pp=end&td=greek&l=20&links=tlg>

¹¹⁹ Schiefsky (2005) 359.

άσχετους με την ιατρική, επισημαίνει ότι η θεωρητική γνώση χωρίς εμπειρία είναι άχρηστη. Επομένως, παρά τις ομοιότητες με τους ορθολογιστές και τους πνευματικούς προδρόμους τους, ο συγγραφέας είναι εμπειριστής. Απλώς δεν ενδιαφέρεται να κάνει διάκριση ανάμεσα σε αυτό που είναι γνωστό με βάση την εμπειρία και την παρατήρηση από τη μια πλευρά και τη λογική από την άλλη.

Κωάννα Ραμπ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Οι πρώτες ιατρικές πραγματείες στην ελληνική συντάχθηκαν κατά την Αρχαϊκή περίοδο. Είναι γραμμένες, εξ όσων μπορούμε να αντιληφθούμε, στην ανατολική ιωνική διάλεκτο, ακόμα και στις περιπτώσεις που οι συγγραφείς των πραγματειών αυτών δεν προέρχονταν από την Ιωνία. Για παράδειγμα, το έργο του διάσημου ιατρού Αλκμέωνος (βλ. ανωτ. κεφάλ. 3. 2, 3. 5) από τον Κρότωνα, αχαϊκής αποικίας ήταν γραμμένο στην ανατολική ιωνική· το ίδιο βεβαίως ισχύει για το έργο του Ιπποκράτους από τη δωρική Κω. Ο Ιπποκράτης όχι μόνο συνέχισε τη διαμορφωθείσα παράδοση με χρήση της ανατολικής ιωνικής διαλέκτου στις πραγματείες του, αλλά διά του έργου του επηρέασε τόσο καθοριστικά τον γραπτό λόγο του είδους, που για αιώνες αργότερα οι ιατρικές πραγματείες γράφονταν κατά παράδοση σε ιωνίζοντα, τουλάχιστον, λόγο.

Το κύρος της ιωνικής ως γλώσσας πολιτισμού ήταν αποτέλεσμα μακροχρόνιας παράδοσης και ανάπτυξης της Ιωνίας σε πολλά λογοτεχνικά είδη: πρωτίτως στα έπη, σε πολλά άλλα είδη ποιήσεως, αλλά και στον πεζό λόγο (μυθογραφία, ιστοριογραφία, γεωγραφία, φιλοσοφία, ιατρικές πραγματείες)¹²⁰. Η πολιτική κατάσταση της Αθήνας και η συνεπακόλουθη οικονομική της ανάπτυξη μετά τους Περσικούς πολέμους είχαν ως αποτέλεσμα εξαιρετική πολιτισμική άνθηση. Η ανάπτυξη των επιστημών και των νέων ρευμάτων στη φιλοσοφία είχε ως αποτέλεσμα τη σταδιακή αλλά μεγάλη επιρροή της ιωνικής σκέψης και λόγου στην αττική. Η ώσμωση αυτή είχε ως αποτέλεσμα τον εμβολιασμό και εμπλουτισμό της αττικής διαλέκτου με ιωνικά στοιχεία (μορφολογικά και σημασιολογικά). Η ανάπτυξη του ελληνικού λόγου κατά την Κλασική περίοδο και η δημιουργία της Κοινής είναι καρπός αυτής της ώσμωσης¹²¹.

Όπως προαναφέρθηκε στο κεφάλαιο 2.1, στα χειρόγραφα Α και Μ ορισμένα από τα ιωνικά χαρακτηριστικά (κυρίως λεξιλογικά) αντικαταστάθηκαν, ίσως κατά τη διάρκεια της Ελληνιστικής και της Ρωμαϊκής περιόδου, από αττικά και διάφοροι ιωνικοί ιατρικοί όροι έδωσαν τη θέση τους στους αττικούς συνώνυμους τους. Αυτό, όπως παρατηρεί ο Jones¹²², φανερώνει ότι η ιωνική άρχισε να χάνει σταδιακά έδαφος στον πεζό λόγο σε σχέση με την αττική και αργότερα με την Κοινή.

¹²⁰ Nesselrath (1997) 152-155· Colvin (2007) 54, 63-65.

¹²¹ López Eire (1993) 43· του ιδ. (1996) 9, 11, 15, 20.

¹²² Jones (1984) 68-69.

4. 1 Γλωσσική μελέτη – Φωνητική και φωνολογία¹²³

- ❖ Προσθίωση του */a:/ σε [ä:]¹²⁴. Το [ä:] αυτό στενώθηκε περαιτέρω-μέχρι να συμπέσει με το αρχαίο /ε:/, σε διαφορετικό χρόνο σε κάθε περιοχή. Στην πραγματεία *Περί αρχαίας ιητρικής* παρατηρούνται ανατολικοί ιωνικοί τύποι. Κεφ. 1.1: ιητρικής, κεφ. 1.1: αϊτήης, κεφ. 20.1: ιητρικήν, κεφ. 20.4: ἄκρητος, κεφ. 22.6: κοιλίη, κεφ. 23.1: θώρηξ κλπ.
- ❖ Στην Ιωνία (σπανιότερα στην Εύβοια) και στις αποικίες τους γίνονται ανεκτές ασυναίρετες οι ακολουθίες φωνηέντων -ea, -ee -eo κλπ. σε συνεχόμενες συλλαβές¹²⁵. Στην πραγματεία *Περί αρχαίας ιητρικής* παρατηρούνται αυτοί οι τύποι. Κεφ. 1.3: ἀφανέα, κεφ. 1.3: ἀποροέμενα, κεφ. 5.2: χρέωνται, κεφ. 16.1: πασέων, κεφ. 22.8: ἔόν, κεφ. 23.1: ἀκριβέως, κεφ. 23.1: εἶδεα, κεφ. 23.1: νοσέοντι, κεφ. 23.1: πλευρέων κλπ.
- ❖ Στην Ιωνία, σπανιότερα σε άλλες περιοχές, το σύμπλεγμα φωνηέντων -eo- (σπανιότερα το σύμπλεγμα -ao-) δημιουργεί δίφθογγο: eo > eu, ao > au¹²⁶. Στην πραγματεία *Περί αρχαίας ιητρικής* παρατηρούνται αυτοί οι τύποι. Κεφ. 7.1: καλεύμενος, κεφ. 13.1: ζητεύντων, κεφ. 20.1: ἡγεῦμαι, κεφ. 21.2: ἀγνοεῦντας, κεφ. 21.2: ἀφαιρεῦντας κλπ.
- ❖ Κράση¹²⁷. Στην πραγματεία *Περί αρχαίας ιητρικής* παρατηρούνται τύποι με κράση. Κεφ. 15.2: ταῦτά, κεφ. 16.8: ταῦτομάτου κλπ.
- ❖ Ο τύπος ἐς (<*ens) είναι ιωνικός¹²⁸ έναντι του αττ. εἰς. Στο *Περί αρχαίας ιητρικής* παρατηρείται ο τύπος αυτός ως ελεύθερο μόρφημα: Κεφ. 1.1: ἐς βραχύ, κεφ. 5.4: ἐς πόματα, κεφ. 6.3: ἐς τὸ αὐτὸ ἀνάγεται, κεφ. 15.2: ἐς τούτων.

¹²³ Χρησιμοποίησα παντού τα σύμβολα του Διεθνούς Φωνητικού Αλφαβήτου.

¹²⁴ López Eire (2001) 95· Παναγιώτου (2001) 302.

¹²⁵ López Eire (2001) 89· Παναγιώτου (2001) 304.

¹²⁶ Παναγιώτου (2001) 304.

¹²⁷ Chantraine (1988) 85.

¹²⁸ Panayotou (1990), 209.

- ❖ Χρήση ιωνικού τύπου ρηϊδίας αντί ραδίας¹²⁹: Κεφ. 22.3: ρηϊδίας
- ❖ Ιωνικός τύπος ρυφέω/ρύφημα¹³⁰. Στην πραγματεία *Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς* παρατηρούνται αυτοί οι τύποι. Κεφ. 5.5: ρύφημάτων, κεφ. 6.2: ρυφέοντες, κεφ. 6.3: ρυφεῖν κλπ.
- ❖ Πρώιμη σίγηση του /w/ με αποτέλεσμα την έκταση του προηγούμενου βραχύχρονου φωνήεντος¹³¹ στην ιωνική, ως αποτέλεσμα της τρίτης αναπληρωματικής εκτάσεως (θέμα *noswos* > *no:sos*). Στην πραγματεία *Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς* παρατηρούνται ανατολικοί ιωνικοί τύποι. Κεφ. 3.5: νούσους, κεφ. 21.1: τῶν νούσων, κεφ. 22.1: νούσοισι, κλπ.
- ❖ Το *γινώσκω* και το *γίνομαι* είναι ιωνικές μορφές (αττ. *γιγν-*)¹³². Κεφ. 15.2: γινωσκομένων, κεφ. 21.3: γινώσκειν τὰ γινόμενα, κεφ. 21.8: γίνεται κλπ.
- ❖ Στην ανατολική ιωνική, όπως σε όλες τις ελληνικές διαλέκτους και τα ιδιώματα (εκτός αυτών της Αττικής και της Εύβοιας), παρατηρείται σύμπλεγμα *ss* που αντιστοιχεί σε *tt* στις δύο τελευταίες περιοχές¹³³. Στην πραγματεία *Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς* παρατηρούνται ανατολικοί ιωνικοί τύποι. Κεφ. 9.2: ἐλάσσονα, κεφ. 10.2: ἀπαλλάσσειν, κεφ. 15.4: προσπλασσόμενα, κεφ. 23.1: φυλάσσηται κλπ.
- ❖ Χρήση ιωνικού τύπου αἰεί το οποίο προέρχεται από *αιFeί*¹³⁴: Κεφ. 12.2: αἰεί, κεφ. 14.6 αἰεί, κεφ. 24.1 αἰεί κλπ.
- ❖ Η ανατολική ιωνική είναι ψιλωτική διάλεκτος¹³⁵. Κατά συνέπεια, η δάσυνση που παρατηρείται π.χ. στο κεφ. 20.3: ἀφ' ἐκάστου, στο κεφ. 22.8: ἀνθέστηκε οφείλεται είτε σε διόρθωση του χειρογράφου από τους λεξικογράφους και τους αντιγραφείς/διορθωτές των χειρογράφων, οι οποίοι άρχισαν σταδιακά να αντικαθιστούν από την Ελληνιστική περίοδο και εξής ιωνικούς τύπους ή

¹²⁹ Λιβέρη (1997) 5.

¹³⁰ Bechtel (1924) 198· Montanari (2013), λ. ροφέω και ρύφημα.

¹³¹ Buck (1955) 46· López Eire (2001) 96.

¹³² Βλ. Montanari (2013), λ. γινώσκω και γινώσχω, γίγνομαι και γίνομαι.

¹³³ Παναγιώτου (2001) 304.

¹³⁴ Pundáin (2002) 37.

¹³⁵ Παναγιώτου (2001) 304.

ιωνικούς όρους με τους αντίστοιχους αττικούς, δηλαδή της Κοινής (βλ. ανωτ. ενότητα 2. 1) είτε από τους σύγχρονους εκδότες.

- ❖ Ιωνικός τύπος σύν, αττικός ξύν¹³⁶. Στην πραγματεία *Περί άρχαίης ίητρικής* παρατηρούνται οι ιωνικοί τύποι, οι οποίοι χαρακτηρίζουν και την Κοινή. Κεφ. 3.1: συνέφερεν, κεφ. 22.1: συνηγμένα κλπ.
- ❖ Το χειλοϋπερωικό *k^w μπροστά από -ο- εξελίχθηκε στην ιωνική είτε σε χειλικό είτε σε υπερωικό¹³⁷. Στην πραγματεία *Περί άρχαίης ίητρικής* παρατηρούνται οι τύποι *όκόσοι*, έναντι του αττ. *όπόσοι*. Κεφ. 1.1: όκόσοι, κεφ. 19.4: όκόσα κλπ.

4.2. Γλωσσική μελέτη – Μορφολογία

- ❖ Ιωνική ασυναίρετη κατάληξη (-ής), (βλ. ανωτέρω ενότητα 4.1). Κεφ. 20.1: Έμπεδοκλής.
- ❖ Όπως προαναφέρθηκε (ανωτέρω ενότητα 4.1) η τροπή του /a:/ σε /ε:/ στην ιωνική είχε ως αποτέλεσμα την κατάληξη -ίης (στα πρωτόκλιτα αρσενικά) και -ίη (στα πρωτόκλιτα θηλυκά). Στην πραγματεία *Περί άρχαίης ίητρικής* παρατηρούνται οι τύποι κεφ. 1.1: αίτιης, κεφ. 20.2: ίστορίην, κεφ. 22.9: πλατεΐη, κεφ. 22.9: ίσχυροτέρη, κεφ. 17.1, 19.2: περιπλευμονή κλπ.
- ❖ Η δοτ. πληθ. των πρωτόκλιτων αρσενικών σχηματίζεται στην ανατολική ιωνική σε -ησι¹³⁸. Στην πραγματεία *Περί άρχαίης ίητρικής* παρατηρούνται οι τύποι κεφ. 2.3: τοΐσιν δημότησιν, κεφ. 9.5: τοΐσιν ιδιώτησιν κλπ.
- ❖ Η δοτ. πληθ. των δευτερόκλιτων αρσενικών σχηματίζεται στην ανατολική ιωνική σε -οισι¹³⁹. Στην πραγματεία *Περί άρχαίης ίητρικής* παρατηρούνται οι τύποι κεφ. 1.1: έωυτοΐσιν, κεφ. 1.1: άνθρώποισι, κεφ. 1.1: τοΐσι μεγΐστοισι κλπ.

¹³⁶ Bechtel (1924) 241-242.

¹³⁷ Colvin (2007) 37.

¹³⁸ Colvin (2007) 39-40.

¹³⁹ Colvin (2007) 39-40.

- ❖ Ο σχηματισμός αφηρημένων ουσιαστικών σε *-σις* οφείλεται στην επίδραση της ιωνικής διαλέκτου¹⁴⁰. Στην πραγματεία *Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς* παρατηρούνται οι τύποι κεφ. 6.1: αὔξησις, κεφ. 7.2: φύσις, κεφ. 14.6: ἀπόκρισις.
- ❖ Σχηματισμός γενικής σε *-ιος* των τριτοκλίτων θηλυκών όπως στην ανατολική ιωνική¹⁴¹: κεφ. 1.3: ὑποθέσιος, κεφ. 9.2: πληρώσιος, κεφ. 17.2: κακώσιος, κεφ. 18.3: ψύξιος, κεφ. 20.1: φύσιος, κεφ. 24.1: συγκρήσιος κλπ.
- ❖ Σχηματισμός ονομαστικής πληθυντικού θηλυκών τριτοκλίτων *-ιες*, όπως στην ανατολική ιωνική¹⁴²: κεφ. 20.6: αἱ φύσιες.
- ❖ Σχηματισμός αιτιατικής πληθυντικού των τριτοκλίτων θηλυκών σε *-ιας*, όπως στην ανατολική ιωνική¹⁴³. Στην πραγματεία *Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς* παρατηρούνται αυτοί οι τύποι. Κεφ. 22.8: τὰς προφάσιας.
- ❖ Απαντά ο ιων. τύπος του επιθέτου *πολλός* (αττ. *πολύς*)¹⁴⁴ σε όλες τις πτώσεις και αριθμούς: κεφ. 9.5: πολλόν, κεφ.15.4 πολλῶ κλπ.
- ❖ Η αντωνυμία *κεῖνος* έχει τη μορφή της ιωνικής διαλέκτου, γνωστής και από τα ἔπη¹⁴⁵: κεφ. 3.6: κείνης, κεφ. 5.3: κείνοισι, κεφ. 7.1: κείνος κλπ.
- ❖ Χρήση αττικού τύπου στην αντωνυμία *οὗτος* αντί του ιωνικού¹⁴⁶: κεφ. 2.3: ταύτης αντί τουτέης κεφ. 3.4: ταύτην αντί τουτέην, κεφ. 13.1: ταύτη αντί τουτέη, κεφ. 16.2: τούτῳ αντί τουτέῳ κλπ.
- ❖ Επίρρημα *πολλόν*: κεφ.1.2: Εἰσὶ δὲ δημιουργοὶ **οἱ μὲν** φλαῦροι, **οἱ δὲ** πολλόν διαφέροντες.
- ❖ Παρατηρούνται επιρρήματα με ασυναίρετη κατάληξη *-έως*, όπως θα ανέμενε κανείς σε κείμενο της ανατολικής ιωνικής: κεφ. 20.2: ἀκριβέως κτλ.

¹⁴⁰ López Eire (1993) 56.

¹⁴¹ Smyth (1889) 8.

¹⁴² Colvin (2007) 38 § 4.

¹⁴³ Colvin αυτόθι.

¹⁴⁴ Chantraine (1990) 137.

¹⁴⁵ Chantraine (1988) 276· βλ. Montanari (2013), λ. κείνος και ἐκεῖνος.

¹⁴⁶ Pundáin (2002) 23.

- ❖ Στην ιωνική και την αττική διάλεκτο κυρίως δηλώνεται το λεγόμενο εφελκυστικό -ν σε άκλιτες λέξεις αλλά και σε ληκτικά μορφήματα κλιτών, όταν προηγείται βραχύ [e] ή [i]¹⁴⁷: κεφ. 1.1: έουτοΐσιν, 18.5: τοΐσιν, κεφ. 21.1: τῆσιν κλπ.
- ❖ Παραγωγική κατάληξη επιθέτου -ικός, -ική, αττικής προελεύσεως¹⁴⁸. «Με την παράλειψη του ουσιαστικού τέχνη το επίθετο ουσιαστικοποιείται, έτσι όμως χάνει τα επιθετικά του χαρακτηριστικά. Το κέντρο του βάρους αρχίζει να μετατοπίζεται τότε από το πρόσωπο, που ασκεί την τέχνη, στο ίδιο το έργο, στην δραστηριότητα του προσώπου αυτού και στα επακόλουθά της»¹⁴⁹. Κεφ. 2.6: ιητρική, κεφ. 20.2: γραφική, 20.2: κεφ. ιητρική τέχνη.
- ❖ Παρατηρείται στην ιωνική τάση δημιουργίας αναλογικών τύπων για τον περιορισμό της πολυτυπίας στα κλιτικά παραδείγματα που σχηματίζονται με περισσότερα του ενός θέματα (υποκατάσταση)¹⁵⁰: εκτός από τον αναμενόμενο τύπο οΐδε (κεφ. 14.2), απαντά ο τύπος οΐδαμεν (αττ. ἴσμεν), κεφ. 20.4.

4.3 Γλωσσική μελέτη – Σύνταξη

- ❖ Αττική σύνταξη. Στην πραγματεία *Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς* παρατηρούνται αρκετά παραδείγματα: Κεφ. 12.1: πολλὰ δὲ εἶδεα κατ' ἰητρικὴν ἐς τοσαύτην ἀκρίβειαν ἤκει, κεφ. 19.1: Ὅσα τε αὖ ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς τρέπεται τῶν ῥευμάτων, κεφ. 22.1: ταῦτ' εἰδέναι ὅσα τῷ ἀνθρώπῳ παθήματα ἀπὸ δυναμίων γίνεται, κεφ. 23.1: Πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα καὶ ἔσω καὶ ἔξω τοῦ σώματος εἶδεα σχημάτων ἃ μεγάλα ἀλλήλων διαφέρει κλπ.
- ❖ Χρήση συμπλεκτικής σύνδεσης-επιδοτικής συμπλοκής¹⁵¹: Κεφ. 15.4: οὐ μόνον ἐν ἀνθρώπῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν σκύτει καὶ ἐν ξύλῳ καὶ ἐν ἄλλοισι πολλοῖσιν ἃ ἐστὶν ἀνθρώπου ἀναισθητότερα.

¹⁴⁷ Παναγιώτου (2001) 304.

¹⁴⁸ Λυπουρλή (1968) 17, 79, 135.

¹⁴⁹ Λυπουρλή (1968) 136.

¹⁵⁰ Παναγιώτου (2001) 304.

¹⁵¹ Humbert (1957) 361-362.

- ❖ Χρήση αντιθετικής σύνδεσης¹⁵²:
 - 1) **μέν - δέ**: Η πιο συνηθισμένη αντιθετική σύνδεση κεφ. 1.2: Εἰσὶ δὲ δημιουργοὶ **οἱ μὲν** φλαῦροι, **οἱ δὲ** πολλὸν διαφέροντες.
 - 2) **μέν**: Ο σύνδεσμος *μέν* είναι δυνατόν να μένει χωρίς ανταπόδοση. Η αντίθεση υπονοείται αλλά παραλείπεται. Η βραχυλογία αυτή ονομάζεται *ανανταπόδοτο σχήμα* κεφ. 2.3: Αὐτοὺς **μὲν** οὖν τὰ σφέων αὐτῶν παθήματα καταμαθεῖν, ὡς τε γίνεται καὶ παύεται καὶ δι' οἷας προφάσιας αὔξεται τε καὶ φθίνει, δημότας ἐόντας οὐ ρήϊδιον, ὑπ' ἄλλου δὲ εὐρημένα καὶ λεγόμενα εὐπετές.
 - 3) **δέ**: Ο σύνδεσμος *δέ* χρησιμοποιείται πολλές φορές ως αντιθετικός χωρίς να προηγείται *μέν* κεφ. 5.5: Ὅσοι **δὲ** μηδὲ τῶν ῥυφημάτων ἐδύναντο ἐπικρατεῖν.
 - 4) **ἀλλά**: Ο σύνδεσμός *ἀλλά* χρησιμοποιείται για να δηλώσει ισχυρή αντίθεση. Τοποθετείται πάντα στο δεύτερο από τα δύο αντιτιθέμενα μέρη και στην αρχή της προτάσεως κεφ. 13.1: ἔστω μοι ἄνθρωπος μὴ τῶν ἰσχυρῶν φύσει, **ἀλλὰ** τῶν ἀσθενεστέρων.
- ❖ Χρήση διαζευκτικής σύνδεσης. Όταν η διάζευξη γίνεται με έμφαση, τότε ο *ἢ* τίθεται και στα δύο διαζευγνόμενα μέρη. Όταν ο συγγραφέας αδιαφορεί ως προς την εκλογή των διαζευγνυομένων, χρησιμοποιείται ο *εἴτε*¹⁵³: Κεφ. 15.1: οὐ γάρ ἐστὶν αὐτοῖσιν, οἶμαι, ἐξευρημένον αὐτό τι ἐφ' ἐωυτοῦ θερμὸν **ἢ** ψυχρὸν **ἢ** ξηρὸν **ἢ** ὑγρὸν μηδενὶ ἄλλῳ εἶδει κοινωνέον, κεφ. 10.2: Τοῖσι μὲν γὰρ πλείστοισι τῶν ἀνθρώπων οὐδὲν διαφέρει, ὁπότερον ἂν ἐπιτηδεύσωσιν **εἴτε** μονοσιτεῖν **εἴτε** ἀριστᾶν κλπ.
- ❖ Χρήση συμπερασματικής παρατακτικής σύνδεσης¹⁵⁴. Κεφ. 22.8: ὥστε δύνασθαι ἀνέχεσθαι τὴν βίην καὶ μηδὲν κακὸν παθεῖν μήτε μαλθακὸν τε καὶ ἀραιὸν ὥστ' ἐκδέξασθαι τε καὶ ὑπεῖξαι, ἀπαλὸν δὲ καὶ τεθηλὸς καὶ ἔναιμον καὶ πυκνὸν κλπ.
- ❖ Στην πραγματεία συναντάται η χρήση του υποθετικού συνδέσμου **ἢν** αντί του αττικού τύπου **ἐάν**, **ἄν**: Κεφ. 10.3: **ἢν** δὲ καὶ **ἐπιδειπνήσωσι**, καὶ φῦσα καὶ στρόφος καὶ ἡ κοιλίη **καταρρήγνυται** (αόριστη επανάληψη), 10.4 , **ἢν** ἀριστᾶν

¹⁵² Humbert (1957) 380, 400-401.

¹⁵³ Humbert (1957) 391-393.

¹⁵⁴ Humbert (1957) 395.

μεμαθηκώς τις και οὕτως αὐτῷ συμφέρον μὴ ἀριστήση, 19.5 ἦν ἐν καιρῷ τι αὐτῶν γίνηται, φανερῶς και τῶν πόνων και τῆς θέρμης ἀπαλλάσσονται κτλ.

4.4 Γλωσσική μελέτη – Λεξιλόγιο

- ❖ Ο όρος *ἀκρότης* «ακραίο σημείο μέγιστο ύψος», κεφ. 22. 1 ἀκρότητας) συναντάται κατά τον Jouanna¹⁵⁵ μόνο στο παρόν έργο της ιπποκρατικής συλλογής. Αυτό όμως δεν είναι ακριβές, διότι ο όρος με αυτή τη σημασία απαντά και στο *Περὶ χυμῶν* κεφ. 22¹⁵⁶.
- ❖ Το χειρόγραφο Μ διατήρησε τον σπάνιο τύπο *άμά* (κεφ. 15.3, 16.1, 17.3). Δεν πρόκειται για το χρονικό επίρρημα *άμα*, αλλά για τον πληθυντικό αριθμό ουδετέρου γένους του αόριστου επιθέτου *άμός* «μερικοί¹⁵⁷».
- ❖ Στο χειρόγραφο Μ (κεφ. 6.1) παραδίδεται ο όρος *ἀντικρυς*¹⁵⁸. Αυτή η ιωνική λέξη, την οποία υιοθέτησε και ο Jouanna, έχει την έννοια του «φανερά». Το χειρόγραφο Α παραδίδει *φανερῶς*. Πρόκειται για παράδειγμα υποκατάστασης ιωνικών όρων από αττικούς.
- ❖ Χρήση του όρου *ἀπεργάζομαι* με αιτιατ. «προκαλώ, κάνω», βλ. κεφάλαιο 16.2: και ταῦτα και ἐν ὑγιαίνουσι τοῖσιν ἀνθρώποισιν ἀπεργάζεται¹⁵⁹ και κάμνουσιν, καθώς και κεφάλαιο 22.7: Ὅσα δὲ φύσαν τε και ἀνειλήματα ἀπεργάζονται ἐν τῷ σώματι.
- ❖ Χρήση ιωνικού όρου *ἀτρεκές*¹⁶⁰ (κεφ. 9.4, 12.2) σε αντίθεση με χειρόγραφο Μ που παραδίδει τον αττικό συνώνυμό του *ἀκριβές*. Ο όρος έχει την έννοια *ακριβώς*.
- ❖ Ο όρος *ἀψυχίη* είναι ένας τεχνικός όρος και έχει την σημασία της λιποθυμίας¹⁶¹.

¹⁵⁵ Jouanna (1990) 213-214.

¹⁵⁶ Montanari (2013), λ. ἀκρότης.

¹⁵⁷ Jouanna (1990) 171.

¹⁵⁸ Jouanna (1990) 167.

¹⁵⁹ Το υποκείμενο του ρήματος είναι το *θερμόν*.

¹⁶⁰ Jouanna (1990) 95.

¹⁶¹ Jouanna (1990) 177.

- ❖ Ο όρος *δημότης* απαντά στην πραγματεία *Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς* με την έννοια «αδαής». Κεφ. 2. 3. *δημότησιν, δημότας*¹⁶².
- ❖ Το ρήμα *ἐνυπνιάζω* (=βλέπω όνειρα, κεφ. 10. 4 *ἐνυπνιάζουσι*) που απαντά στο χειρόγραφο Α και υιοθετεί ο Jouanna¹⁶³ συναντάται μόνο στην εν λόγω πραγματεία από όλη την ιπποκρατική συλλογή.
- ❖ Σπάνιος τεχνικός όρος *ἐξώστης*¹⁶⁴ (ἐξ+ώθέω) (κεφ. 9.4) ο οποίος περιγράφει τους ανέμους ως ορμητικούς που βγάζουν (εξωθούν) από την πορεία του το καράβι.
- ❖ Ο όρος *καῦσος* «υψηλός πυρετός» απαντά για πρώτη φορά στην πραγματεία *Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς*¹⁶⁵. Κεφ. 17.1: *καῦσος*.
- ❖ *Κυνάγχη*: Ο όρος απαντά με την έννοια «φλεγμονή των εσωτερικών μυών του λαιμού»¹⁶⁶. Κεφ. 19.2: *κυνάγχαι*.
- ❖ *λύσσα* «μανία, φρενίτις», κεφ. 19.5 *λύσσαι*. Ιωνικός τύπος έναντι του αττικού *λύττα*. Είναι η μόνη φορά που εντοπίζεται στην ιπποκρατική συλλογή. Είναι εκπληκτικό ότι ο όρος απαντά πολύ πιο συχνά στην τραγωδία παρά στην ιατρική¹⁶⁷.
- ❖ *Μεῖον* (κεφ. 8.2): τα λεξικά του Ερωτιανού και του Ησυχίου αποδεικνύουν ότι το χειρόγραφο Μ διατήρησε τον σπάνιο τύπο, τύπο που υιοθέτησε και ο Jouanna, σε αντίθεση με το χειρόγραφο Α το οποίο παραδίδει *ἐλαττον*¹⁶⁸.
- ❖ Ο όρος *προμυλλήνας* (κεφ. 22.3), ρήμα *προμυλλαίνω* «προτάσσω τα χείλη», ανήκει σε μια οικογένεια σπάνιων λέξεων και συναντάται μόνο στο παρόν έργο της ιπποκρατικής συλλογής¹⁶⁹.

¹⁶² Bechtel (1924) 289· Montanari (2013), λ. *δημότης*.

¹⁶³ Jouanna (1990) 178.

¹⁶⁴ Jouanna (1990) 175.

¹⁶⁵ Montanari (2013), λ. *καῦσος*.

¹⁶⁶ Bechtel (1924) 312.

¹⁶⁷ Jouanna (1990) 202.

¹⁶⁸ Jouanna (1990) 170.

¹⁶⁹ Jouanna (1990) 149.

- ❖ Ο τύπος *σμικρός* είναι παλαιότερος του τύπου *μικρός*¹⁷⁰. Στην πραγματεία *Περί ἀρχαίης ἡτρικῆς* απαντά ο πρώτος τύπος. Κεφ. 6.1: σμικρόν.
- ❖ Ο όρος *σοφιστής* (κεφ. 20.1 σοφισταί κτλ.) συναντάται μόνο στην εν λόγω πραγματεία, από όλη την ιπποκρατική συλλογή. Έχει την σημασία του «λογίου/σοφού», όπως χρησιμοποιείται από τον Ηρόδοτο¹⁷¹.
- ❖ Το αρσενικό ουσιαστικό *τάραχος* (κεφ. 14. 6) που παραδίδει το χειρόγραφο Α και υιοθετεί ο Jouanna, συναντάται πιο σπάνια στην ιπποκρατική συλλογή, από το θηλυκό ουσιαστικό *ταραχή* που παραδίδει το χειρόγραφο Μ. Το αρσενικό *τάραχος* συναντάται 5 φορές, έναντι του θηλυκού *ταραχή* που συναντάται 40 φορές¹⁷².
- ❖ Ο όρος *ὑπόθεσις* συναντάται μόνο στο παρόν έργο της ιπποκρατικής συλλογής με τη σημασία «αξίωση/λογική αρχή/υπόθεση» (κεφ. 1.1: ὑπόθεσις κτλ).
- ❖ *φιλοσοφία* (κεφ. 20.1 φιλοσοφίην): Σύμφωνα με τον Jouanna¹⁷³, αν δεχθούμε ότι η πραγματεία χρονολογείται τον πέμπτο αιώνα π.Χ., αυτή είναι η παλαιότερη μαρτυρία του ουσιαστικού σε σωζόμενο έργο. Πράγματι, ο όρος με την έννοια «αναζήτηση της γνώσης, συστηματική ή επιστημονική έρευνα» απαντά από τον Πλάτωνα και εξής¹⁷⁴. Ο όρος δεν μαρτυρείται σε άλλο έργο της ιπποκρατικής συλλογής.
- ❖ Το επίθετο *φρικαλέος* (=αυτός που τρέμει από το κρύο <φρίξ>, κεφ. 16. 4 φρικαλεώτερος) συναντάται μόνο στην εν λόγω πραγματεία από όλη την ιπποκρατική συλλογή. Ο όρος που χρησιμοποιείται συνήθως είναι *φρικώδης*¹⁷⁵.

ΣΩΣ

¹⁷⁰ Βλ. DELG², λ. μικρός· Montanari (2013), λ. μικρός-ή-όν και σμικρός-ή-όν.

¹⁷¹ Jouanna (1990) 206.

¹⁷² Jouanna (1990) 186.

¹⁷³ Jouanna (1990) 207.

¹⁷⁴ Montanari (2013), λ. φιλοσοφία.

¹⁷⁵ Jouanna (1990) 192.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

5. 1 Συμπεράσματα

Η πραγματεία *Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς* αποτελεί σημαντικό έργο της Κλασικής περιόδου. Πραγματεύεται θέματα που σχετίζονται με την ιατρική πρακτική, τη σχέση της τελευταίας με τη διατροφή και γενικότερα με την ελληνική σκέψη της Κλασικής περιόδου. Ο συγγραφέας καταδικάζει τις αντιλήψεις που εξέφραζαν οι νεωτεριστές ιατροί προκειμένου να ερμηνεύσουν τις αιτίες των διαφόρων ασθενειών. Δεν αποδέχεται τις θεωρίες που προεβέβουν ορισμένοι σύγχρονοί του ιατροί ακολουθώντας νεότερες κοσμολογικές απόψεις που αφορούν το σώμα (ως μέρος ενός συνόλου), την ασθένεια και την ίαση του ασθενούς. Κατά την άποψη του συντάκτη της μελέτης *Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς* οι νεοφανείς στην εποχή του αυτές αρχές παραγνωρίζουν την πρόοδο της ανθρωπότητας και δη τα αδιαμφισβήτητα επιτεύγματα της ιατρικής και της θεραπευτικής αγωγής έως εκείνη την εποχή. Η μέθοδός τους δεν στηρίζεται στην μακροχρόνια εμπειρία αλλά σε υποθέσεις *a priori*, που οδηγούν τη θεραπευτική αγωγή σε αδιέξοδο, διότι παραγνωρίζουν, μεταξύ άλλων, τον θεμελιώδη ρόλο της κατάλληλης διαίτας στη θεραπευτική αγωγή. Η πραγματεία τελειώνει με μία ηθική, όχι μόνο πρακτική προτροπή. Ο άνθρωπος πρέπει πάντοτε να αναζητά το βέλτιστο. Και το βέλτιστο είναι αυτό που απέχει όσο το δυνατόν περισσότερο από το μη χρήσιμο.

Σε αυτήν την εργασία προσπάθησα ως φιλόλογος, βάσει του αρχαίου κειμένου και της δευτερεύουσας βιβλιογραφίας και με τη σκευή που μου παρέσχε η γλωσσολογία, να επιλύσω στο κεφάλαιο 1 μια σειρά ερωτημάτων που αφορούσαν μεταξύ άλλων στην ιστορία του έργου *Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς*, το είδος κειμένου (αν δηλαδή πρόκειται για ιατρική πραγματεία ή ρητορική άσκηση ή ομιλία), την ταυτότητα του συγγραφέα και τη χρονολόγηση του έργου. Τα κυριότερα θέματα που εξέτασα ήταν η ιστορία και η αποδοχή του έργου από την αρχαιότητα μέχρι τις μέρες μας (ενότητα 1.1)· για το είδος του κειμένου διαφωνώ με τον J. Jouanna στο συμπέρασμά του ότι κατά πάσα πιθανότητα το κείμενο ανήκει στην κατηγορία των επιδεικτικών λόγων που αρχικά προοριζόταν να εκφωνηθεί ενώπιον κοινού ειδικών: θεωρώ ότι το *Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς* είναι μία ιατρική πραγματεία που γράφτηκε για ειδικούς (ενότητα 1. 2) Γράφηκε στην ιωνική διάλεκτο, με ιατρικούς και άλλους όρους, ορισμένοι από τους οποίους εμφανίζονται για πρώτη φορά. Το συμπέρασμα αυτό ενισχύεται και από τα

πορίσματα της γλώσσας του κειμένου του κεφαλαίου **4**. Αντίθετα προς ορισμένους ειδικούς που εξέδωσαν ή μελέτησαν το έργο, δεν θεωρώ ότι το έργο τελειώνει απότομα (ενότητα **1. 3**). Για την ταυτότητα του συγγραφέα υποθέτω ότι στο *Περὶ ἀρχαίας ἰητρικῆς* υπάρχουν στοιχεία που αντικρούουν την απόδοση της πραγματείας στον ίδιο τον Ιπποκράτη, ωστόσο δεν μπορώ να αποκλείσω εντελώς αυτό το ενδεχόμενο (ενότητα **1. 5**), ενώ για τη χρονολόγηση του έργου δέχομαι ότι η πραγματεία γράφτηκε πιθανότατα κατά το τελευταίο τέταρτο του πέμπτου αιώνας π.Χ. (ενότητα **1. 6**), συμπέρασμα το οποίο ενισχύεται από τα γλωσσικά στοιχεία που εξετάστηκαν στο κεφάλαιο **4**.

Στο κεφάλαιο **2** περιέλαβα ιστορία και χαρακτηριστικά των χειρογράφων στα οποία στηρίχθηκε η έκδοση του Jouanna (ενότητα **2. 1**), καθώς και το αρχαίο ελληνικό κείμενο σύμφωνα με την προαναφερθείσα έκδοση (ενότητα **2. 2**). Βάσει αυτού κατήρτισα περίληψη του έργου (ενότητα **2. 3**), μια και απόδοση των χωρίων που εξετάζονται δίδεται σε όλα τα χωρία στα οποία συζητώ επί μέρους θέματα.

Το κεφάλαιο **3** περιλαμβάνει τοποθέτηση του έργου στα ιστορικά και φιλοσοφικά συμφραζόμενα της Κλασικής περιόδου βάσει της χρονολόγησης στην οποία κατέληξα στην ενότητα **1. 6**. Βάσει της προηγούμενης βιβλιογραφίας, προσπάθησα να συγκρίνω τις θέσεις του συγγραφέα *Περὶ τῆς ἀρχαίας ἰητρικῆς* με φιλοσοφικές θεωρίες που είχαν διατυπωθεί πριν ή κατά το τελευταίο τέταρτο του πέμπτου αιώνα π.Χ. και οι οποίες ενδεχομένως είχαν επηρεάσει την οπτική του συγγραφέα της πραγματείας (ενότητα **3. 3**), κυρίως όμως τις θέσεις των ιατρών με τις οποίες διαφωνεί (ενότητα **3. 2**). Μέσω του λεξιλογίου της πραγματείας και των θέσεων που εκφράζονται από τον συγγραφέα προσπάθησα με τη σειρά μου να εντοπίσω τις φιλοσοφικές καταβολές των θεωριών των αντιπάλων, κυρίως και την επίδρασή τους στην ιατρική της Κλασικής περιόδου (ενότητα **3. 4-3. 7**).

Στο κεφάλαιο **4** γίνεται γλωσσικός σχολιασμός του κειμένου. Έλαβα υπόψη τις εκδοτικές αρχές που ακολούθησε ο Jouanna και οι οποίες συζητήθηκαν στην ενότητα **2. 1**, κυρίως τις επιλογές διαλεκτικών στοιχείων και διορθώσεις που έκανε βάσει των χειρογράφων που είχε στη διάθεσή του. Το συμπέρασμα που εξάγεται από τα φωνολογικά (ενότητα **4. 1**), τα μορφολογικά (ενότητα **4. 2**), λιγότερο από τα συντακτικά (ενότητα **4. 3**) και τα λεξιλογικά στοιχεία (ενότητα **4. 4**) του κειμένου είναι ότι πρόκειται για ένα έργο το οποίο συνετέθη στην ιωνική διάλεκτο και μάλιστα στην Ανατολική ιωνική, για ένα αναγνωστικό κοινό ειδικών (πρβλ. ενότητα **1. 2**), το οποίο

μπορούσε να αντιληφθεί την ορολογία (ενότητα 4. 4), την κλίση (ενότητα 4. 2), και ασφαλώς τα φωνολογικά χαρακτηριστικά αυτής της διαλέκτου (ενότητα 4. 1). Δηλαδή ήδη στις τελευταίες δεκαετίες του πέμπτου αιώνα π.Χ. στην ιωνική της Ιωνίας γράφονταν, κατά παράδοση, οι ιατρικές πραγματείες. Η φωνολογία, η κλίση και το λεξιλόγιο ήταν ιωνικά, η σύνταξη όμως ήταν πιο κοντά στον πεζό λόγο της αττικής διαλέκτου που εκείνη την εποχή αναπτυσσόταν. Η ώσμωση είναι εμφανής, όταν συγκρίνουμε σύγχρονα ή λίγο μεταγενέστερα έργα του Πλάτωνος. Όπως συνάγεται από τη συζήτηση στο κεφάλαιο 3, η ιατρική τέχνη ήταν βαθειά επηρεασμένη ή, μάλλον, διαλεγόταν με τα μεγάλα φιλοσοφικά ρεύματα του πέμπτου αιώνα.

Επειδή το έργο *Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς*, όπως είδαμε (ενότητες 1. 1 και 1. 4) γνώρισε μεγάλη επιτυχία και σχολιάστηκε ήδη κατά τον πρώτο αιώνα μ.Χ. (αν όχι νωρίτερα) και μάλιστα ως έργο αυθεντικό του Ιπποκράτους (ενότητα 1. 1), η γλωσσική του μορφή δυσκόλευε σταδιακά το αναγνωστικό κοινό. Για τον λόγο αυτόν, οι λεξικογράφοι και οι αντιγραφείς/διορθωτές των χειρογράφων άρχισαν σταδιακά να αντικαθιστούν ιωνικούς τύπους ή ιωνικούς όρους με τους αντίστοιχους αττικούς, δηλαδή της Κοινής (ενότητα 2. 1).

Και κάτι ακόμα για το τέλος: Αν τα στοιχεία που παρετέθησαν για τη χρονολόγηση του έργου στην ενότητα 1. 6 είναι πειστικά, τότε ο συγγραφέας της πραγματείας *Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς* είναι ο πρώτος που χρησιμοποίησε τον όρο *φιλοσοφία* με την έννοια «αναζήτηση της γνώσης, συστηματική ή επιστημονική έρευνα» που γνωρίζουμε όλοι μέχρι σήμερα.

Βιβλιογραφία και συντομογραφίες έργων¹⁷⁶

- Alsina, J. 1975, «Sobre los orígenes de la lengua médica griega». *RCUB*, 9, 1, 67-79.
- Bechtel, F. 1924, *Die griechischen Dialekte, 3. Der ionische Dialekt*, Berlin: Weidmannsche Verlagsbuchhandlung.
- BNP*: Cancik, H., Schneider, H., *Brill's New Pauly: encyclopaedia of the ancient world*, Leiden: Brill.
- Buck, C. D. 1955, *Introduction to the Study of Greek Dialects*, London: Bristol Classical Press.
- Byl, S. 1991, «Review : Hippocrate. Tome II, 1re partie. De l'Ancienne Médecine (CUF)», *AC*, 60, 348-349.
- Chantraine, P. 1988, *Grammaire homérique*, Paris: Klincksieck.
- Chantraine, P. 1990, *Ιστορική μορφολογία της Ελληνικής γλώσσας, μετάφραση Νίκου Κ. Αγκαβανάκη*, Αθήνα: Καρδαμίτσα.
- Colvin, St. 2008, *A Historical Greek Reader. Mycenaean to the Koiné*, Oxford: Oxford University Press.
- Crystal, D. 2000, *Λεξικό γλωσσολογίας και φωνητικής, μετάφραση Γιώργος Ξυδόπουλος*, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Dodds, E. R. 1900, *Plato: Gorgias*, Oxford: Clarendon Press.
- Heiberg, I. L. 1927, *Corpus Medicorum Graecorum*, 1, 10, Leipzig: B. G. Teubner.
- Humbert, J. 1957, *Συντακτικὸν τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γλώσσης, ἐξελληνισθὲν ὑπὸ Γεωργίου Ι. Κουρμούλη*, Αθήνα: [χ.ε.].
- Huffman, C. A. 1993, *Philolaus of Croton, Pythagorean and Presocratic. A commentary on the fragments and testimonia with interpretive essays*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Ilundáin, J. M. L. 2002, «Aspectos fonéticos y morfológicos de dos tratados del Corpus Hippocraticum», *CFC(G)*, 12, 9-51.

¹⁷⁶ Οι τίτλοι των περιοδικών είναι συντομογραφημένοι κατά την *Année Philologique*.

- Ilundáin, J. M. L. 2003, «Aproximación a la lengua de los tratados hipocráticos *De fistulis y De haemorrhoidibus*», *CFC(G)*, 13, 5-40.
- Jones, W. H. S. 1984, *Hippocrates*, 1, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Jouanna, J. 1990, *Hippocrate L'ancienne médecine*, Paris: Les Belles Lettres.
- Jouanna, J. 1998, *Ιπποκράτης*, μετάφραση Δημήτρης Δ. Τσιλιβέρδης, Αθήνα: Ινστιτούτο του Βιβλίου - Α. Καρδαμίτσα.
- Jouanna, J. & Allies, N. 2012, «Rhetoric and medicine in the Hippocratic Corpus; A Contribution to the history of rhetoric in the fifth century», στο *Greek Medicine from Hippocrates to Galen*, Brill, 39-54.
- Lamb, W. R. M. 1924, *Laches, Protagoras, Meno, Euthydemus*, London: Harvard University Press.
- Lesky, A. 1966, *Geschichte der Griechischen Literatur*, Bern: Francke Verlag 1963². Μετάφραση στην αγγλική με τίτλο *A History of Greek Literature* από τους J. Willis and C. de Heer, New York: Methuen & Co. Ltd.
- Littré, E. 1839 *Hippocrates Opera omnia, Œuvres complètes d'Hippocrate*, I, Paris (Ανατύπωση, Amsterdam: Adolf M. Hakkert).
- Littré, E. 1840 *Hippocrates Opera omnia, Œuvres complètes d'Hippocrate*, II, Paris (Ανατύπωση, Amsterdam: Adolf M. Hakkert).
- Lloyd, G.E.R. 1963, «Who Is Attacked in 'On Ancient Medicine'?»», *Phronesis*, 8, 2, 108-126.
- Long, A. A. 2005, *Οι προσωκρατικοί φιλόσοφοι*, μετάφραση Θεοδόσης Ν. – Τάσος Τ. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδήμα.
- Longrigg, J. 1993, *Greek rational medicine: philosophy and medicine from Alcmaeon to the Alexandrians*, London: Routledge.
- López Eire, A. 1984, «En torno a la lengua del Corpus Hippocraticum», *Emerita*, 52, 2, 325-54.
- López Eire, A. 1993, «De l'attique à la koiné», *La Koiné grecque antique : une langue introuvable ?*, (sous la direction de Cl. Brixhe), Nancy: A.D.R.A., 41-57.

- López Eire, A. 1996, «L'influence de l'ionien-attique sur les autres dialectes épigraphiques et l'origine de la *Koiné*», *La Koiné grecque antique II. La concurrence*, (sous la direction de Cl. Brixhe), Nancy: A.D.R.A. Paris: De Boccard, 7-42.
- López Eire, A. 2001, «La *Koiné* de la prosa jónica», *La Koiné grecque antique IV. Les koinés littéraires* (sous la direction de R. Hodot), Nancy: A.D.R.A. Paris: De Boccard, 71-113.
- Martínez, M. 2004, «Algunos ejemplos de enantiosis en el *Corpus Hippocraticum*», *ESCI*, 14, 11-134.
- Micaella, D. 2003, «Il medico e il suo publico: conoscenza e comunicazione nell'«Antica Medicina»», *AncSoc*, 33, 223-233.
- Miller, H.W. 1949, «On Ancient Medicine and the Origin of Medicine», *TAPhA*, 80, 187-202.
- Miller, H.W. 1952, «Dynamis and Physis in On Ancient Medicine», *TAPhA*, 83, 184-197.
- Miller, H.W. 1955, «Technê and Discovery in On Ancient Medicine», *TAPhA*, 86, 51-62.
- Montanari, F. 2013, *Σύγχρονο λεξικό της αρχαίας ελληνικής γλώσσας, μετάφραση Αντώνιος Ρεγκάκος*, Αθήνα: Δημ. Ν. Παπαδήμας.
- Nesselrath, H. G. 1997, *Einleitung in die griechischen Philologie*, Stuttgart-Leipzig: B. G. Teubner.
- Novo, E. G. 2019, «Estudio de ὄθεν y ὀπόθεν/ὀκόθεν tomando como ejemplo el corpus hipocrático», στο Espinós, J. A. – Santos, A. E. (επιστ. επιμ.), *Estudios sobre la lengua del Corpus Hippocraticum y su tradición*, Madrid: Escolar y Mayo Editores S.L., 245-281.
- Panayotou, A. 1990, «Des dialectes à la *Koiné* : l'exemple de la Chalcidique», στα: *Ποικίλα, Μελετήματα* 10, Αθήνα, 191-228.
- Plamböck, G. 1964, «Dynamis im Corpus Hippocraticum», *AdW*, 2, 64-109.
- Ricciardetto, A. 2016, *L'anonyme de Londres*, Paris: Les Belles Lettres.

- Schiefsky, M. 2005, *Hippocrates on Ancient Medicine: Translated with Introduction and Commentary*, Leiden: Brill.
- Smyth, H. W. 1889, «The Vowel System of the Ionic Dialect», *TAPhA*, (1869-1896), 20, 5-138.
- Tejada, V. J. 1993, «La reestructuración funcional del sistema preposicional griego en la koiné», *Habis* 24, 235-247.
- Αποστολίδης, Π. Δ. 1997, *Ερμηνευτικό λεξικό πασῶν τῶν λέξεων τοῦ Ἱπποκράτους*, Αθήνα: Εκδόσεις Γαβριηλίδης.
- Θεοδωρακόπουλος, Ι. Ν. 1971, *Πλάτωνος «Φαῖδρος», εισαγωγή-αρχαίο και νέο κείμενο με σχόλια*, Αθήνα: [χ.ό.].
- Θεοφανοπούλου, Δ. Χ. 1971, *Μορφολογική και σημασιολογική εξέλιξις τῶν ἐπιθημάτων -*γο/-*εγο- εἰς τὴν ἑλληνικὴν*, Ἀθήναι: Ἐθνικὸν καὶ Καποδιστριακὸν Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν.
- Λυπουρλής, Δ. 1968, *Ἡ παραγωγικὴ κατάληξις -ικός στὴν προσωκρατικὴ φιλοσοφία καὶ τὸ ἱπποκρατικὸ corpus*, Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ.
- Λυπουρλής, Δ. 1991, *Ἱπποκρατικὴ συλλογὴ*, Ἡράκλειο: Βικελαία Δημοτικὴ Βιβλιοθήκη.
- Λυπουρλής, Δ. 2000, *Ἱπποκράτης, Ἱατρικὴ θεωρία καὶ πράξις*, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Ζήτρος.
- Παναγιώτου, Α. «Ἴωνικὴ καὶ αττικὴ» στο Χριστίδης, Α. Φ. 2001 (επιστ. επιμ.), *Ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας. Ἀπὸ τις ἀρχές ἕως τὴν ὕστερη ἀρχαιότητα (299-308)*. Αθήνα: Κέντρο ἑλληνικῆς γλώσσας: Ἰνστιτούτο Νεοελληνικῶν Σπουδῶν [Ἰδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη].

Διαδικτυακὲς πηγές:

<http://stephanus.tlg.uci.edu/Iris/inst/browser.jsp#doc=tlg&aid=0086&wid=025&st=24544&pp=start&td=greek&l=20&links=tlg>

<http://stephanus.tlg.uci.edu/Iris/inst/browser.jsp#doc=tlg&aid=0016&wid=002&ct=~x1y133z5&rt=y&l=20&td=greek&links=tlg>

<http://stephanus.tlg.uci.edu/Iris/inst/browser.jsp#doc=tlg&aid=0059&wid=012&st=101651&pp=end&td=greek&l=20&links=tlg>

<http://stephanus.tlg.uci.edu/Iris/inst/browser.jsp#doc=tlg&aid=0059&wid=042&ct=~x406y%22b%22z4&rt=x&l=20&td=greek&links=tlg>

<http://stephanus.tlg.uci.edu/Iris/inst/browser.jsp#doc=tlg&aid=0057&wid=085&st=13094&pp=start&l=20&links=tlg>

<http://stephanus.tlg.uci.edu/Iris/inst/browser.jsp#doc=tlg&aid=0057&wid=085&st=9782&pp=start&l=20&links=tlg>

<https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0173%3Atext%3DPhaedrus%3Asection%3D270a>

<http://stephanus.tlg.uci.edu/Iris/inst/browser.jsp#doc=tlg&aid=0716&wid=001&st=12262&pp=start&td=greek&l=20&links=tlg>

<http://stephanus.tlg.uci.edu/Iris/inst/browser.jsp#doc=tlg&aid=0716&wid=001&st=9649&pp=start&td=greek&l=20&links=tlg>

<http://stephanus.tlg.uci.edu/Iris/inst/browser.jsp#doc=tlg&aid=0059&wid=024&ct=~x86y%22e%22z1&rt=y&l=20&td=greek&links=tlg>

<http://stephanus.tlg.uci.edu/Iris/inst/browser.jsp#doc=tlg&aid=0627&wid=019&ct=~y3z10&rt=y&l=20&td=greek&links=tlg>

<http://stephanus.tlg.uci.edu/Iris/inst/browser.jsp#doc=tlg&aid=1596&wid=001&st=6193&pp=start&l=20&links=tlg>

<http://stephanus.tlg.uci.edu/Iris/inst/browser.jsp#doc=tlg&aid=0766&wid=002&st=0&l=20>

<http://stephanus.tlg.uci.edu/Iris/inst/browser.jsp#doc=tlg&aid=1596&wid=001&st=22108&pp=end&l=20&links=tlg>

<http://stephanus.tlg.uci.edu/Iris/inst/browser.jsp#doc=tlg&aid=0059&wid=004&ct=~x92y%22d%22z1&rt=y&l=20&td=greek&links=tlg>

<http://stephanus.tlg.uci.edu/Iris/inst/browser.jsp#doc=tlg&aid=0267&wid=002&st=0&l=20>

<http://stephanus.tlg.uci.edu/Iris/inst/browser.jsp#doc=tlg&aid=1304&wid=002&st=7578&pp=start&td=greek&l=20&links=tlg>

<http://stephanus.tlg.uci.edu/Iris/inst/browser.jsp#doc=tlg&aid=1342&wid=004&st=33709&pp=start&l=20&links=tlg>

<http://stephanus.tlg.uci.edu/Iris/inst/browser.jsp#doc=tlg&aid=0086&wid=038&st=72969&pp=start&td=greek&l=20&links=tlg>

https://www.loebclassics.com/view/philolaus-doctrine/2016/pb_LCL527.159.xml

https://www.loebclassics.com/view/hippocrates_cosdecorum/1923/pb_LCL148.287.xml

https://www.loebclassics.com/view/hippocrates_cosregimen_acute_diseases/1923/pb_LCL148.87.xml

https://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/library/browse.html?text_id=143&page=5

https://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/library/browse.html?text_id=104&page=5

Ευρετήρια

Ευρετήριο λέξεων

Οι αριθμοί με μαύρα παραπέμπουν στα κεφάλαια της μεταπτυχιακής εργασίας, ενώ οι αριθμοί με ημίμαυρα στις παραγράφους.

A

ἀγνοεῦντας 4. 1.

αἰεὶ 4. 1.

αἰτία 4. 1, 4. 2.

ἀκριβέως 4. 1.

ἄκρητος 4. 1.

ἀκριβέως 4. 2.

ἀκρότης 4. 4.

ἀλλά 4. 3.

ἄλλος 1. 3.

ἀληθής 1. 3.

ἀμά 4. 4.

ἀνάγκη 3. 3.

ἀνθέστηκε 4. 1.

ἄνθρωπος 3. 3.

ἄντικρυς 4. 4.

ἄνωθεν 3. 3.

ἄξιος 1.1.

ἀπαλλάσσω 3. 4, 4. 1.

ἀπεργάζομαι 4. 4.

ἀπορεόμενα 4. 1.

ἀτρεκές 4. 4.

αὔξησις 3. 5.

ἀφαιρεῦντας 4. 1.

ἀφανέα 4. 1.

ἀψυχίη 4. 4.

B

βοηθήματα 1. 2.

Γ

γίνομαι 2. 3, 4. 1.

γινώσκω 1. 3, 4. 1.

γραφικῆ (τέχνη), 4. 2.

Δ

δέ 4. 3.

διατίθημι 2. 3.

δημότης (απτ.)

δημότης 1. 2, 2. 1., 4. 4.

(τοῖσιν) δημότησιν 4. 1.

δύναμις 1. 3, 1. 5, 1. 4, 1. 5, 1. 6, 3. 6.

E

ἐγώ 2. 2, 3. 3, 3. 4.

ἔγωγε 1. 2.

εἶδεα 4. 1.

εἶτε 4. 3.

ἔλασσον 2. 1.

ἐς 4. 1.

ἐλάσσων 4. 1.

Ἐμπεδοκλέης 4. 2.

ἐναντίωσις 3. 5.

ἐνυπνιάζω 4. 4.

ἐξαπατάω 2. 2.

ἐξώστης 4. 4.

ἐόν 4. 1.

εὔρημα 3. 4, 3. 6, 4. 2.

έωυτόν, -ήν, -ό **1. 1, 2. 3.**

έωυτοῖσιν **4. 2.**

Z

ζητεύντων **4. 1.**

ζητέω **2. 2, 2. 3, 3. 1, 3. 2, 3. 4, 4. 2.**

H

ἦ **4. 1.**

ἠγεῦμαι **3. 5, 4. 1.**

ἦν **4. 3.**

-ησι (δοτ. πληθ. πρωτοκλίτων αρσεν.) **4. 2.**

Θ

θερμόν **3. 2.**

θηριώδης **3. 4.**

θώρηξ **4. 1.**

I

ιδιώτης (των.) **2. 1, 2. 3, 4. 1.**

(τοῖσιν) ιδιώτησιν **4. 2.**

ιητρική **1. 1, 1. 2, 2. 1, 3. 1, 3. 2, 3. 6, 4. 1, 4. 2** ιητρικῆ (τέχνη).

ιστορίην **4. 2.**

ισχυροτέρη **4. 2.**

K

καινὸν τρόπον **3. 1**

κακώσιος **4. 2.**

καλεύμενος **4. 1.**

καλέω **4. 1.**

καταφανής **1. 1, 1. 3, 2. 2.**

καῦσος **4. 4.**

κεῖνος -η **4. 2.**

κοιλίη 4. 1.
κυνάγχη 4. 4.

Λ

λέγειν και γράφειν 1. 2.
λέγω 1. 2.
λύσσα 4. 4.

Μ

μείον 4. 4.
μυρία 1. 3.

Ν

νοσέοντι 4. 1.
νοῦσος 1. 1, 1. 6, 4. 1.
νούσοισι 4. 2.

Ο

οἶδα 1. 3, 2. 1.
οἶδαμεν ἰων. τύπος (αττ. ἴσμεν) 4. 2.
όκόσος 4. 1.
όπόσος 4. 1.

Π

πάθημα 1. 3, 2. 3.
πᾶς 3. 3, 4. 1.
πασέων 4. 1
περιπλευμονίη 4. 2.
πλατεΐη 4. 2.
πλευρέων 4. 1
ποιότητες 1. 5.
πολλός 4. 2.
πολλόν (επίρρ.) 4. 2.

προμυλλήνας **4. 4.**
προσαίρωνται **2. 1.**
προσπλασσόμενα **4. 1.**
προφάσις **4. 2.**

P

ρήϊδίως **3. 4, 4. 1.**
ρύφημα **4. 1.**
ρόφέω **2. 1**
ρύφέω **2. 1, 4. 1.**

Σ

σμικρός **4. 4.**
σοφιστής **4. 4.**
συγκρήσιος **4. 2.**
σύν **4. 1.**
σχῆμα **1.3, 2. 2, 22. 1, 4, 6, 23. 1.**

T

ταραχή **4. 4.**
τάραχος **4. 4.**
ταύτης **4. 2.**
ταυτόν, ταῦτά, **3. 2, 3, 4. 1.**
ταῦτομάτου **4. 1.**
τέχνη **1. 1, 1. 2, 2. 2, 2. 3, 3. 1, 3. 4, 4. 1, 4. 2.**
τῆσιν **4. 2.**
τοῖσιν **4. 2.**
τοῦτο μέν (...) τοῦτο δέ (...) **1. 3.**

Υ

ὕγιαίνω **3. 1, 3. 2, 3. 3.**
ὕγρος **1. 1.**
ὕποθεσις **1. 1, 3. 1, 3. 6, 4.4.**

ὑποθέσιος 4. 1.
ὑποτίθημι 1.1, 3. 1.

Φ

φανερῶς 2. 1.
φαῦλος (απτ.) 2. 1.
φιλοσοφίη 4. 4.
φλαῦρος (ιων.) 1. 2, 2. 1.
φρικαλέος 4. 4.
φρικώδης 4. 4.
φυλάσσηται 4. 1.
φύσις 1. 5, 2. 2, 3. 4, 3. 5, 3. 6.
φύσιος 4. 2, αἱ φύσιες 4. 2.

Χ

χρεΐη 3. 3.
χρέωνται 4. 1.
χρήομαι 1. 1, 3. 3, 3. 4.
χυμοί 1. 3., 1. 5, 3. 6.

Ψ

ψύξιος 4. 2.

Ω

ωυτός 4. 2.

ΩΩΩ

Ευρετήριο γλωσσικών φαινομένων

Οι αριθμοί με μαύρα παραπέμπουν στα κεφάλαια της μεταπτυχιακής εργασίας, ενώ οι αριθμοί με ημίμαυρα στις παραγράφους.

A

- αιτιατική πληθυντικού των τριτοκλίτων θηλυκών σε **-ιας**: 4. 2.
- άμεσες ερωτήσεις: 1. 3.
- αναδρομές: 1. 3.
- αναλογικοί τύποι: 4. 2.
- ανανταπόδοτο σχήμα: 4. 3.
- αναπληρωματική έκταση: 4. 1.
- αντιθετική σύνδεση: 4. 3.
- απαρέμφατα ενεργητικού ενεστώτα, αορίστου και παρακειμένου των αθεμάτων με κατάληξη **-ναι** ή **-έναι**: 4. 2.
- αποβολή: 4. 1.
- ασυναίρετες ακολουθίες φωνηέντων **-ea, -ee, -eo**: 4. 1, 4. 2.
- ασυναίρετη κατάληξη (**-έης**) σε ανθρωπώνυμο: 4. 2.
- αττική σύνταξη: 4. 3.

Δ

- δάσυνση 4. 1.
- δημιουργία διφθόγγων **eo > /eu/, ao > /au/**: 4. 1.
- διαζευκτική σύνδεση: 4. 3.
- δοτική πληθυντικού δευτερόκλιτων αρσενικών σε **-οισι**: 4. 2.
- δοτική πληθυντικού πρωτόκλιτων αρσενικών σε **-ησι**: 4. 2.
- δοτική πληθυντικού τριτόκλιτων σε **-σι(ν), -εσι(ν)**: 4. 2.

E

- εναντίωσις: 3. 5.
- εξαττικισμός των τύπων εις βάρος των ιωνικών: 4. 1.
- επιρρήματα με ασυναίρετη κατάληξη **-έως**: 4. 2.
- εφελκυστικό **-ν**: 4. 2.

Z

ζεύγη ομόρριζων ή συνωνύμων: 1. 2.

ζεύγη που συνδέονται με *καί* ή *τε καί*: 1. 3.

I

Ιωνική διάλεκτος

(αντικατάσταση) ιωνικών όρων από αττικούς στα χειρόγραφα: 2. 1, 4.

επιρρήματα με ασυναίρετη κατάληξη –έως: 4. 2.

ασυναίρετη κατάληξη (-έης) σε ανθρωπωνόμιο: 4. 2.

ασυναίρετη κατάληξη -ίης (στα πρωτόκλιτα αρσενικά) και -ίη (στα πρωτόκλιτα θηλυκά): 4. 2.

η αντωνυμία *κεῖνος*: 4. 2.

το χειλοϋπερωικό *k^w μπροστά από –ο-: 4. 1, 4. 2.

K

κράση: 4. 1.

M

μονοφθογγισμός των /ε:i/, /ο:i/ και /α:i/: 4. 1.

O

ομοιοτέλετο: 1. 2, 3. 5.

ονομαστική πληθυντικού θηλυκών τριτοκλίτων –ιες: 4. 2.

ουδέτερη σημασία μερικών επιθέτων που έχουν ηθική σημασία: 1. 1.

Π

παραγωγική κατάληξη -ική: 4. 2.

προσωπικές αντωνυμίες: 4. 2.

P

ρήματα δήλωσης, γνώμης ή και θέλησης σε πρώτο πρόσωπο 1. 2.

ρήματα σε πρώτο ενικό πρόσωπο: 1. 2, 1.3.

ρήματα σε πρώτο πληθυντικό πρόσωπο: 1. 2.

Σ

σίγηση του /w/: 4. 1.

σ μικρός -ή -όν αντί μικρός -ή -όν: 4. 4.

στένωση: 4. 1.

συμπερασματική παρατακτική σύνδεση: 4. 3.

σύμπλεγμα [-ss-]: 4. 1.

συμπλεκτική σύνδεση: 4. 3.

σύν: 4. 1.

συναίρεση: 4. 1.

T

τρίτη αναπληρωματική έκταση: 4. 1.

Υ

υποκατάσταση: 4. 2.

X

εξέλιξη του χειλοϋπερωικού *k^w μπροστά από -ο-: 4. 1.

ΣΟΦ